Вісник

2021

№ 7-8 (75)

серпень

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

тема:

Відбулися публічні слухання Звіту НААУ за 2020 рік та Стратегії розвитку НААУ на 2021–2025 роки с. 3

Огляд рішень РАУ с. 12

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ с. 20

Історія адвокатури: Федір Крижанівський — адвокат, кооператор, професор права с. 92

ЗМІСТ

Новини та події

У НААУ відбулися публічні слухання Звіту НААУ за 2020 рік та Стратегії розвитку НААУ на 2021 — 2025 роки . . . 3

Голова НААУ Лідія Ізовітова провела зустріч з народними депутатами Валерієм Божиком і Галиною Янченко . . . 5

Комітет ВРУ з питань організації державної влади і місцевого самоврядування співпрацюватиме з НААУ у сфері законодавчих ініціатив . . . 6

Голова НААУ та Голова Комісії з правової реформи при Президентові України обговорили спрощення оподаткування адвокатської діяльності . . . 7

В особистому кабінеті адвоката з'являться можливості системи EASYCON . . . 7

UNBA NEXTGEN збирає молодих адвокатів та юристів на GATHERING 2021 . . . 8

У Стратегії НААУ закладено ідеї діалогу всіх інститутів системи правосуддя — Вадим Красник . . . 9

НААУ презентувала поетичну антологію сучасних адвокатів «Адвокатська ліра» . . . 10

Відбулась презентація авторської виставки живопису адвокатки та художниці Наталії Дядик . . . 11

Рішення органів адвокатського самоврядування

Заяву про зміну відомостей в ЄРАУ можна засвідчувати цифровим підписом . . . 12

РАУ передбачила дисциплінарну відповідальність за несвоєчасне повідомлення про зміну даних в ЄРАУ . . . 12

Адвокат стає суб'єктом фінмоніторингу за умов залучення до фіноперацій на підставі угоди з клієнтом . . . 13

Адвокат іноземної держави може бути учасником АО лише після внесення до ЄРАУ . . . 15

Затверджено Положення про комітети НААУ . . . 16

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.
Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Гвоздій В. А.
Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Кухар О. І.
Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Вилков С. В.
Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Крупнова Л. В.
Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Місяць А. П.
Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Болдін М. Я.
Голова Вищої ревізійної комісії адвокатури

Дроздов О. М.
Член Науково-консультативної ради при НААУ

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України
Реєстраційне свідоцтво серія КВ № 20370-10170 Р від 19.11.13 р.

Засновник
Національна асоціація адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:
04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3, поверх 2

Секретаріат НААУ
(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Партнер НААУ

SPARE

Адвокатська діяльність

В. Гайворонська, К. Павлуненко
Актуальні етичні питання поведінки адвоката 17

Комітети НААУ

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за травень-липень 2021 року 20

Цікава тема

Л. Гриценко
Аналіз 12 постанов Верховного Суду в розрізі оцінки судом висновку психолога та прийняття висновку психолога як доказу 41

Цивільні справи

А. Зернова
Відповідальність батьків за своїх дітей: принцип рівності, індивідуальний підхід чи формальність? . . 54

Л. Бєлкін
Український «сквіз-аут»: перші судові висновки 57

О. Розгон
Врахування балансу інтересів для належного виконання рішення суду про участь у спілкуванні дитини з батьками, дідом, бабою 65

Експертизи в галузі права

Є. Григоренко, О. Передерій, А. Стєбєлєв, О. Дроздов
Переваги та особливості застосування висновків експерта у галузі права у судовій практиці 76

Адвокатські династії

Адвокатські династії: Зорислава Ромовська 87

Історія адвокатури

В. Філімоніхін
Федір Крижанівський — адвокат, кооператор, професор права 92

Зразки документів

Заява про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду 95

Клопотання про скасування заходів забезпечення позову. 96

Головний редактор
Ізовітова Л. П.

Редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Реєстраційне свідоцтво:
серія КВ № 20370-10170Р

Видавець
ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76

e-mail: mskovtyn@gmail.com

www.i.factor.ua

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
18.08.2021 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2021.
Усі права на публікації захищені. Відтворення та поширення (розповсюдження) у будь-який спосіб творів (окремих частин творів), розміщених у бюлетені «Вісник Національної асоціації адвокатів України», допускається лише за дозволом Національної асоціації адвокатів України. При відтворенні матеріалів, що містяться у бюлетені «Вісник Національної асоціації адвокатів України», посилання на видання і вказівка імені (псевдоніма) автора твору обов'язкові.

ВІДБУЛИСЯ ПУБЛІЧНІ СЛУХАННЯ

ЗВІТУ НААУ ЗА 2020 РІК ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НААУ НА 2021 — 2025 РОКИ

«Звіт за 2020 рік особливий тим, що він засвідчує безперервність роботи адвокатів і адвокатського самоврядування в умовах карантинних обмежень і високих ризиків пандемії COVID-19. Впродовж минулого року ці складні обставини, на жаль, мали негативний ефект для можливостей захисту прав людини в Україні. Таку оцінку надає Управління Верховного комісара ООН з прав людини. За даними моніторингової місії ООН в Україні, обмеження, пов'язані з COVID-19, вплинули на доступ до правосуддя та гарантію публічного судового розгляду», — нагадала Лідія Ізовітова.

Протягом першого року пандемії існувало багато перешкод для забезпечення рівного доступу до правосуддя. У відповідь на цей виклик НААУ надавала благодійну допомогу старшому поколінню адвокатів; ініціювала зміни до процесуального законодавства, аби забезпечити необхідні умови для роботи адвокатів під час карантину; надавала консультації ДСА та ВРП для прискореного запровадження онлайн-інструментів у сфері правосуддя; створювала можливості для дистанційного підвищення кваліфікації адвокатів.

Окрім того, робота органів адвокатського самоврядування була переведена в онлайн-формати.

«Уже у квітні цього року Рада адвокатів України узагальнила цей досвід і прийняла рекомендації щодо захисту професійних та соціальних прав адвокатів в умовах карантину. В цьому рішенні РАУ також є рекомендації по організації роботи кдка, рад адвокатів регіонів, ВКДКА. У разі, якщо уряд буде посилювати режим карантину, ми маємо базове рішення РАУ, яке допоможе нам підтримувати нашу стабільну роботу в умовах, які є безпечними для здоров'я», — наголосила Лідія Ізовітова.

Завдяки таким підходам РАУ протягом 2020 року працювала в стабільному режимі як вищий орган адвокатського самоврядування. РАУ прийняла 123 рішення за результатами 10 засідань, з яких лише 1 було в режимі офлайн.

РАУ неодноразово зверталася до національних та міжнародних інституцій щодо захисту прав адвокатів та недопущення ототожнення адвокатів з їхніми клієнтами.

«На жаль, цю незаконну практику не стали менше використовувати ані правоохоронні органи, ані судді, ані журналісти. Нагадаю, одне з найбільш резонансних наших звернень як до національних органів влади, так і до міжнародних інституцій стосувалося так званої справи «Золотого мандарину», де фігурують декілька адвокатів, яким пред'явлені підозри за їхню професійну діяльність в інтересах клієнта у справі в Європейському суді з прав людини. У цій справі пленум ЄСПЛ ухвалив безпрецедентне рішення про відмову у знятті дипломатичного імунітету одного із подружжя судді ЄСПЛ, нашого колеги адвоката Логвинського», — нагадала Лідія Ізовітова.

Протягом 2020 року РАУ неодноразово приймала рішення на захист адвокатів, права яких порушені правоохоронними органами та суддями; при цьому не менше 5 рішень РАУ стосувалися порушень прав адвокатів з боку суддів ВАКС.

Розуміючи масштаби проблеми, у жовтні РАУ прийняла рішення про публічне обговорення проблематики дотримання презумпції невинуватості, а також принципів рівності і змагальності процесу,

безперешкодної реалізації прав і гарантій адвокатської діяльності. На підставі цього рішення РАУ ініціювала проведення національної дискусії з питань незалежності судової влади і адвокатури.

Всього відбулося 4 такі публічні заходи за участю керівництва органів суддівського врядування, НААУ, народних депутатів, суддівських асоціацій та окремих суддів, а також наукових установ.

Протягом року низка рішень РАУ стосувалася порядку підвищення кваліфікації, проходження стажування, вдосконалення дисциплінарних процедур. Зокрема, була прийнята нова редакція Програми проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Нова Стратегія НААУ розрахована до 2025 року, передбачає пріоритетну увагу до таких напрямків діяльності адвокатури, як цифровізація, доступ до професії та дисциплінарні процедури, реформування системи безоплатної правової допомоги.

Про це повідомив **заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій** під час під час Публічних слухань звіту НААУ за 2020 рік та Стратегії розвитку НААУ на 2021 — 2025 роки.

«*В наступні роки фокус Стратегії буде зосереджений на подальшій цифровізації всіх процесів, які будуть направлені не лише на доступ до сервісів НААУ і доступ до професії, але і на те, аби наші колеги могли ефективно працювати в системі «Електронний суд», яка є частиною великої системи ЄСІТС*», — повідомив Валентин Гвоздій.

Він додав, що в цілому документ містить принципові положення, які є базовими при здійсненні взаємодії НААУ з державними органами, партнерами в юридичній спільноті та іншими самоврядними організаціями. Водночас Стратегія має і функціональну частину, яка передбачає більш конкретні зміни, час їх упровадження та відповідальних виконавців.

Зокрема, Стратегія передбачає удосконалення кваліфікаційних процедур і доступу до професії. У рамках її впровадження уже у вересні-жовтні буде прийнято новий порядок складання іспитів, які складатимуться з 3 етапів. «*З'явиться співбесіда, все буде дуже формалізовано, методика оцінювання буде чітка та буде запроваджено онлайн-тестування*», — повідомив Валентин Гвоздій. Виконання письмової частини буде вимагати застосування актуальної практики Верховного суду та ЄСПЛ.

Також у рамках Стратегії будуть змінені дисциплінарні процедури. «*Ми будемо ставити за мету, аби законодавець запровадив спрощене дисциплінарне провадження за тими дисциплінарними проступками, які мають завершений склад. Наприклад, несплата щорічних внесків*», — сказав Валентин Гвоздій. У цьому напрямку уже прийнято рішення РАУ, яке дозволяє розгляд дисциплінарних процедур у письмовому провадженні.

Серед інших пріоритетів Стратегії — реформування системи БПД, аби вона відповідала цілям захисту конституційних прав громадян та забезпечувала вільний вибір захисника; активізація співпраці з навчальними закладами, молодим поколінням адвокатів; інформування про діяльність адвокатури як професійної спільноти, так і всього українського суспільства.

За словами **керівника Секретаріату НААУ, Голови Комітету з питань стратегічного розвитку та визначення пріоритетних напрямків діяльності Вадима Красника**, Стратегія була напрацьована з урахуванням пропозицій і зауважень від регіональних органів адвокатського самоврядування та окремих адвокатів. «*Цього разу до Стратегії долучилися регіональні органи, комітети НААУ взяли участь у доопрацюванні, поданні пропозицій і зауважень. Кожен адвокат міг надсилати свої пропозиції, і практично вся адвокатська спільнота взяла участь у напрацюванні цього документа. Ми всім вдячні за участь у цій роботі*», — сказав Вадим Красник.

Нагадаємо, Рада адвокатів України на своєму засіданні, яке відбулось в м. Кам'янець-Подільському, прийняла Стратегію розвитку на 2021 — 2025 роки.

Документ складається з чотирьох основних етапів: планування (включаючи розробку Стратегії), реалізація, оцінка результатів і наслідків (аналіз причин досягнення чи недосягнення результатів) та уточнення Стратегії з метою підтримки її актуальності, а також містить 26 пунктів, в яких чітко окреслені основні завдання, цілі та пріоритетні напрямки діяльності.

Також РАУ прийняла рішення про розроблення Концепції навчання членів органів адвокатського самоврядування, встановила оплату за розгляд заяв (скарг) до кваліфікаційно-дисциплінарних комісій

адвокатури та до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, як до квазісудових органів.

У 2020 році РАУ прийняла екстраординарне рішення про відтермінування проведення щорічних конференцій адвокатів у регіонах у зв'язку із погіршенням епідеміологічної ситуації. «*Ця вимушена пауза в проведенні конференцій та зборів має бути надолужена, адже ми не можемо переривати діяльність, але і не можемо ставити виборчі процеси вище за ризики для здоров'я та об'єктивні карантинні обмеження, які встановлює уряд*», — переконана Голова НААУ, РАУ.

«*2020 рік вкотре довів, що НААУ утвердилась як незалежна, професійна та ефективна організація, яка спроможна гідно представляти інститут адвокатури, захищати права адвокатів та надавати професійну правничу допомогу кожному, хто її потребує. Ми продемонстрували готовність до складних новітніх викликів. Завдяки зваженості, консолідованості, ресурсу взаємної підтримки та інституційної експертизи ми вистояли як організація і змогли допомогти тисячам громадян захистити їхні права, свободи й інтереси*», — сказала Лідія Ізовітова.

Вона висловила вдячність усім адвокатам, які беруть участь у становленні адвокатського самоврядування, та нагадала про те, що кожен адвокат має право долучитися до цих процесів, обирати та бути обраним до самоврядних органів регіонального та національного рівнів. «*Потенціал кожного може бути реалізований в інтересах всієї нашої 60-тисячної спільноти. Ми справді очікуємо, що таких активних людей стане більше, що коло друзів і партнерів стане ще ширшим*», — сказала Голова НААУ.

ГОЛОВА НААУ

ЛІДІЯ ІЗОВІТОВА ПРОВЕЛА ЗУСТРІЧ З НАРОДНИМИ ДЕПУТАТАМИ ВАЛЕРІЄМ БОЖИКОМ І ГАЛИНОЮ ЯНЧЕНКО

Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова провела зустріч із **заступником Голови Комітету ВР з питань антикорупційної політики Галиною Янченко** та **заступником Голови Комітету ВР з питань правової політики Валерієм Божиком.**

З боку НААУ у зустрічі також узяли участь **заступник Голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій** та **керівник Секретаріату НААУ Вадим Красник.**

Тематикою розмови стали законодавче врегулювання статусу та повноважень АРМА. Зокрема, йшлося про законопроєкт № 5141 «Проєкт Закону про внесення змін до Закону України про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів щодо гарантій прав українських та іноземних інвесторів». НААУ та профільний Комітет з питань захисту бізнесу та інвесторів підтримували цю законодавчу ініціативу, оскільки вона приводить діяльність АРМА у відповідність до Конституції України, зокрема, до ст. 41 Основного Закону. Наразі документ направлений на підпис Президентові України. Ключовими

змінами законопроєкту № 5141 є норми, що обмежують повноваження Агентства в частині примусового продажу майна, яке перебуває в управлінні АРМА, до вироку суду.

Як було наголошено під час зустрічі, з урахуванням ухваленої парламентом редакції, профільний закон про АРМА може повернути довіру до цього органу з боку адвокатської спільноти, суспільства та бізнесу.

Також народні депутати та керівництво НААУ обговорили **подальші складові комплексної реформи АРМА**, зокрема, внесення відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України. Для підготовки такого законопроєкту сторони планують провести спільний публічний захід.

Окрім того, під час розмови йшлося про **внесення змін до Податкового кодексу України з метою спрощення оподаткування адвокатської діяльності**. Ідеться про право адвокатів вести незалежну професійну діяльність за спрощеною системою оподаткування з можливістю сплачувати єдиний податок відповідної групи.

Раніше Голова НААУ провела зустріч із Головою Комісії з питань правової реформи щодо впровадження змін до законодавства в частині оподаткування адвокатської діяльності.

НААУ за ініціативою Комітету з питань захисту бізнесу та інвесторів звернулася до Президента України Володимира Зеленського з проханням підтримати законопроєкт № 5141.

КОМІТЕТ ВРУ З ПИТАНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ СПІВПРАЦЮВАТИМЕ З НААУ У СФЕРІ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

Комітет Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування співпрацюватиме з Національною асоціацією адвокатів України у сфері законодавчих ініціатив.

Меморандумом про співробітництво сторони підписали під час круглого столу «Законодавче регулювання діяльності саморегулівних організацій: сучасний стан та шляхи вдосконалення», який відбувся 30 липня 2021 року в НААУ. Документ скріпили підписами **Голова Комітету ВР Андрій Клочко** та **Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова**.

Андрій Клочко подякував НААУ за взаємодію з Комітетом ВР з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. Зокрема, за активну участь у підготовці багатьох законопроєктів та наданні експертних висновків до них. Відтак Меморандум про співробітництво між НААУ і Комітетом ВР став результатом цієї постійної та ефективної співпраці, підкреслив депутат.

Під час заходу були обговорені основні проблеми нормативно-правового регулювання діяльності саморегулівних самоврядних організацій, шляхи подолання існуючих проблем на законодавчому рівні та необхідність запровадження єдиного законодавчого підходу до врегулювання ключових питань саморегулівних організацій.

Відкриваючи дискусію, Голова НААУ, РАУ наголосила, що подібні зустрічі є вкрай важливими для всіх саморегулівних організацій, які є в Україні на сьогодні.

«Є проблеми, які спільні для всіх самоврядних і саморегульованих організацій і які потрібно вирішувати. В Україні НААУ була першою професійною саморегулівною організацією, яка народилась у 2012 році на вимогу Ради Європи у зв'язку з прийнятою Резолюцією ПАРЄ. За 9 років нашого існування ми зробили величезні кроки в нашому розвитку і можемо поділитися

цим позитивним досвідом з іншими професійними організаціями», — зазначила Лідія Ізовітова.

При цьому Голова НААУ, РАУ наголосила, що поняття самоврядності і саморегулювання мають бути нероздільними при створенні професійних організацій. Саме такий принцип має бути відображений як засадничий у майбутньому законі про саморегулівні організації, і таку ідею підтримали представники всіх присутніх на круглому столі організацій.

У свою чергу, Андрій Клочко підкреслив, що очолюваний ним Комітет ВР готовий до діалогу і співпраці як з НААУ, так і з іншими професійними саморегулівними організаціями.

У заході також взяли участь **Голова Ради приватних виконавців Віталій Чепурний** та член **Ради арбітражних керуючих України Анатолій В'язовченко**, які окреслили основні проблеми правового статусу та практичної діяльності своїх організацій.

ГОЛОВА НААУ

ТА ГОЛОВА КОМІСІЇ З ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ ОБГОВОРИЛИ СПРОЩЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова** та Голова Комісії з правової реформи при Президентові України **Сергій Іонушас** обговорили підготовку змін до законодавства в частині оподаткування адвокатської діяльності.

Лідія Ізовітова та Сергій Іонушас обговорили подальші кроки з упровадження Стратегії розвитку системи правосуддя та Стратегії діяльності НААУ до 2025 року. Практична реалізація двох документів стратегічного характеру потребуватиме спільних зусиль задля внесення змін до чинного законодавства.

У зв'язку з цим НААУ уже підготувала пропозиції (зміни) до Податкового кодексу України щодо оподаткування доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність. Зокрема, ідеться про право адвоката як фізичної особи, що провадить незалежну професійну діяльність, сплачувати податки спрощеною системою оподаткування та сплачувати єдиний податок відповідної групи. Подаючи таку ініціативу, НААУ прагне усунути дискримінаційне становище адвокатів порівняно з підприємцями, які можуть працювати за спрощеною системою оподаткування. На початку липня НААУ направила відповідні пропозиції до Голови Комісії з питань правової реформи при Президентові України, аби в подальшому запропонувати Главі держави подати до Верховної Ради такий законопроєкт у рамках реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя.

В ОСОБИСТОМУ КАБІНЕТІ

АДВОКАТА З'ЯВЛЯТЬСЯ МОЖЛИВОСТІ СИСТЕМИ EASYCON

НААУ та ТОВ «Ізікон Груп» підписали Меморандум про співпрацю з метою інтеграції комунікаційної платформи EasyCon, що використовується для організації відеоконференцзв'язку в судовому процесі, з Єдиним реєстром адвокатів України.

Відповідно до Меморандуму **адвокати через Особистий кабінет на сайті НААУ отримають функціонал системи відеоконференцзв'язку для участі в судових засіданнях та конфіденційного спілкування з клієнтами та між собою.**

Особистий кабінет адвоката — це електронний профайл на офіційному сайті НААУ, в який кожен адвокат, який зареєстрований в Єдиному реєстрі адвокатів України, може особисто вносити дані щодо своєї діяльності, відслідковувати нарахування балів з підвищення кваліфікації тощо.

Також можливо буде перевірити повноваження адвокатів при використанні комунікаційної платформи EasyCon через ЄРАУ; надавати доступ помічникам адвокатів до функцій підсистеми «Електронний суд» через електронний Особистий кабінет адвоката.

Сторони домовились, що беруть на себе зобов'язання зберігати конфіденційність персональних даних, що стала відома у зв'язку з реалізацією Меморандуму відповідно до вимог законодавства.

Для адвокатів та помічників адвокатів будуть організовані навчальні курси із використання нових комунікаційних інструментів.

НААУ та «Ізікон Груп» планують у подальшому узагальнювати пропозиції адвокатської спільноти щодо вдосконалення системи відеоконференцзв'язку, у тому числі й у судовому процесі, та забезпечувати розробку нових функцій.

До уваги адвокатів! На сайті Національної асоціації адвокатів України функціонує електронний **Особистий кабінет адвоката**.

Нагадаємо, між НААУ та ДСА діє Меморандум про співпрацю, який передбачає Спільну роботу з інтеграції до підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи «Електронний суд» до ЄРАУ.

UNBA NEXTGEN

ЗБИРАЄ МОЛОДИХ АДВОКАТІВ ТА ЮРИСТІВ НА GATHERING 2021

За ініціативою Молодіжного комітету UNBA NextGen 18 вересня 2021 року відбудеться найочікуваніша подія року — **Gathering 2021.**

Gathering 2021 — місце зустрічі адвокатів, молодих юристів та студентів-правників з усієї України. Це унікальний захід, де правозахисники можуть зустрітися для знайомств і неформального спілкування.

Місце проведення: *Perfect Place* (м. Київ, Венеціанський острів, Золотий пляж).

Формат заходу: вечірка, яка включатиме коротку презентацію діяльності UNBA NextGen та неформальну частину для нетворкінгу.

На вечірці Gathering 2021 заплановано:

— розважальну програму за участю знаних DJ;

— спеціальні фотозони та лаундж-зону з м'якими пуфами;

— VIP catering, що включає їжу та напої.

Реєстрацію буде відкрито вже зовсім скоро. Стежте за новинами!

Нагадуємо, що діяльність **UNBA NextGen** спрямована на об'єднання та розвиток спільноти молодих адвокатів, налагодження діалогу між молоддю та досвідченими правозахисниками для обміну професійним досвідом.

UNBA NextGen — відкритий для кожного молодого юриста: адвоката, помічника адвоката, студента!

У СТРАТЕГІЇ НААУ
ЗАКЛАДЕНО ІДЕЇ ДІАЛОГУ ВСІХ ІНСТИТУТІВ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ — ВАДИМ КРАСНИК

Аби непродумані та безсистемні зміни не справляли негативний вплив на стан захисту прав людини в Україні, всі інститути системи правосуддя мають працювати в безперервному діалозі.

Однією із стратегічних цілей у новій Стратегії НААУ визначено покращення ефективності системи комунікації адвокатури з усіма суб'єктами та учасниками правової реформи в Україні — повідомив в інтерв'ю «Закон і Бізнес» **керівник Секретаріату НААУ, РАУ, голова Комітету з питань стратегічного розвитку Вадим Красник**.

Коментуючи основні позиції документа, він зазначив, що комунікація адвокатури з органами суддівського врядування та самоврядування, з парламентом, профільними комісіями та робочими групами при Президентові, міжнародними організаціями відбувається майже постійно.

Ба більше, сформульована в такій редакції стратегічна мета НААУ була закладена і в попередній версії Стратегії. Відповідне формулювання засновується на міжнародному стандарті, який передбачає, що зміни до профільного законодавства мають бути погоджені із самоврядною професійною організацією адвокатури.

Із згаданою стратегічною метою пов'язаний цілий блок конкретних напрямів діяльності НААУ. Зокрема, це ефективний вплив адвокатської спільноти на процес судово-правової реформи та участь у законотворчому процесі, активна участь НААУ в конституційному процесі та втіленні конституційних змін у законодавство, а також проведення заходів, спрямованих на підвищення правової культури, обговорення актуальних питань адвокатської практики та вироблення спільного бачення найбільш нагальних правничих питань в Україні, — йдеться в інтерв'ю.

«*НААУ й надалі не стоятиме осторонь, якщо йдеться про ініціативи щодо змін у сфері правосуддя*», — зазначив керівник Секретаріату НААУ, РАУ.

Наразі Указом Президента прийнята Стратегія розвитку системи правосуддя, де є розділ, який стосується адвокатури. Логічно, що два стратегічні документи мають утілюватись у певній координації, відкритому діалозі з Комісією з питань правової реформи. НААУ, зі свого боку, вже розпочала цей процес. Так, на останньому засіданні РАУ прийнято рішення, яким спрощено дисциплінарні провадження за рахунок можливості здійснювати його в письмовому режимі.

«*Ми готуємо й зміни до порядку доступу до професії, осучаснення кваліфікаційного іспиту тощо. НААУ ініціювала зміни до податкового законодавства, аби поставити адвокатів як осіб, котрі провадять незалежну професійну діяльність, у рівні умови з підприємцями й дати їм право працювати за спрощеною системою оподаткування. Тобто, коли говоримо про стратегію, маємо на увазі практичний документ, пов'язаний з реальними потребами адвокатів. Він є концентрованим викладом ініціатив, з якими адвокатура буде працювати в найближчі 4 роки*», — повідомив Вадим Красник.

НААУ ПРЕЗЕНТУВАЛА
ПОЕТИЧНУ АНТОЛОГІЮ СУЧАСНИХ АДВОКАТІВ «АДВОКАТСЬКА ЛІРА»

Національна асоціація адвокатів України, за ініціативою Комітету з гуманітарних питань і творчих ініціатив та у співпраці з Центром досліджень адвокатури і права, видала **антологію поезії сучасних адвокатів**. Презентація відбулась під час засідання Ради адвокатів України у м. Кам'янець-Подільському.

До збірки увійшли твори переможців і учасників Першого всеукраїнського конкурсу серед адвокатів «Адвокатська ліра», що відбувся восени 2020 року, а також поезії адвокатів, які надіслали свої твори для опублікування.

Збірка поезій **«Адвокатська ліра»** складається із п'яти розділів: «Грала скрипка на схилах Подолу» (поезії переможців конкурсу), «У розпалі сьогодення» (поезії учасників конкурсу), «Аксіома щастя» (твори адвокатів-поетів). У розділі «У кольорах життя» представлені ілюстрації адвокатів-художників. Останній розділ «Творчі миттєвості» висвітлює виставки і творчі вечори НААУ.

Укладачі: Ірина Василик, Наталія Дядик та Юрій Романюк.

У передмові до збірки Голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова** зазначила, що *«Українська адвокатура — високопрофесійна та інтелектуальна спільнота. А ще надзвичайно проактивна та креативна. У цьому переконуємося, гортаючи сторінки ошатного видання Національної асоціації адвокатів України — збірки творів «Адвокатська ліра», творів адвокатів, які давно пишуть поезію і вже відомі в адвокатській спільноті, а також ілюстрацій знаних адвокатів художників. Майстри поетичного слова та художнього пензля, знавці таємниць фотооб'єктиву — все це наші колеги-адвокати, які дарують нам іскру свого таланту та багатство душі. Такою і повинна бути адвокатура! Професійною і сильною, консолідованою і самодостатньою як конституційний інститут, багатогранною, талановитою і щирою у прояві своїх здібностей та почуттів, чуйною до потреб суспільства і своїх колег. Тільки спільними зусиллями можна будувати, творити й перемагати!»* — наголосила Голова НААУ, РАУ.

В авторських поезіях, представлених у збірці «Адвокатська ліра», порушено теми професійного вибору, місця і ролі адвоката та загалом інституту адвокатури у суспільстві. Показово, що ця тема є важливою, «болить» авторам. Відтак крізь поетичне слово відчувається пульсуючий нерв зв'язку сучасної адвокатури і проблем сьогодення.

Не оминули автори й останніх насущних питань пандемії, вразливості людини перед викликами природного та техногенного характеру. Майже кожен звертається до філософських тем пошуку свого місця у світі, значення життя, переосмислення цінностей.

«У багатьох авторів присутні зразки громадянської лірики. Адвокатам-поетам не байдужа доля країни, тривала війна і щоденні втрати. У представлених поезіях звучать питання життя і смерті, роздуми про те, що залишимо наступним поколінням, починаючи від глобальних вимірів і закінчуючи власним спадком. Майже у кожного адвоката-поета присутня і романтична лірика, адже без любові життя людини неможливе», — зазначили керівник Центру досліджень адвокатури і права **Ірина Василик** та голова Комітету з гуманітарних питань і творчих ініціатив НААУ **Наталія Пліса.**

ВІДБУЛАСЬ ПРЕЗЕНТАЦІЯ
АВТОРСЬКОЇ ВИСТАВКИ ЖИВОПИСУ АДВОКАТКИ ТА ХУДОЖНИЦІ НАТАЛІЇ ДЯДИК

У рамках проєкту **НААУ «Advocacy Art»** під час засідання Ради адвокатів України 2 — 3 липня у м. Кам'янець-Подільському, за ініціативою Комітету з гуманітарних питань і творчих ініціатив та Центру досліджень адвокатури і права НААУ, відбулась авторська виставка художніх робіт адвокатки м. Києва Наталії Дядик під назвою **«Багатогранність жінки»**.

Наталія Дядик — адвокатка, секретарка Комітету з гуманітарних питань і творчих ініціатив НААУ. Художню освіту здобула у Київській художній школі № 5.

Роботи Наталії Дядик виставлялись у м. Парижі під час міжнародної виставки «A single grain of rice» 2016 — 2017 років, а також у м. Києві під час XIV та XV міжнародних виставок-конкурсів «Ukrainian Art Week» / «Українського Тижня Мистецтв» 2017 року.

У 2018 року була нагороджена за 3 місце в міжнародному онлайн-конкурсі «Модернизация восприятия» від Порталу незалежних художників painters.com.ua., а в грудні 2020 року її робота «Жінка» отримала «Приз глядацьких симпатій» від Порталу незалежних художників.

«*Творчість — це не лише спосіб відобразити красу навколишнього світу, а й спосіб комунікації з глядачем, спосіб привернути увагу до соціально значущих проблем, можливість відволіктися від рутинної буденності. А результати творчості — це частина суспільства, яка дозволяє не занудьгувати в робочому темпі життя, це немов «сієста» під час пекельних робочих буднів. Буденність затягує в рутину життя, поспішаючи, ми забуваємо про прекрасне, а в сучасному ритмі жінка є одним із відображень краси, грації, вмінь, розуму, кмітливості, унікальності, неперевершеності та стилю. Жінка багатогранна! І Вам вирішувати, хто зображений на полотні — одна жінка чи різні*», — говорить про свою творчість Наталія Дядик.

ЗАЯВУ ПРО ЗМІНУ ВІДОМОСТЕЙ

В ЄРАУ МОЖНА ЗАСВІДЧУВАТИ ЦИФРОВИМ ПІДПИСОМ

3 липня 2021 року Рада адвокатів України внесла зміни до Порядку ведення ЄРАУ.

Відтепер, якщо адвокат направляє заяву про внесення будь-яких змін до відомостей, що містяться в ЄРАУ, засобами поштового зв'язку, справжність підпису адвоката має бути засвідчена нотаріально.

Так само мають бути засвідчені і додатки.

У випадку надходження відповідної заяви електронною поштою лист приймається, якщо він направлений з адреси, яка зазначена за адвокатом у профілі ЄРАУ, а заява — засвідчена Електронним цифровим підписом.

Аналогічно і додатки мають бути підписані ЕЦП.

РАУ ПЕРЕДБАЧИЛА

ДИСЦИПЛІНАРНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕСВОЄЧАСНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗМІНУ ДАНИХ В ЄРАУ

Ради адвокатів регіонів зможуть ініціювати притягнення до дисциплінарної відповідальності адвокатів, які порушили термін повідомлення про зміни відомостей щодо себе у Єдиному реєстрі адвокатів.

Рада адвокатів України внесла відповідні зміни до Порядку ведення ЄРАУ 3 липня 2021 року.

У новій редакції п. 3.4 ідеться про те, що **адвокат протягом трьох днів з дня зміни відомостей про себе, внесених або таких, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру адвокатів України, письмово повідомляє про такі зміни раду адвокатів регіону за адресою свого робочого місця, крім випадків, якщо ці зміни вносяться на підставі рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.**

У випадку порушення вказаного терміну рада адвокатів регіону може звернутись до КДКА регіону щодо притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

Відповідно до Порядку ведення ЄРАУ даними, які підлягають внесенню до Реєстру, є:

— **прізвище, ім'я та по батькові адвоката;**

— **номер і дата видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, номер і дата прийняття рішення про його видачу (номер і дата прийняття рішення про включення адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України);**

— **найменування і місцезнаходження організаційних форм адвокатської діяльності, номери засобів зв'язку;**

— **адреси робочих місць адвоката (із зазначенням основної та/або додаткових адрес робочого місця), номери засобів зв'язку, адреси електронної пошти;**

— **інформація про зупинення, поновлення права на заняття адвокатською діяльністю — зазначається у хронологічній послідовності.**

Також до профілю в ЄРАУ вноситься інформація щодо дисциплінарної відповідальності адвоката (вид дисциплінарного стягнення, строк застосування, підстава).

Інші відомості, передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», рішеннями

Ради адвокатів України або внесення яких вимагається командами програмного забезпечення бази даних ЄРАУ, в тому числі відмітки про сплату внесків та електронна адреса, електронний варіант фотокартки адвоката, інформація про підвищення кваліфікації, які є обов'язковими для внесення адміністраторами ЄРАУ.

Також за заявою адвоката до ЄРАУ можуть бути внесені **відомості щодо:**

— додаткових адрес робочих місць, засобів зв'язку;

— помічників/стажистів адвоката;

— загального стажу адвокатської діяльності (на підставі документів, що підтверджують такий стаж, у тому числі довідки з КДКА регіону щодо роботи в колегії адвокатів до 1993 року);

— займаної посади в органах адвокатського самоврядування;

— займаної посади, категорій ведення справ; нагород (почесних звань, відзнак тощо);

— адрес його офіційних сторінок у соціальних мережах;

— моделі та серійного номера комп'ютерної техніки, що використовує адвокат;

— характеристик та відповідних серійних номерів носіїв інформації, які використовує адвокат у своїй діяльності;

— транспорту, який використовує адвокат; логотипу та/або найменування вебсайту АО, АБ, в якому адвокат здійснює адвокатську діяльність, тощо.

РАУ у своєму рішенні № 50 також передбачила можливість внесення **даних про членство в комітетах при Національній асоціації адвокатів України; займану посаду, членство в комітетах при радах адвокатів регіонів**.

До профілю адвоката також вноситься інформація про щорічне підвищення кваліфікації адвокатів, що надається Вищою школою адвокатури.

АДВОКАТ СТАЄ СУБ'ЄКТОМ ФІНМОНІТОРИНГУ ЗА УМОВ ЗАЛУЧЕННЯ ДО ФІНОПЕРАЦІЙ НА ПІДСТАВІ УГОДИ З КЛІЄНТОМ

У відповідь на звернення адвоката Чишинського Р. В. Рада адвокатів України надала роз'яснення щодо деяких питань виконання обов'язків адвокатом як суб'єктом первинного фінансового моніторингу.

Відповідне рішення РАУ № 51 від 3 липня 2021 року оприлюднено на сайті НААУ.

Так, у документі йдеться, що питання віднесення адвокатів до суб'єктів фінансового моніторингу регулюється Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Зокрема, згідно зі статтею 6 Закону адвокат є спеціально визначеним суб'єктом фінансового моніторингу і відповідно має зобов'язання забезпечувати організацію та проведення первинного фінансового моніторингу, що належним чином надасть можливість виявляти підозрілі фінансові операції (діяльність) та повідомляти про них Державну службу фінансового моніторингу України, а також запобігати використанню його послуг для проведення клієнтами фінансових операцій з протиправною метою (пп. 2, 4, 5, 8 ч. 2 ст. 8 Закону).

Пунктом 1 ч. 1 ст. 10 Закону визначається, що **вимоги Закону поширюються на адвокатів у виключних випадках, а саме тоді, коли адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, беруть участь, діючи від імені та/або за дорученням клієнта, у будь-якій фінансовій операції та/або допомагають клієнту планувати чи здійснювати операцію щодо:**

— купівлі-продажу нерухомості або управління майном при фінансуванні будівництва житла;

— купівлі-продажу суб'єктів господарювання та корпоративних прав;

— управління коштами, цінними паперами або іншими активами клієнта;

— відкриття та/або управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах;

— залучення коштів, необхідних для створення юридичних осіб та фондів, забезпечення їх діяльності або управління ними;

— створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами, фондами, трастами або іншими подібними правовими утвореннями.

Якщо адвокат не бере участі у підготовці і здійсненні вищезазначених правочинів, то й обов'язку стати на облік у Держфінмоніторингу України і виконувати всі інші вимоги закону у нього не виникає.

Частиною 3 ст. 10 Закону встановлено, що адвокатські бюро, адвокатські об'єднання, адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, можуть не виконувати обов'язки щодо здійснення належної перевірки клієнта та не повідомляти спеціально уповноважений орган про свої підозри у разі надання послуг щодо захисту клієнта, представництва його інтересів у судових органах та у справах досудового врегулювання спорів або надання консультацій щодо захисту та представництва клієнта.

Водночас потрібно зазначити, що **для належного виконання своїх обов'язків спеціально визначеного суб'єкта фінансового моніторингу адвокат повинен використовувати у своїй діяльності ризик-орієнтований підхід** — визначення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня.

Також **до обов'язків адвоката згідно із Законом належить здійснення належної перевірки нових клієнтів, а також існуючих клієнтів**, що включає в себе такі заходи:

— ідентифікацію та верифікацію клієнта (його представника);

— встановлення кінцевого бенефіціарного власника клієнта або його відсутності, у тому числі отримання структури власності з метою її розуміння, та даних, що дають змогу встановити кінцевого бенефіціарного власника, та вжиття заходів з верифікації його особи (за наявності);

— встановлення (розуміння) мети та характеру майбутніх ділових відносин або проведення фінансової операції;

— проведення на постійній основі моніторингу ділових відносин та фінансових операцій клієнта, що здійснюються у процесі таких відносин, щодо відповідності таких фінансових операцій наявній у суб'єкта первинного фінансового моніторингу інформації про клієнта, його діяльність та ризик (у тому числі, в разі необхідності, про джерело коштів, пов'язаних з фінансовими операціями);

— забезпечення актуальності отриманих та існуючих документів, даних та інформації про клієнта.

Враховуючи вищезазначені норми закону, важливо відмітити, що **здійснення обов'язків спеціально визначеного суб'єкта фінансового моніторингу адвокатом неможливе без установлення ділових відносин з особою. Зокрема, статтею 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги.**

Отже, **адвокат може стати спеціально визначеним суб'єктом фінансового моніторингу і повинен виконувати встановлені законом обов'язки лише тоді, коли виконується низка умов:**

— між ним і клієнтом укладений договір про надання правової допомоги;

— звернення клієнта стосується конкретних операцій (п. 1 ч. 1 ст. 10 Закону);

— не застосовуються винятки, передбачені Законом (ч. 3 ст. 10 Закону).

Крім того, в рішенні РАУ наголошено, що адвокат, як суб'єкт фінансового моніторингу, на виконання положень Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» не має права подавати до уповноважених органів державної влади передбачену вказаним Законом інформацію щодо особи, яка не є його клієнтом.

АДВОКАТ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ МОЖЕ БУТИ УЧАСНИКОМ АО ЛИШЕ ПІСЛЯ ВНЕСЕННЯ ДО ЄРАУ

Адвокат іноземної держави може бути учасником (засновником) адвокатського об'єднання в Україні разом з адвокатами України лише при включенні його як адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України та при здійсненні адвокатської діяльності в Україні з дотриманням усіх вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зокрема статті 59 Закону.

Про це йдеться у рішенні Ради адвокатів України №54, ухваленому на засіданні 3 липня 2021 року.

Так, РАУ наголошує, що адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (частина 4 статті 4 Закону).

За приписами частини 1 статті 59 Закону адвокат іноземної держави може здійснювати адвокатську діяльність в Україні з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Адвокат іноземної держави, який має намір здійснювати адвокатську діяльність на території України, звертається до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем свого проживання чи перебування в Україні із заявою про включення до Єдиного реєстру адвокатів України. До заяви додаються документи, що підтверджують право такого адвоката на заняття адвокатською діяльністю у відповідній іноземній державі (частина 2 статті 59 Закону).

Частиною 3 статті 59 Закону визначено, що кваліфікаційна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури розглядає заяву та подані адвокатом документи протягом десяти днів з дня їх надходження та за відсутності підстав, передбачених частиною четвертою цієї статті, приймає рішення про включення такого адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України, про що протягом трьох днів письмово повідомляє адвоката іноземної держави та відповідну раду адвокатів регіону. Рада адвокатів регіону забезпечує внесення відомостей про такого адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України.

При здійсненні адвокатом іноземної держави адвокатської діяльності на території України на нього поширюються професійні права і обов'язки адвоката, гарантії адвокатської діяльності та організаційні форми адвокатської діяльності, визначені Законом (частина 6 статті 59 Закону), — зазначає Рада адвокатів України.

ЗАТВЕРДЖЕНО ПОЛОЖЕННЯ
ПРО КОМІТЕТИ НААУ

З метою сприяння підвищенню рівня залученості адвокатів у процес удосконалення правової системи держави та наближення її до міжнародних стандартів, запровадження кращих міжнародних практик та інновацій в адвокатську діяльність, налагодження плідної співпраці, надання допомоги у професійному розвитку молодим адвокатам **НААУ реформує постійно діючі колегіальні дорадчі органи — комітети.**

Розпорядженням Голови НААУ, РАУ № 110 від 13.07.2021 року було затверджено та введено в дію єдине для усіх ***Положення про комітети Національної асоціації адвокатів України.***

Положення передбачає оновлення інституційної структури та організації роботи комітетів, визначені основні права та обов'язки комітету. Зокрема, запроваджуються ради комітету, які формуватимуть політику роботи комітету, та підписники комітету. Підписником комітету може стати адвокат, відомості про якого містяться в ЄРАУ та який шляхом проставлення відповідної позначки в особистому кабінеті на сайті НААУ, слідуючи командам системи, виявить бажання отримувати інформацію про діяльність комітету. Відповідні технічні можливості знаходяться в стадії розробки.

Відповідно до Положення з метою представництва комітетів у регіонах України, забезпечення належного рівня комунікації, реалізації завдань та досягнення мети створення, Голова НААУ, РАУ може призначати регіональних представників комітетів при Радах адвокатів регіонів із числа адвокатів відповідного регіону.

Положенням також закріплені функції та повноваження координатора комітетів, який здійснює організаційне та інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності комітетів, координує їх діяльність зі стратегічними напрямками діяльності НААУ, РАУ, органами адвокатського самоврядування, органами державної влади та іншими установами й організаціями.

АКТУАЛЬНІ ЕТИЧНІ ПИТАННЯ
ПОВЕДІНКИ АДВОКАТА

Вікторія Гайворонська,
адвокат,
голова Ради адвокатів
Харківської області

Катерина Павлуненко,
адвокат,
сертифікований аудитор,
Керуючий партнер
АО «Павлуненко і партнери»

11-12 червня Радою адвокатів Харківської області було проведено дводенний виїзний семінар, за результатами якого було висвітлено низку актуальних питань поведінки адвокатів, які ставить перед професією адвоката сьогодення.

Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Адвокатська діяльність, здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Незважаючи на те, що розуміння покликання діяльності адвоката та її роль у суспільстві серед її представників на сьогодні не викликає сумнів, все ж таки **наявні випадки співпраці із слідчими (правоохоронними) органами**.

Із аналізу п. 8 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», абз. 4 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ст. 275 Кримінального процесуального кодексу України вбачається, що заборона на залучення адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій наявна як у законодавстві, що регламентує діяльність органів досудового слідства, так і в законодавстві, яке регламентує здійснення адвокатської діяльності.

Згідно з ч. 1 ст. 19 Правил адвокатської етики, затверджених установчим З'їздом адвокатів України від 17.11.12 р., адвокату забороняється приймати доручення, якщо результат, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними або якщо доручення клієнта виходить за межі професійних прав і обов'язків адвоката.

Тому такі дії адвоката (мається на увазі його залученість до конфіденційної співпраці з досудовим розслідуванням) спрямовані не на використання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю за призначенням, а для вчинення дій, з такою діяльністю не пов'язаних, тобто не для здійснення захисту, представництва або надання інших видів правової допомоги, а для впливу на окремих осіб, з метою схиляння їх до отримання неправомірної вигоди. Такі дії не входять до переліку юридичних послуг, які адвокат вправі надавати при здійсненні своїх повноважень.

Приписами ч. 3 та ч. 6 ст. 6 Правил адвокатської етики передбачено, що адвокат зобов'язаний не допускати у своїй професійній діяльності компромісів, що впливали б на його незалежність, з метою догодити суду, іншим державним органам, третім особам або клієнту, якщо такі компроміси розходяться з законними інтересами клієнта та перешкоджають належному здійсненню адвокатської діяльності.

Адвокат не повинен займатися іншою діяльністю, яка ставила б його в будь-яку залежність від інших осіб чи підпорядкувала б його вказівкам або правилам, які

можуть увійти в суперечність із п. 2 ч. 1 ст. 1 та ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також із ч. 3 та 4 ст. 6 Правил адвокатської етики або можуть іншим чином перешкоджати вільному й незалежному здійсненню ним адвокатської діяльності.

Описаний вид співробітництва ставить адвоката у залежність від правоохоронного органу, оскільки адвокат починає діяти відповідно до його вказівок, наслідком чого стає те, що пріоритетним завданням для адвоката стає не захист інтересів клієнта, а виконання доручення органу досудового слідства. Зазначене є порушенням головного принципу адвокатської діяльності — незалежності професійної діяльності адвоката.

РАУ було прийнято рішення «Щодо неприпустимості залучення адвоката до конфіденційної співпраці з органами досудового розслідування при наявній згоді клієнта» від 15.11.19 р. № 123. У вищевказаному рішенні наголошено: «РАУ вважає за необхідне роз'яснити, що у контексті приписів ст. 23 Закону та Правил адвокатської етики кожен адвокат зобов'язаний утримуватись від участі в конфіденційному співробітництві під час оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, оскільки таке співробітництво може призвести до розкриття адвокатської таємниці, натомість у разі отримання пропозицій щодо здійснення таких незаконних дій адвокати мають звертатись до правоохоронних органів та повідомляти про такі факти ради адвокатів регіонів з метою захисту своїх прав та гарантії адвокатської діяльності <…>. У разі отримання пропозицій щодо здійснення таких незаконних дій адвокати мають звертатись до правоохоронних органів та повідомляти про такі факти ради адвокатів регіонів з метою захисту своїх прав та гарантії адвокатської діяльності».

До аналогічного висновку дійшла і ВКДКА та оприлюднила його у «Узагальненні дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо етичних аспектів відносин адвоката з правоохоронними органами», затвердженого рішенням ВКДКА від 25.07.20 р. № VII-011/2020.

Так, ВКДКА зазначено, що недотримання або ігнорування етичних аспектів відносин адвоката з правоохоронними органами завжди пов'язане із порушенням професійних обов'язків, визначених ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також визначених профільним законом прямих заборон.

Відповідно до Рішення РАУ від 15.11.19 р. № 123 погодження адвоката на конфіденційне співробітництво під час оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій є порушенням Закону та відповідно може тягнути дисциплінарну відповідальність. Відтак, наслідком розгляду дисциплінарної справи може бути накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю або припинення такого права шляхом анулювання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю.

Разом із тим рішенням РАУ від 15.11.19 р. № 123 затверджено роз'яснення щодо неприпустимості залучення адвоката до конфіденційної співпраці з органами досудового розслідування навіть при наявній згоді клієнта. РАУ в цьому рішенні зазначила, що дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту та представництва.

У результаті роз'яснено, що в контексті приписів ст. 23 Закону та Правил адвокатської етики кожен адвокат зобов'язаний утримуватись від участі в конфіденційному співробітництві під час оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, оскільки таке співробітництво може призвести до розкриття адвокатської таємниці.

Натомість у разі отримання пропозицій щодо здійснення таких незаконних дій адвокати мають звертатись до правоохоронних органів та повідомляти про такі факти ради адвокатів регіонів з метою захисту своїх прав та гарантії адвокатської діяльності.

Тобто погодження адвоката на конфіденційне співробітництво під час оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій є, безумовно, свідомим порушенням з боку адвоката та таких випадків із часом не повинно траплятись.

Другим найбільш актуальним порушенням у поведінці адвокатів є **свідома неетична поведінка у соціальних мережах та мережі Інтернет**.

Стаття 57 Правил адвокатської етики є прямою нормою, яка закріплює, що участь адвоката у соціальних мережах (наприклад, але не обмежуючись: Facebook, Twitter, LinkedIn, Pinterest, Google Plus+, Tumblr, Instagram, Flickr, MySpace та інших), інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте адвокат може розміщувати, коментувати

лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету адвокатів та адвокатури в цілому.

Адвокат при користуванні соціальними мережами, інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет повинен дотримуватись своїх професійних обов'язків, передбачених чинним законодавством України, цими Правилами, рішеннями З'їзду адвокатів України та РАУ.

Використання адвокатом соціальних мереж, інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинно відповідати таким принципам: незалежності, професійності, відповідальності, чесності, стриманості та коректності, гідності, недопущення будь-яких проявів дискримінації, толерантності та терпимості, корпоративності та збереження довіри суспільства, конфіденційності.

Головний принцип діяльності адвоката — професійна незалежність, є невід'ємною складовою спілкування адвоката у соціальних мережах та в мережі Інтернет. Так, адвокат повинен брати до уваги обмеження, що встановлені для адвокатської діяльності в частині повноти та сприйняття інформації, забезпечення її конфіденційності та збереження.

Принциповим та дуже важливим є вимога до адвокатів оцінити, чи є обраний ними засіб спілкування у соціальних мережах та в мережі Інтернет належним для отримання бажаного результату — необхідно враховувати контекст, потенційну аудиторію та забезпечити чіткість та однозначність коментарів. Адвокат ніколи не повинен забувати про те, що саме знання того, що текст складено саме адвокатом, вже формує довірливий настрій суспільства до беззаперечного його сприйняття аудиторією.

Тому адвокат повинен усвідомлювати, що його прагнення слави та набуття клієнтів, а також намагання отримати нових клієнтів не може бути виправданим за умови керування суспільною думкою та її формування у потрібному адвокату ракурсі.

Не потрібно нехтувати обмеженням щодо можливого конфлікту інтересів під час публічних контактів з колегами, суддями, процесуальними опонентами та іншими особами та їх об'єднаннями.

Не зайвим буде нагадати, що адвокатською таємницею є: — факт звернення особи за правовою допомогою; — будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), у зв'язку з наданням професійної правничої (правової) допомоги або зверненням особи за правовою допомогою; — зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (у тому числі з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої (правової) допомоги; — зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту в рамках професійної правничої (правової) допомоги чи інших видів адвокатської діяльності.

Під час провокаційних постів у соціальних мережах адвокатами порушується саме вимога дотримання адвокатської таємниці.

З питань порушення правил адвокатської етики неодноразово висловлювались судові установи — зокрема, у постанові Шостого апеляційного адміністративного суду від 23.06.20 р. у справі № 640/20599/19, судом наголошено, що адвокат у соціальних мережах та інших формах спілкування в мережі Інтернет повинен без агресії сприймати думки, поведінку, форми самовираження та спосіб життя іншої людини та/або опонента, які відрізняються від його власних.

Принципово важливим є висновок суду про те, що адвокату не слід здійснювати заяв у соціальних мережах та інших формах спілкування в мережі Інтернет від імені адвокатської спільноти і видавати свою думку за її спільну думку, а також враховувати, чи відповідають його дії в соціальних мережах іміджу та статусу адвоката.

Та не слід забувати, що колегією суддів Касаційного адміністративного суду у постанові у справі № 815/1830/18 від 24.06.20 р. вайбер-групи та інші групові чати у месенджерах було визнано соціальною мережею, де адвокати також повинні не забувати про те, що несуть високий статус адвокатської професії.

Кожен із адвокатів, приймаючи виклик сьогодення щодо збільшення кількості клієнтів, популяризації своєї особистості, підвищення власних гонорарів, самостійно та свідомо обирає модель свого позиціонування та засоби отримання заробітку.

Маємо надію на те, що обраний шлях відповідатиме етичним вимогам, а тому авторитет адвокатури та повага до професії в суспільстві в цілому буде зростати!

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ
КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА ТРАВЕНЬ-ЛИПЕНЬ 2021 РОКУ

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Протягом травня, червня до Комітету надійшло **26 звернень** про порушення професійних прав адвокатів.

19 травня Володимира Клочкова було **призначено новим Головою Комітету.** Відповідне розпорядження підписала Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова.

З метою недопущення порушення прав адвоката та гарантій адвокатської діяльності Тетяни Костіної заступник Голови Комітету, секретар РАУ **Ігор Колесников** та член Комітету **Віталій Сердюк** особисто взяли участь у судовому засіданні в справі Гонгадзе-Подольського, що було проведено **27 травня** в ККС ВС.

29 травня Голова Комітету **Володимир Клочков** та члени Комітету **Тарас Гудзера, Павло Аліфанов та Юрій Юрченко**, **спільно з Комітетом захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Київської області,** оперативно відреагували на повідомлення про проведення обшуку у приміщенні, що використовується адвокатами, та взяли особисту участь у цій слідчій дії.

3 червня відбулось засідання Комітету, на якому було розглянуто шість звернень про порушення прав адвокатів. Зокрема, було обговорено звернення, в якому повідомлялось про застосування щодо адвоката фізичного та психічного насильства оперативними співробітниками ТУ ДБР у м. Києві. Таке грубе порушення професійних прав адвоката однозначно та беззаперечно є протиправним та недопустимим у цивілізованому й демократичному суспільстві. Тому після детального обговорення цього звернення було прийнято рішення повідомити про цю ситуацію Уповноваженому ВРУ з прав людини та низці міжнародних правозахисних організацій. Окрім цього, було прийнято рішення створити спільну з Комітетом захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності Ради адвокатів Київської області групу для супроводу цієї справи. Так, представники обох Комітетів будуть особисто контролювати перебіг розслідування цього інциденту.

Також Комітет розглянув звернення про здійснення тиску на адвокатів слідчим суддею Печерського районного суду міста Києва шляхом надання дозволу на проведення обшуку, в ході якого було умисно та протиправно вилучено матеріали, які містять адвокатську таємницю. Комітетом було прийнято рішення розпочати підготовку детального правового аналізу цього питання з метою формування конкретних та обґрунтованих пропозицій.

Також на засіданні було прийнято рішення про включення до складу Комітету адвоката Олександра Сергієнка.

26 червня опубліковано інтерв'ю з Головою Комітету захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій адвокатської діяльності РА Київської області, членом Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ **Віталієм Наумом**.

КОМІТЕТ З МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Представництво НААУ в Нью-Йорку очолив **Віктор Шемчук** — відомий юрист, адвокат, народний депутат

VI скликання (2008-2012), очолював Львівську державну обласну адміністрацію (2013).

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ

14 травня член Комітету **Олександра Лебідь** провела тренінг для адвокатів, організований Радою адвокатів Хмельницької області. Темою тренінгу стала психологічна стійкість у конфліктних ситуаціях. Спікерка, зокрема, звернула увагу учасників, що кращою профілактикою будь-якого конфлікту є вміння своєчасно розпізнати/прочитати свої емоції та емоції оточуючих.

Саме емоція дає нам інформацію про істинні потреби та інтереси людини, які і є дійсними причинами будь-якого конфлікту, конфлікту інтересів у тому числі. Знаючи причини, ми можемо запобігти розвитку конфлікту!

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КОМПЛАЄНСУ

7 травня Голова Комітету **Олександр Готін** провів вебінар для адвокатів Тернопільської області на тему: «Корупційні злочини».

КОМІТЕТ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

12 травня Голова Комітету **Віталій Власюк** взяв участь у міжнародній конференції на тему: «Незалежність адвокатів — актуальні виклики». Захід було організовано Європейською асоціацією адвокатів, Польською спілкою адвокатів та Асоціацією адвокатів Варшави.

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА

Комітет підготував **бюлетень** (інформаційний дайджест новин у сфері сімейного права) **за I квартал 2021 року**.

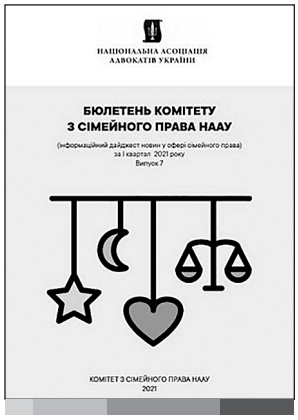

До вашої уваги у бюлетені представлено: новини комітету; новели (актуальні зміни) законодавства; огляд судової практики у справах щодо поділу майна подружжя, стягнення аліментів, визначення місця проживання дитини, міжнародного викрадення дітей, визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав, видачі обмежувальних приписів та інших сімейних спорів та практика ЄСПЛ; перелік наукових публікацій, дисертацій; різне (відповіді членів Комітету на запитання адвокатів, звіт Комітету за 2020 рік, посилання на Бюлетень за минулий період та Дайджест судової практики у справах про зміну імені, прізвища дитини).

Переглянути Бюлетень можна за посиланням: URL: cutt.ly/1nEdAPY.

Голова Комітету **Ганна Гаро** с**тала Керівницею Центру сімейного права Вищої школи адвокатури НААУ**.

Детальніше про діяльність Центру та вступ: URL:cutt.ly/2nnR7W6.

Також членами Комітету на запит Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики було здійснено правовий розгляд законопроєктів *«Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності батьків або осіб, які їх замінюють, за вчинення їх дітьми окремих правопорушень у сферах безпеки дорожнього руху та торгівлі»* (реєстр. № 5396 від 16.04.2021) та *«Про внесення змін*

до статті 110 та 111 Сімейного кодексу України» (№ 5492 від 14.05.2021 р.).

КОМІТЕТ З АДВОКАТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

17 травня з метою надання адвокатам рекомендацій щодо проєктування професійної діяльності, побудови партнерських відносин, створення власного професійного бренду, ефективного використання робочого часу адвокатами у НААУ за ініціативою Комітету відбувся вебінар на тему: «Використання інструментів коучингу та практичної психології в адвокатській діяльності».

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

12 травня у НААУ за ініціативою Комітету відбувся круглий стіл на тему: «Проблемні питання застосування законодавства щодо відбування покарання засуджених».

Під час заходу учасники розкрили проблемні питання застосування умовно-дострокового звільнення та особливості правового регулювання питань роботи і навчання засуджених у МПВ. Основною метою заходу було опрацювання проблемних питань, які виникають

під час відбування покарань, а також з'ясування проблем, з якими стикаються засуджені у місцях позбавлення волі, у тому числі й представники національних меншин.

14 травня Заступник Голови Комітету **Тетяна Гнатюк** взяла участь у презентації проєкту навчальної програми для адвокатів з Європейської соціальної хартії та практики Європейського комітету з соціальних прав.

Під час свого виступу адвокат зазначила, що тема захисту соціальних прав людини є надважливою як для адвокатів, так і для всього суспільства в цілому, адже Європейська соціальна хартія визначає соціальну орієнтацію економічного розвитку європейських країн, фіксує високі матеріальні стандарти життя, які можна досягнути в умовах ефективного функціонування соціально спрямованої ринкової економіки, взаємодії державних органів влади, підприємців та найманих працівників у вирішенні суперечливих питань організації сучасних форм виробництва.

17 травня у НААУ за ініціативою Комітету відбувся круглий стіл на тему: «Міжнародний розшук Інтерполу через призму дотримання прав людини».

Під час заходу учасники обговорили проблеми, пов'язані з недотриманням прав людини у разі транскордонного переслідування за допомогою системи Інтерполу, наслідки зловживання системою Інтерполу, особливості стратегії захисту осіб у екстрадиційних справах, а також способи протидії незаконним політичним переслідуванням з використанням системи Інтерполу.

20 травня у НААУ за ініціативою Комітету та у співпраці з Координаційним центром з надання правової допомоги відбувся круглий стіл на тему: «Надання правничої допомоги особам, які знаходяться в умовах несвободи: проблемні питання».

Захід відбувся з метою обговорення існуючих проблем надання правничої допомоги особам в умовах несвободи як адвокатами одноособово, так і системою надання безоплатної правової допомоги. У ході проведення заходу експерти обговорили існуючі проблеми, пов'язані із здійсненням захисту інтересів осіб, які перебувають в установах відбування покарання та установах тимчасового тримання під вартою.

28 травня у НААУ за ініціативою Секції доступу до правосуддя Комітету відбувся круглий стіл, присвячений проблемам доступу до правосуддя та зловживанню останнім зі сторони суду.

Під час заходу учасники круглого столу звернули увагу на питання функціонування судової влади в Україні, стан доступу до правосуддя, організаційні питання діяльності суду в контексті доступу до правосуддя, процесуальні аспекти впливу на доступ до правосуддя, а також на необхідність удосконалення нормативно-правової бази з метою уникнення порушень та вільного доступу до правосуддя.

14 червня з метою обговорення існуючих проблем у сфері захисту дітей, які постраждали від злочину, та пошуку шляхів зміцнення захисту дітей, жертв злочинів НААУ за ініціативою Секції захисту прав дітей Комітету провела круглий стіл на тему: «Зміцнення захисту дітей, які постраждали від злочину».

Під час заходу обговорювалися існуючі в юридичній практиці порушення вимог національного законодавства та фактів недотримання міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини — жертви злочину.

25 червня відбувся круглий стіл на тему: **«Розслідування фактів тортур, учинюваних під час затримання та досудового розслідування»**, присвячений Міжнародному дню на підтримку жертв катувань.

У заході взяли участь: представники адвокатури: Олег Поваляєв, Дмитро Ягунов, Роман Гайдай, Оксана Сєрокурова, Дмитро Бузанов, Сергій Старенький; Державного бюро розслідувань, Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Координаційного центру БПД, Офісу Уповноваженого ВРУ з прав людини, суддівської гілки влади, а також народний депутат України Григорій Мамка.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

2 червня відбулось засідання Комітету. Порядок денний передбачав розгляд таких питань:

— зміни у складі Комітету; — результати роботи Комітету у І кварталі 2021 року; — план роботи Комітету у ІІ — IV кварталах 2021 року; — підготовка пропозицій до Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні; — проведення заходів (вебінарів/семінарів тощо).

22 червня відбулось засідання Комітету. *Порядок денний передбачав розгляд таких питань:* — про результати аналізу законопроєктів та надання зауважень, пропозицій, рекомендацій, а саме щодо проєктів законів № 4113, № 4542, № 4607, № 4630, № 5344, № 5344-1, № 5344-2 та № 5344-3; — підготовка до Всеукраїнського форуму; — активізація членів комітету та перерозподіл обов'язків.

КОМІТЕТ З МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

Комітет провів наступні заходи:

— круглий стіл «Доступ до вакцинації як складова права на охорону здоров'я» (4 червня).

У заході брали участь представники органів влади, адвокати, медичні працівники, науковці, представники громадських об'єднань. Під час круглого столу експерти висвітлили низку важливих тем, які, як ніколи, є на вістрі актуальності, зокрема обговорено питання доступу до вакцин в умовах пандемії, поширення недостовірної інформації, етичні проблеми та юридичні колізії, контраверзійну судову практику та легітимні очікування у сфері вакцинопрофілактики, забезпечення прав у разі настання побічних ефектів від вакцинації.

Модераторами заходу були голова Комітету **Ірина Сенюта** та заступник голови Комітету **Оксана Кашинцева**;

— онлайн-вебінар «Права жінок у лоні медичного права» у партнерстві з Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем» (22 червня). Лектором заходу була Голова Комітету Ірина Сенюта. Під час заходу було обговорено низку актуальних питань, з-поміж яких: акушерські ятрогенії за визначенням ВООЗ, порушення прав жінок при наданні акушерсько-гінекологічної допомоги за даними ООН, ВООЗ та FIGO, стандарти надання медичної допомоги, особисті немайнові права жінок і особливості їх реалізації, а також про різні аспекти дискримінації, які не можна толерувати;

— круглий стіл «Конституційне право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування: особливості здійснення, легітимні очікування та обмеження» спільно з кафедрою медичного права Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького **(25 червня)**. Метою круглого столу було обговорення особливостей здійснення конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, викликів для Основного Закону Держави в умовах COVID-19, обмежень прав людини і конституційні гарантії.

Модератором заходу виступила голова Комітету **Ірина Сенюта**.

З відеозаписом круглого столу можна ознайомитись за посиланням: URL: cutt.ly/gmRIV2w;

— вебінар «Акушерсько-гінекологічна допомога в Україні в контексті програми медичних гарантій» у партнерстві з Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем» (29 червня). Лектором заходу була член Комітету медичного і фармацевтичного права та біоетики НААУ Наталя Маркочева.

Голова Комітету **Ірина Сенюта** як Національний консультант ПРООН з питань ВІЛ і права, підготувала

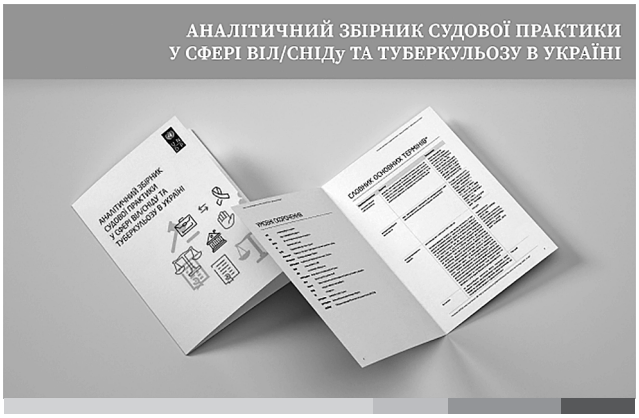

практичний посібник **«Аналітичний збірник судової практики у сфері ВІЛ/СНІДу та туберкульозу в Україні»** в межах проєкту ПРООН «Врядування з питань ВІЛ/СНІДу». Збірник поєднує доктрину та практику, аналіз міжнародних стандартів, законодавства зарубіжних країн, національних нормативних актів і практики їх застосування (а саме, національних судів, судів зарубіжних країн і практики ЄСПЛ) та рекомендації щодо більш ефективного впровадження найкращих практик в українське правозастосування, що слугуватиме захисту прав людини у сфері охорони здоров'я й утвердженню принципу верховенства права.

Перегляд видання: URL: cutt.ly/LmRIMMt

23 червня відбулась презентація аналітичного звіту **«Механізм реабілітації жертв катувань в Україні»**, співавтором якого стала **Ірина Сенюта**. Захід був покликаний привернути увагу органів державної влади, громадянського суспільства та експертної спільноти до необхідності напрацювання державної політики у сфері протидії катуванням, запровадження комплексних заходів її вирішення, включаючи створення належної системи реабілітації жертв катувань в Україні.

Перегляд видання: URL:cutt.ly/omRIXTZ

РОБОТА ЧЛЕНІВ КОМІТЕТУ ЗІ ЗМІ

19 травня член Комітету **Вікторія Валах** надала коментар 7 каналу на тему «Страхова медицина в Україні: ризики та позитивні сторони».

З коментарем можна ознайомитись за посиланням: URL:cutt.ly/RnF7ixr

Член Комітету **Вікторія Валах** 25 травня брала участь як експерт з питань правового забезпечення трансплантації в Україні та Білорусі у програмі «Голубые экраны» на ТРК «Академия».

Відеоверсія телепрограми: URL:cutt.ly/InF7oYC

27 травня Вікторія Валах надала коментар у ЗМІ на тему «Коли і як дітям потрібно проходити медогляди: пояснення юриста. Існують деякі колізії». Коментар був підготовлений для видання Green Post Media.

Перегляд публікації: URL:cutt.ly/unF7pZb

5 червня Ірина Сенюта надала коментар для інформаційного агентства Galnet щодо правових механізмів установлення юридичного факту приналежності сина до члена сім'ї своєї матері для можливості в подальшому отримати страхові виплати згідно з гарантіями ст. 39 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб».

Перегляд публікації: URL:cutt.ly/znF7set

8 червня Ірина Сенюта надала коментар телеканалу НТА про нові виклики, породжені пандемією, зокрема, щодо захисту прав членів сімей медичних працівників, які померли від COVID-19 та яким установлено професійне захворювання, щодо легітимних очікувань членів сімей на страхові виплати.

Відеоверсія телепрограми: URL:www.nta.ua/

2 липня відбулось **чергове засідання Комітету** в онлайн-режимі. Традиційно на порядку денному були питання, пов'язані зі звітом Комітету за звітний період, з яким можна ознайомитись на підсайті Комітету за посиланням: URL:cutt.ly/mmRI2vg, заплановано роботу на наступний квартал (від заходів до методичних напрацювань), обговорено участь членів Комітету в заходах до Дня безпеки пацієнтів (17.09.21 р.).

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

Розпорядженням Голови НААУ, РАУ від 1 червня 2021 року № 95 Головою Комітету призначено адвоката **Тетяну Андріанову**.

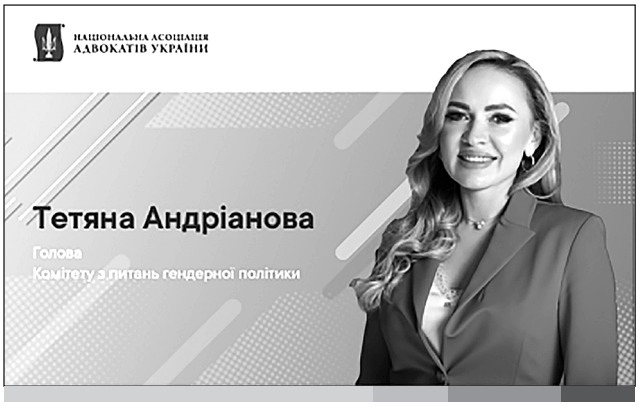

Тетяна Андріанова, адвокат, генеральний директор «Октава Капітал», генеральний директор Nota Group,

член правління Асоціації професіоналів корпоративної безпеки України, в рамках якої очолює Комітет керівників юридичних служб.

Новопризначена Голова Комітету бере активну участь у розвитку індустрії безпеки в Україні та з 2018 року є членом правління українського чаптеру ASIS International, де координує об'єднання Women in Security в Україні. Вказане об'єднання покликане надавати підтримку жінкам у побудові успішної кар'єри у сфері безпеки.

КОМІТЕТ З КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ

5 травня члени Комітету **Михайло Гончаров й Олександр Мірошник** спільно з викладачами Національної академії внутрішніх справ провели навчально-практичний тренінг із підвищення кваліфікації для працівників Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України.

Під час заходу доповідачі розповіли присутнім про основні проблеми, які існують на практиці при оформленні протоколів про скоєння адміністративних правопорушень, проаналізували ситуацію з дотриманням прав особи, яку притягують до адміністративної відповідальності, а також обговорили актуальну судову практику з означеного питання.

Окрему увагу представники НААУ сфокусували на процесуальному статусі викривача, його правах та юридичній відповідальності, зокрема й за неправдиве повідомлення про вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення.

25 травня представники Комітету взяли участь у конференції на тему: «Вплив кримінальних проступків на права людини та кримінальну юстицію в Україні», організатор — Міністерство юстиції та Офіс РЄ в Україні.

КОМІТЕТ З ІТ-ПРАВА

21 травня за ініціативою Комітету та ГО «Всеукраїнська федерація Є-спорту» (UESF) підписали меморандум про співпрацю. Меморандум про співпрацю передбачає спільне проведення наукової та практичної діяльності, зокрема, наукові, просвітницькі та навчальні заходи для підготовки спеціалістів з надання правової підтримки представникам галузі кіберспорту. Окремим напрямком співпраці визначено формування нормативно-правової бази, зокрема надання експертних висновків та проєктів нормативно-правових актів,

що стосуються питань розвитку кіберспорту на території України та за її межами.

КОМІТЕТ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

20 травня відбувся **IP-breakfast,** організований у НААУ за ініціативою Комітету. Про особливості отримання патенту на винахід в Європі, Євразії та США розповіли під час IP-сніданку. Як виявилося, не так складно щось винайти, як зареєструвати права на плід своєї інтелектуальної творчості.

Деталі сніданку у виданні «Закон і Бізнес»: URL:cutt.

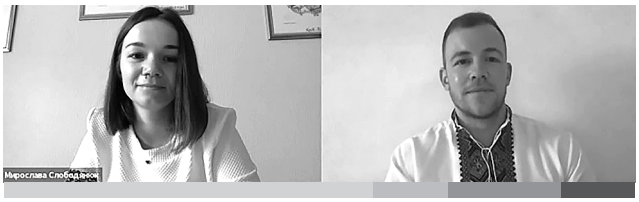

ly/6nkTLZf

17 червня за ініціативою Комітету відбувся IP-breakfast на тему «КОЛІР і ТМ. Інші нетрадиційні ТМ». IP-breakfast передбачав обговорення питань про колір як оформлення та про реєстрацію торговельної марки та інших нетрадиційних ТМ. Учасники розібрали торговельні марки на нотний стан, парфумерну формулу та інші складові.

Спікером заходу виступила **Аліна Сєроштан-Татарінова** — патентна повірена, CEO патентно-юридичної студії BLACK&WHITE. Модерувала зустріч **Ірина Городецька**, адвокат, член Комітету з інтелектуальної власності, що діє у складі НААУ, керівник юридичного департаменту радіогрупи «ТАВР МЕДІА».

До участі у заході також були залучені **експерти**: маркетолог **Ганна Дядюн**; парфумерна художниця, засновниця бренду «Чар-Зілля» **Ксандра Осініна**.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ТА ІНВЕСТОРІВ

14 травня в НААУ за ініціативою Комітету спільно з Радою бізнес-омбудсмена відбулась онлайн-зустріч на тему: «Засади та функціонал РБО під час захисту запорізького бізнесу на прикладі практичних кейсів».

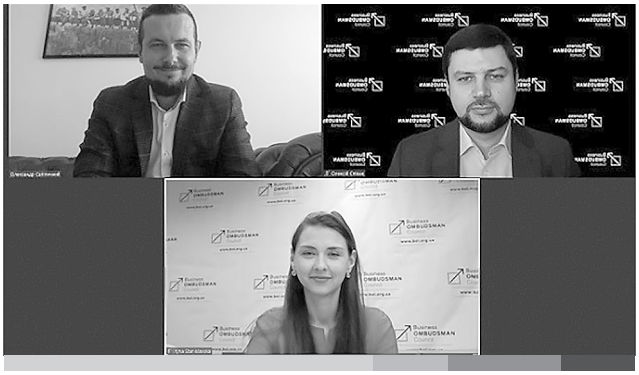

Модератори заходу адвокати: Голова Комітету **Сергій Хільченко** та член Комітету **Олександр Світличний** розповіли загальну інформацію про діяльність Ради бізнес-омбудсмена. Бізнес-омбудсмен допомагає вирішувати конфлікти й суперечки між владою й бізнесом, виступає медіатором між державою та бізнес-середовищем. Він сприяє прозорості діяльності органів державної влади, запобіганню корупційним діянням та/або іншим порушенням законних інтересів підприємців.

Інспектор Ради бізнес-омбудсмена **Олексій Співак** у своєму виступі докладно схарактеризував тематику скарг Запорізької області станом на 01.04.2021 р.

25 травня Комітет провів відкрите засідання, під час якого було обговорено ряд важливих питань, що стосувалися сфери компетенції Комітету та окреслено пріоритетні напрямки в діяльності Комітету на майбутнє.

28 травня за ініціативи Комітету спільно з Радою бізнес-омбудсмена в НААУ відбувся вебінар на тему: «Ефективна взаємодія бізнесу з органами архітектурно-будівельного контролю». Модераторами заходу стали адвокати: Голова Комітету **Сергій Хільченко** та член Комітету **Олександр Світличний**.

Доповідач, інспекторка РБО **Олена Куцай** розповіла про скарги, з якими найчастіше звертаються забудовники до РБО: надмірний формалізм у розгляді документів; затягування у розгляді заяв на отримання

ліцензій з будівництва об'єктів із певним наслідком; затримки із оновленням інформації на порталі «прозора ДАБІ»; затримка із видачею сертифіката готовності, реєстрацією повідомлення про початок виконання будівельних робіт або внесення змін тощо.

Адвокат, керуючий партнер АО «GNS Partners» **Віталій Наконечний** поділився досвідом співпраці з РБО, навівши приклади кейсів, у яких залучалася РБО. До того ж **Віталій** поділився порадами налагодження ефективного діалогу між бізнесом та ДАБІ.

2 червня в НААУ за ініціативою Комітету спільно з онлайн-платформою «Дія.Бізнес», яка створена Міністерством цифрової трансформації України, відбулась дискусія на тему: «Онлайн-платформа «Дія.Бізнес»: сервіси та можливості». Модераторами заходу стали адвокати: Голова Комітету **Сергій Хільченко** та член Комітету **Олександр Світличний**.

Доповідач, керівник онлайн-платформи «Дія.Бізнес» **Андрій Ремізов** розповів, що онлайн-платформа «Дія. Бізнес» — це портал, який допомагає підприємцям у створенні, розвитку та масштабуванні бізнесу,

на якому є більше 14 корисних розділів. Проєкт «Дія. Бізнес» допоможе збільшити появу нових бізнесів у регіонах і робочих місць, сприятиме розвитку трансформації малого бізнесу в середній і виходу українських підприємців на міжнародні ринки.

НААУ за ініціативою Заступника Голови Комітету **Олександра Світличного** та члена Комітету **Кристини Шох** провели велопробіг вихідного дня. У заході взяли участь адвокати-члени вищезазначеного Комітету зі всіх куточків України.

Комітет працює не тільки над законотворчими ініціативами, обміном досвідом у сфері надання правової допомоги бізнесу та інвесторам, а й над підтриманням дружньої атмосфери в адвокатурі.

Адвокат, член Комітету **Сергій Лисенко** підготував статтю «Рейдерські атаки: що потрібно знати?», з якою можна ознайомитися за посиланням: URL: cutt.ly/9n73tss

За проєкт Закону «Про внесення змін до ЗУ про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів щодо гарантій прав українських та іноземних інвесторів» проголосували 314 депутатів Верховної Ради 30 червня. Цей законопроєкт покликаний започаткувати реформу АРМА.

НААУ за ініціативою Комітету звернулася до Президента України Володимира Зеленського з проханням підтримати зазначений проєкт Закону.

У НААУ назвали положення проєкту Закону № 5141 надзвичайно актуальними, зокрема в частині обмеження повноважень Національного агентства у частині примусового продажу майна, що перебуває в управлінні АРМА, до вироку суду.

«Варто зауважити, що діюче законодавство, яке регулює діяльність АРМА, в деяких аспектах, зокрема тих, що стосуються примусової реалізації майна та відсутності прозорої процедури такої реалізації, порушує Конституцію України, яка гарантує неприпустимість позбавлення права власності осіб до встановлення в судовому порядку їх винуватості. Зокрема, ст. 41 Конституції України передбачає, що кожен має право володіти, користуватися, розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним», — зазначають у НААУ.

Виправити зазначені законодавчі прогалини покликаний проєкт Закону № 5141, який передбачає такі зміни: забороняє продаж активів Національним агентством до вироку суду (за виключенням активів, що швидко псуються або активів та/або відносно якого власник надав письмову згоду на його реалізацію), уточнює процедуру зберігання та управління майном, яку сьогодні АРМА трактує на власний розсуд; дає можливість власникам активів самостійно подати належно завірене рішення суду щодо скасування арешту для повернення майна законним власникам після ухвалення відповідного рішення судом.

«На нашу думку, уточнення процедури продажу активів, які передаються Національному агентству, є надзвичайно важливим та виключає можливість зловживань при розпорядженні майном, яке не перебуває у власності Національного агентства, виключає корупційні ризики та убезпечує від порушення конституційного права на власність… А відтак, пане Президенте України, просимо вас після отримання проєкту Закону «Про внесення змін до Закону України про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів щодо гарантій прав українських та іноземних інвесторів» (реєстр. № 5141 від 24.02.2021), невідкладно його підписати та оприлюднити. Підтримка Вами проєкту Закону реєстр. № 5141 є важливою!», — йдеться у зверненні НААУ.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

28 травня Голова Комітету **Олександр Дроздов** долучився до обговорення проблем доступу до правосуддя та зловживання останнім зі сторони суду. Під

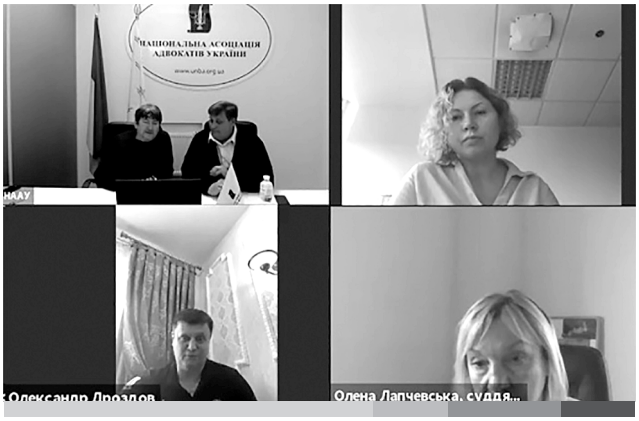

час свого виступу адвокат розповів про те, що саме означає доступ до правосуддя: «Відповідно до міжнародного та європейського права з прав людини поняття доступу до правосуддя зобов'язує держави гарантувати право кожної особи на звернення до суду (за певних обставин, до альтернативного органу вирішення спорів), з метою отримання юридичного захисту, у разі якщо права особи були порушені. Таким чином, це також право, яке допомагає особі домогтися реалізації своїх прав». Також адвокат зазначив: «Доступ до правосуддя охоплює низку людських прав, а саме право на справедливий суд та ефективний засіб правового захисту. Права доступу до правосуддя в Хартії основних прав ЄС можуть кореспондуватися з тими, що передбачені в ЄКПЛ. Саме тому судова практика ЄСПЛ є важливою для тлумачення прав Хартії. Обидва акти наголошують, що права на ефективний засіб правового захисту та справедливий суд мають насамперед забезпечуватися на національному рівні».

За результатами обговорення **Олександр Дроздов** підготував статтю на тему: «Європейські основи доступу до правосуддя», яка опублікована на сайті НААУ.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ

9 травня на міжнародній платформі «Медіація Європа Азія» було опубліковану статтю адвоката, члена Комітету Вікторії Поліщук «Цифрові загрози в онлайн-медіації».

14 травня у рамках V Міжнародного фестивалю медіації адвокат, член Комітету **Вікторія Поліщук** дала майстер-клас на тему: «Забезпечення конфіденційності медіації: 15 ризиків та як їх уникнути».

Цього року Вікторія була єдиним представником від України та ділилася практичними аспектами розвитку медіації у нашій країні. Під час свого виступу Вікторія зазначила, що конфіденційність є базовим принципом медіації. Необхідно приділяти особливу увагу аспектам забезпечення конфіденційності, документально зазначати: хто і які права має під час медіації, а також визначати відповідальність не тільки медіатора, але і сторін договору, які потенційно володіють інформацією, що стала їм відомою під час медіації. Особливу увагу Вікторія приділила ролі третіх сторін під час медіації та практичним аспектам реклами послуг медіаторів.

21 травня за ініціативою Комітету НААУ та ГО «Українська Арбітражна Асоціація» уклали меморандум про співробітництво.

Основною метою меморандуму є співпраця у сфері розвитку арбітражу в Україні та сприяння створенню позитивного іміджу України як місця арбітражу, а саме: формування спільних пропозицій до законопроєктів, що стосуються арбітражу, проведення спільних заходів, обмін інформацією та ідеями щодо розвитку, об'єднання зусиль щодо ширшого використання арбітражу в Україні та широкої участі в міжнародних арбітражах українських адвокатів.

У рамках діяльності Комітету НААУ виступила інформаційним партнером Першої арбітражної конференції Української Арбітражної Асоціації, присвяченої питанням доступу до арбітражу, порядку прийняття рішень та питанням доказів в арбітражному процесі.

26-27 травня відбулася зазначена Конференція, під час якої провідні арбітражні юристи, представники арбітражних інститутів, науковці, судді та досвідчені радники з-понад 12 різних юрисдикцій розповіли

учасникам про найголовніші тренди арбітражу, що впливають на розгляд арбітражних справ в усьому світі.

У травні члени Комітету здійснили правовий аналіз проєкту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення діяльності арбітражів» (реєстр. № 5347 від 08.04.2021). За результатами проведеного аналізу НААУ вважає, що це питання має вирішуватись комплексно і системно з урахуванням як існуючих проблем, так й історичного досвіду України. Водночас, на думку НААУ, законопроєкт №5347 не відповідає цим критеріям.

З огляду на це, НААУ не підтримує запропоновані зміни, що стосуються регулювання визначення спорів, які можуть бути передані на вирішення міжнародного комерційного арбітражу. Ухвалення законопроєкту № 5347 зробить Україну непривабливим місцем арбітражу та перекреслить усі досягнення та здобутки останніх років, які дозволяють говорити, що наразі Україна забезпечує безпечні та комфортні умови для вирішення міжнародних комерційних спорів у міжнародному комерційному арбітражі.

Голова Комітету **Олена Перепелинська** дала інтерв'ю для інтернет-видання «Закон і Бізнес».

«Необхідно ще багато попрацювати, щоб підвищити рівень поінформованості суспільства про АВС. У ході розв'язання конфліктів представники бізнесу все частіше обирають медіацію, арбітраж і третейські суди. Це зберігає нерви, економить час та кошти сторін і дозволяє обходити судову систему. Те, наскільки популярні сьогодні альтернативні способи врегулювання спорів та в якому напрямку рухаються законодавство й адвокатура, «ЗіБ» з'ясовував під час розмови з головою нещодавно реорганізованого комітету Національної асоціації адвокатів України з питань АВС, адвокатом Оленою Перепелинською.

Статтю опубліковано на сайті «ЗіБ» та на сайті НААУ.

24 травня та 25 червня члени Комітету взяли участь у засіданні підкомітету з питань виконання рішень ЄСПЛ та альтернативного роз'яснення спорів Комітету ВРУ з питань правової політики щодо обговорення законопроєкту № 3411 від 29.04.2020.

КОМІТЕТ З ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

У **травні** стартував новий проєкт Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні». Відомо, що попередній проєкт Ради Європи «Стамбульська конвенція: інструмент для посилення боротьби з насильством проти жінок та домашнім насильством в Україні» дав великий поштовх у напрямку розвитку підвищення адвокатської майстерності у цій сфері, належної підготовки адвокатів-фахівців. «Багато адвокатів успішно завершили навчання на курсах Ради Європи HELP за цією тематикою, деякі з колег після такого навчання почали активно працювати саме з цією категорією справ», — зазначила координатор програми Ради Європи HELP, адвокат, Голова Комітету **Олена Сібільова**.

У рамках нового проєкту планується додаткове залучення експертів та навчання для ефективного впровадження протидії насильству стосовно жінок.

1-2 липня була проведена щорічна конференція за програмою Ради Європи HELP «**Права людини в умовах глобальних викликів»**. На конференції розглядався прогрес мережі HELP по всіх 47 країнах-учасниках Ради Європи. Україну представляла, зокрема, координатор програми Ради Європи HELP від НААУ Олена Сібільова.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Голова Комітету, **Лариса Аркуша** та член Комітету **Олександр Торбас 20 травня** взяли участь у роботі круглого столу на тему: «Забезпечення практик орієнтованості навчання юристів як невід'ємна складова реформи юридичної освіти». Захід було організовано Національним університетом «Одеська юридична академія», Київським регіональним центром Національної академії правових наук України та Робочою групою з питань розвитку юридичної освіти Комісії з питань правової реформи при Президентові України.

КОМІТЕТ З АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ДОВКІЛЕВОГО ПРАВА

14 травня відбулося онлайн-засідання Комітету, під час якого члени Комітету запланували проведення заходів на II квартал 2021 року на теми, серед яких: — Ри-

нок земель; — Судова практика з питань земельних спорів; — Продаж права оренди.

Крім того, члени Комітету обговорили можливе співробітництво з іншими комітетами НААУ та установами й організаціями.

У НААУ за ініціативою Комітету було проведено онлайн-зустріч на тему: «Захист екологічних прав як передумова сталого розвитку країни. Аналіз судової практики». Такі зустрічі було розпочато з метою пошуку шляхів уникнення прогалин у національному законодавстві та широкого висвітлення судової практики з екологічних спорів. Гарантування екологічної безпеки можливе за умови тісної взаємодії всіх суб'єктів екологічних відносин та формування єдиної практики застосування екологічних вимог, адже довкілля в нас спільне для всіх, воно не залежить від посади, доходів та освіти.

Модерацію заходу здійснював **Олександр Поліводський**, Голова Комітету, який конструктивно вів діалог із присутніми. Відкрив зустріч **Володимир Кравчук**, суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, який представив доповідь на тему: «Право громадської організації на звернення до адміністративного суду». **Дмитро Скрильніков**, адвокат, член комітету з дотримання Оргуської конвенції (конвенція Європейської Економічної Комісії ООН про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступу до правосуддя з питань, що стосуються довкілля), присвятив свою доповідь проблемі доступу до правосуддя в екологічних спорах, зокрема докладно розкрив питання про діяльність Комітету стосовно дотримання Оргуської конвенції та зосередив фокус уваги на тому, що рішення Комітету є обов'язковими для всіх учасників Конвенції.

Анна Федун, адвокат, член вищезазначеного Комітету, розповіла про практику ЄСПЛ щодо розгляду екологічних спорів. Особливу увагу зосередила на спорах щодо питань зміни клімату. **Софія Шутяк**, адвокат, заступник Голови Комітету, присвятила свій виступ аналізу прикладів із практики щодо екологічних спорів та наголосила на важливості розвитку серед адвокатів практики pro bono, зокрема щодо захисту екологічних прав. **Володимир Гевко**, суддя Господарського суду Тернопільської області, викладач Національної школи суддів України, член правління, голова Комітету з дослідження судової практики Асоціації розвитку суддівського самоврядування України, член Асоціації суддів господарських судів України, завершив обговорення доповіддю про відповідальність за порушення екологічного законодавства, у якій акцентував увагу на порядку відшкодування шкоди.

КОМІТЕТ З БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА

24 травня у НААУ за ініціативою Комітету відбувся круглий стіл на тему: «Порушення прав громадян та забудовників контролюючими органами, систематичні зловживання, порушення та перевищення повноважень з боку державних службовців ДАБІ та Департаменту містобудування та архітектури».

Під час обговорення учасники круглого столу дійшли висновку, що наразі будівельне право є правом неузгодженостей, неточностей та дискрецій, а тому реформування будівельного законодавства є нагальним питанням і потребує кропіткої роботи в частині уніфікації всіх законів та підзаконних нормативно-правових актів, а також напрацювання методичних рекомендацій для забудовників.

27 травня Голова Комітету **Олег Поваляєв** взяв участь у круглому столі на тему: «Страхування ризиків у будівельній діяльності». Під час заходу було розглянуто: нормативно-правові засади регулювання ринку страхових послуг у галузі будівництва; недоліки

та корупційні ризики чинної моделі страхування у будівництві; модель регулювання ринку страхових послуг у галузі будівництва та перспективи розвитку страхування у галузі будівництва.

1 червня відбулося засідання Комітету, під час якого члени Комітету обговорили організацію робочої зустрічі з метою удосконалення будівельного законодавства шляхом надання рекомендацій профільним Комітетам ВРУ, Міністерству розвитку громад та територій України стосовно розробки законопроєктів, що регулюють будівельне право та їх уніфікації, а також робоча група поставить перед собою завдання розробки методичних рекомендацій для забудовників. Також члени Комітету обговорили законопроєкт № 3336 від 14.04.2020 та прийняли рішення про необхідність надання своїх пропозицій та зауважень профільному Комітету ВРУ.

2 липня відбулося планове засідання Комітету, під час якого було розглянуто звернення, що надійшли до НААУ, про порушення прав забудовників та опрацьовано лист щодо надання зауважень до законопроєкту № 5655.

КОМІТЕТ З ТРУДОВОГО ПРАВА

21 травня адвокат, член Комітету **Ярослав Мельник** взяв участь у Міжнародній науково-практичній конференції: «Соціальна безпека як особливий режим соціального права у категорії «абсолютного» та «відносного». Незалежність України: права людини та національна безпека», що проводилась Національним університетом «Львівська політехніка».

25 травня в НААУ за ініціативою Комітету спільно з Радою бізнес-омбудсмена відбулась зустріч-обговорення на тему: «Скарги бізнесу з трудових питань: досвід Ради бізнес-омбудсмена».

Модераторами заходу виступили адвокат, член Комітету з трудового рава НААУ **Дмитро Навроцький** та директор з комунікацій РБО **Ірина Станіславська**.

Під час дискусії інспектори РБО проаналізували динаміку скарг із трудових питань, які надходили до Ради останнім часом. Зокрема, це були скарги на дії або бездіяльність Держпраці, її територіальних органів, Міністерства соціальної політики. Окремо зупинилися на трудових питаннях в контексті податкових перевірок, віднесення компаній до ризикових, врахування таблиць даних.

Наостанок обговорення учасники дійшли висновків, що РБО є дієвим досудовим інститутом захисту прав бізнесу, яким потрібно користуватися одночасно із процедурою адміністративного оскарження неправомірних дій органів державної влади у трудових правовідносинах.

25 травня на запрошення кафедри господарського та адміністративного права ФСП КПІ ім. І. Сікорського адвокат, Голова Комітету **Вікторія Поліщук** виступила з лекцією «Альтернативні методи вирішення трудових спорів». Під час лекції адвокат поділилася основними аспектами вирішення колективних й індивідуальних спорів, а також розкрила роль профспілок у питаннях врегулювання трудових спорів. Окремо під час лекції було приділено увагу правовим позиціям Верховного Суду у 2021 році, де наголошується на необхідності застосування примирно-третейського порядку вирішення трудових спорів.

У травні Комітет підготував Бюлетень (інформаційний дайджест новин у сфері трудового права) за І квартал 2021 року та Дайджест судової практики із трудових спорів за І квартал 2021 року.

8 червня відбувся семінар на тему: «Тенденції судового розгляду трудових спорів».

Під час заходу доповідачі акцентували увагу на мінливості судової практики щодо розгляду трудових спорів, а також ознайомили учасників з особливостями законодавчого регулювання та вирішення трудових спорів, зважаючи на сучасну судову практику.

У період з **5 по 11 липня** у НААУ відбувся тиждень трудового права. В рамках заходу на сайті ВША та на сайті НААУ було опубліковано тематичні статті членів Комітету з трудового права, а також **8 липня** відбувся круглий стіл на тему: «Проблемні питання врегулювання трудових спорів в Україні у 2021 році». Під час обговорення експерти проаналізували проблемні правові аспекти врегулювання трудових спорів, а саме: особливості звільнення державних службовців та окремі проблемні питання, які пов'язані з вихідною допомогою; розмежування трудових та корпоративних спорів; нововведення у сфері організації праці. Крім того, адвокати розповіли про особливості законодавчого регулювання трудових відносин, а також розглянули практичні аспекти подання групових позовів.

КОМІТЕТ З ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Голова Комітету Ганна Осетинська дала інтерв'ю для інтернет-видання «Закон і Бізнес».

Господарсько-правові відносини — одні з найбільш динамічних в Україні. І саме для обізнаності адвокатів з актуальними тенденціями у сфері господарського права рік тому в Національній асоціації адвокатів України був створений комітет з господарського права та процесу. Віднедавна його очолює адвокат, к. ю. н. Ганна Осетинська. «ЗіБ» вирішив познайомитись із новим керівником комітету та розпитати про основні завдання та плани на цій посаді.

Статтю опубліковано на сайті «ЗіБ» та на сайті НААУ.

У **червні** Заступника Голови Комітету **Олександра Черних** призначено на посаду Радника Президента Всеукраїнської асоціації фінансових компаній. У цьому статусі Олександр буде займатися правовою імплементацію сучасних механізмів у фінтек ринку.

МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — «UNBA NEXTGEN»

До команди Одеського регіонального представництва «UNBA NextGen» приєднався адвокат, керівник АБ «Адвоката Андрєєва» — **Ігор Андрєєв**, який також є членом Комітету з будівельного права НААУ. Крім того, разом із Ігорем Андрєєвим регіональне представництво очолюють **Володимир Мацко** та **Спартак Чернушич**, повноваження яких минулоріч продовжили до кінця поточного року згідно із розпорядженням Голови НААУ, РАУ.

Регіональне представництво «UNBA NextGen» функціонує тепер і в **Миколаївській області**.

Основною метою ініціативної групи у складі: **Ірини Шуфрич, Юлії Шиян, Сергія Бурдинського** та регіонального представника, призначеного за розпорядженням Голови НААУ, РАУ, **Аліни Єремєєвої** — створення платформи, де кожен охочий матиме змогу реалізовувати свої ідеї, спрямовані на обмін практиками, цінностями, напрямками розвитку адвокатури в Миколаївській області.

За ініціативою регіонального представництва в Одеській області у НААУ 14 травня проведено майстер-клас *щодо ведення соціальних мереж та їхньої ролі у побудові особистого бренду, бізнесу.*

Більше про захід та його запис: URL: cutt.ly/pnEgtmd

18 червня відбулася **Міжнародна літня онлайн-конференція «EYBA 2021»**, організована у НААУ за ініціативою «UNBA NextGen», Вищої школи адвокатури НААУ у співпраці з Європейською асоціацією молодих юристів (European Young Bar Association).

Учасники заходу мали змогу дізнатися про специфіку етики адвокатської діяльності в різних країнах світу, правила взаємодії між колегами-адвокатами та клієнтом, особливості технологічної компетентності адвоката, а також отримали цінні поради щодо роботи адвоката з медіа, зокрема щодо співпраці за допомогою Інтернету, соцмереж та месенджерів.

Детальніше про захід: URL: cutt.ly/JmRJleE

Голову Комітету **Сергія Барбашина обрали на другий термін членом виконавчого комітету 2021-2022 рр. Європейської асоціації молодих адвокатів** (EYBA).

European Young Bar Association на Міжнародній літній онлайн-конференції EYBA під час загальних зборів членів правління затвердила склад виконавчого комітету на 2021-2022 рр. До його складу обрано й **Сергія Барбашина** на посаду виконавчого директора комітету (Executive officer). Саме виконавчий комітет керує поточною діяльністю, визначає стратегію, бюджет та відповідальний за проведення заходів Асоціації.

7 липня UNBA NextGen провів **довгоочікувану мафію для адвокатів**. Мафія відбулася у світлих тонах, адже всі дотрималися кольору вечора — білого. Найкреативніші гравці були нагороджені приємними подарунками.

У заході взяли участь більше 20 осіб, тому гра була розподілена за двома столами. Модерували гру професійні ведучі. Усі учасники отримали безліч емоцій та непередбачуваних моментів у грі. І все ж протягом вечора мафія була непереможною.

Вінницьке регіональне представництво «UNBA NextGen» за сприяння **Ради адвокатів Вінницької області** створило відеопроєкт про реальний досвід становлення адвокатської кар'єри. *Детальніше про проєкт, модератора та гостя першого випуску:* URL: cutt.ly/VnEgPxx

Також представництва «UNBA NextGen» організовують онлайн-вебінари підвищення кваліфікації для адвокатів свого регіону та всієї країни. Зокрема, за травень 2021 року було проведено 8 вебінарів.

Відеозаписи вебінарів можна переглянути на Youtube-каналі UNBA NextGen:

URL: cutt.ly/FnEhhOV

КОМІТЕТ З ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ І ТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ

У травні члени Комітету прийняли рішення про продовження Першого всеукраїнського конкурсу прози серед адвокатів «Особистий погляд» до **15 червня 2021 року**.

У липні під час РАУ було презентовано спільне видання НААУ, Комітету та Центру досліджень адвокатури і права НААУ — **антологію поезії сучасних адвокатів «Адвокатська ліра»**.

Крім того, під час засідання РАУ відбулась презентація авторської виставки живопису адвоката і художниці **Наталії Дядик.** Виставка має назву **«Багатогранність жінки»** та проходить у приміщенні ВША за адресою: м. Київ, вул. Борисоглібська, 3, 6-й поверх.

Голова Комітету **Наталія Пліса** дала інтерв'ю для інтернет-видання «Закон і Бізнес»: «Заради деяких адвокатів варто піти в суд, щоб послухати, як вони виступають»

Адвокатська практика — перегони для найбільш управних і талановитих. У своїх забігах адвокати набувають досвіду, і за ними стає дуже цікаво спостерігати не лише в суді. З жовтня 2019 року Наталія ПЛІСА очолює в Національній асоціації адвокатів України комітет з гуманітарних питань і творчих ініціатив, завдяки якому правники мають змогу розкрити інші свої таланти — письменницькі, поетичні, акторські, живописні. Зокрема, можна взяти участь у першому всеукраїнському конкурсі прози «Особистий погляд». Визначити переможця мають у першій половині липня.

Статтю опубліковано на сайті «ЗіБ» та на сайті НААУ.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

НААУ підтримала проведення турніру зі стрільби з пістолета, який відбувся на спортивно-навчальному стрілецькому комплексі «Купол» на Київщині.

За підсумками змагань серед 23 учасників у п'ятірку кращих увійшли Ростислав Пашук, Олексій Резніков, Дмитро Федоренко (член Комітету), Юрій Шуліка та Олексій Логвинський.

Ініціатором та організатором Lawyer Gun став адвокат Сергій Лапутько.

Окрім призів для переможців, організатори відзначили учасників цінними подарунками від компанії «Ібіс» та компанії «Glock».

Щиро вітаємо переможців та висловлюємо вдячність організатору за цей спортивний день.

7 червня 2021 року відбулось чергове засідання Комітету.

На засіданні обговорювались такі заходи:

— Перший всеукраїнський турнір з шахів серед адвокатів на базі Національного університету «Одеська юридична академія»;

— Всеукраїнський турнір з футболу на Кубок UNBA 2021;

— черговий Всеукраїнський турнір зі стендової стрільби серед адвокатів.

Детальну інформацію про проведення спортивних заходів Національної асоціації адвокатів України ви можете знайти на сайті НААУ, а також у групі Facebook під назвою: Турніри UNBA.

КОМІТЕТ З ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРАВА

На шпальтах видання «Закон і Бізнес» опубліковано інтерв'ю Голови Комітету Олександра Трохимця на тему: «Сьогодні в НКРЕКП більше олігархічного лобізму та політики, ніж регулювання ринку».

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/xnUPis5\

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ВЗАЄМОДІЇ З ГРОМАДСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

23 — 24 червня відбулася Щорічна міжнародна конференція «Права людини у цифровому вимірі». У рамках конференції відбулися такі сесії:

Пандемія та реалізації основних прав і свобод людини в онлайні: що стало ще більш нагальним?

Стан із дотриманням інтернет-свобод у світі на прикладі країн Африки та країн Центральної та Південно-Східної Азії.

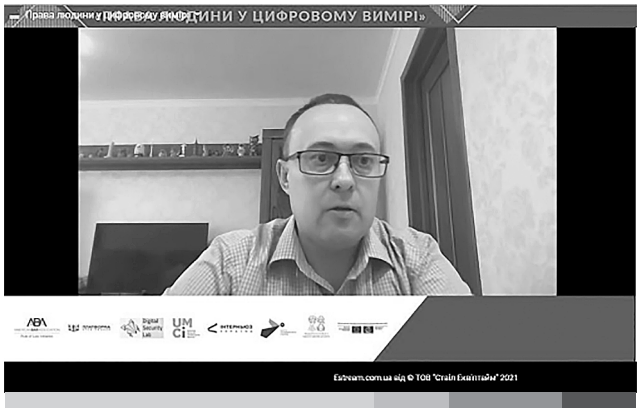

Дискусія: Сучасні тренди, пов'язані з дезінформацією у світі — що робити з дезінформацією.

Дискусія: Булінг в Інтернеті. Чому це небезпечно, хто потерпає та чи можливо протидіяти.

Доступ до правосуддя: цифрові технології проти коронавірусу;.

Дискусія: Баланс між приватністю у цифровому вимірі та ефективністю протиепідемічних заходів.

Огляд світової практики та досвід України.

У першій сесії з доповіддю на тему «Адвокатура та інтернет-свобода — цифровий вимір права на захист, гарантованого Конституцією» виступив адвокат, виконавчий директор Ukrainian Coalition for Legal Aid, Голова Комітету **Віталій Місяць**.

З детальною програмою Конференції можна ознайомитися за посиланням: URL: bit.ly/3pQa549

КОМІТЕТ З АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

2 липня Комітетом ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, спільно з Офісом Ради Європи України була організована тематична зустріч з різними групами заінтересованих сторін щодо проблематики правосуб'єктності територіальних громад.

У зустрічі взяв участь Голова Комітету **Юрій Бауман**. На його думку, питання правосуб'єктності територіальних громад безпосередньо стосується захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності та інших життєво важливих національних інтересів. «Наразі Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» діє більше 20 років і є збалансованим та не потребує кардинальних змін. Разом із цим у національне законодавство ефективно імплементовано Європейську Хартію про місцеве самоврядування», — наголосив Юрій Бауман.

СПІВПРАЦЯ КОМІТЕТІВ

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МИТНОГО ТА ПОДАТКОВОГО ПРАВА, КОМІТЕТ З АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ТА ІНВЕСТОРІВ

11 травня *в НААУ відбувся круглий стіл на тему: «Президентський Законопроєкт № 5420. Криміналізація відповідальності за контрабанду: аргументи за чи проти».*

Під час заходу учасники обговорили основні положення законопроєкту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів» (реєстр. № 5420 від 23.04.2021), ініційованого Президентом України. Учасники дискусії зауважили, що у випадку прийняття законопроєкту № 5420 виникне ситуація, коли в порушення норм КУ особу можна буде двічі притягнути до відповідальності за одне й те ж правопорушення. Крім того, було звернуто увагу, що запропоноване законопроєктом віднесення

до повноважень БЕБ та НАБУ здійснення досудового розслідування зазначених кримінальних правопорушень створить законодавчу колізію, оскільки чинним законодавством вже передбачена можливість притягнення до адміністративної відповідальності за такі ж діяння.

За результатами проведеного обговорення учасники дійшли спільного висновку, що ефективна протидія контрабанді потребує комплексного та зваженого підходу, зокрема і якісних законодавчих змін, які мають бути напрацьовані спільно представниками правоохоронних органів, бізнесом, органами, які займаються представництвом та захистом інтересів бізнесу, суб'єктами господарювання, адвокатами.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИВАТИЗАЦІЇ, КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ТА ІНВЕСТОРІВ

13 травня у НААУ за ініціативою комітетів у співпраці з державною установою «Офіс із залучення та підтримки інвестицій» (Ukraineinvest) відбувся круглий стіл на тему: «НААУ та Ukraineinvest: ефективний юридичний захист та залучення інвестицій».

Під час круглого столу фахівці обговорили актуальні питання надання правової допомоги у сфері бізнесу та інвестицій, з якими стикаються адвокати у своїй повсякденній роботі.

КОМІТЕТ АДВОКАТСЬКОЇ ПРАКТИКИ, КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ, КОМІТЕТ З МЕДІА ТА РЕКЛАМНОГО ПРАВА

13 травня відбувся вебінар на тему: «Використання інструментів маркетингу, менеджменту та економіки в адвокатській діяльності».

Модератором заходу став **Віхляєв Володимир —** проректор з правової роботи — головний юрисконсульт ректорату, почесний професор Класичного приватного університету, член Комітету адвокатської практики НААУ.

Участь у заході взяли провідні експерти у питаннях рекламування та етики, адвокати, Голови та члени комітетів НААУ: **Владислав Білоцький, Андрій Циганков, Людмила Опришко, Наталія Ісаєва, Олег Тягунов, Андрій Івашківський**, а також заступник Голови НААУ, РАУ — **Валентин Гвоздій**.

Захід був присвячений наданню рекомендацій адвокатам щодо розробки та реалізації маркетингових стратегій просування адвокатських послуг, побудови партнерських відносин, створення і розвитку власного професійного бренду, ефективного використання робочого часу адвокатами та інших питань маркетингу адвокатської діяльності.

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА, КОМІТЕТ З ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, КОМІТЕТУ З ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

31 травня *в НААУ відбулася дискусія щодо проблемних питань поділу власності подружжя на частку у статутному капіталі ТОВ.*

Обговорення організовано НААУ за ініціативою зазначених вище комітетів та **Київського регіонального центру Національної академії правових наук України**.

За результатами обговорення учасники круглого столу дійшли спільного висновку щодо гострої потреби в уніфікації судової практики з цієї тематики та внесення змін до законодавства, об'єднавши зусилля в цих напрямках.

Наприкінці заходу судді Верховного Суду надали поради у спорах про поділ власності подружжя на частку у статутному капіталі ТОВ.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ, КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА

2 червня *у НААУ за ініціативою зазначених комітетів відбувся вебінар на тему: «Медіація за участю неповнолітніх у сімейних спорах».*

Учасники заходу познайомили слухачів із особливостями роботи сімейних медіаторів у справах за участю неповнолітніх. Також доповідачі розповіли про правила передачі інформації батькам та форми залучення дитини до процесу медіації, їх стадії. У кінці вебінару експерти поділилися зі слухачами прикладами кейсів з вирішення сімених спорів за участю неповнолітніх та відповіли на запитання, які були поставлені протягом заходу.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ, КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА, КОМІТЕТ З ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Представники зазначених комітетів НААУ включені до складу Робочої групи з розробки дорожньої карти по застосуванню людиноцентричного підходу для покращення доступу до правосуддя осіб, які постраждали від гендернообумовленого насильства, створеної за підтримки Програми USAID «Нове правосуддя» та Міжнародної експертної групи за мирне, справедливе та інклюзивне суспільство (Pathfinders for Peaceful, Just, and Inclusive Societies).

Перше засідання зазначеної Робочої групи відбулося 17 травня 2021 року.

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА, КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Заступник Голови Комітету, Керівник Центру «Адвокат дитини» ВША НААУ **Лариса Гретченко** та адвокат,

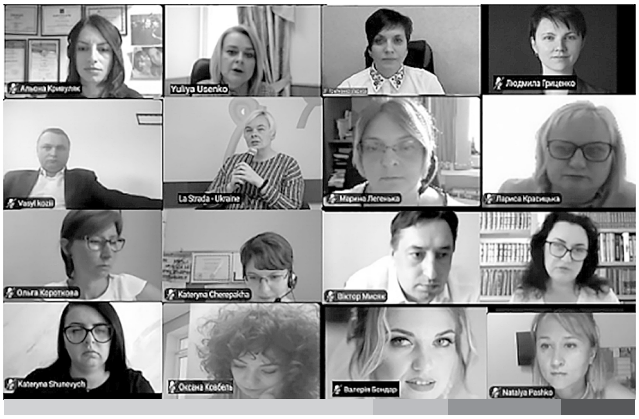

медіатор, член Комітету, регіональний представник Комітету «UNBA NextGen» у Черкаській області **Людмила Гриценко** спільно з членом Комітету захисту прав людини, Секції захисту прав дитини, адвокатом **Ольгою Новіковою** *взяли участь у дискусії щодо захисту дітей від сексуального насильства, зокрема і в мережі Інтернет.*

Зустріч мала на меті визначити законодавчі й практичні механізми для швидкого вирішення координаційних питань та знайти шляхи реагування на виклики у сфері захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

ЦЕНТР «АДВОКАТ ДИТИНИ» ВИЩОЇ ШКОЛИ АДВОКАТУРИ, КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА, КОМІТЕТ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА, МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — «UNBA NEXTGEN»

Представники комітетів НААУ 20 травня взяли участь у ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ ФОРУМІ на тему: «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?». Антибулінгова правоосвітня робота — один з пріоритетних напрямків діяльності Центру «Адвокат дитини» Вищої школи адвокатури НААУ, який виступив співорганізатором Всеукраїнського форуму «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?», проведеного за громадської ініціативи «My safety friends» та підтримки Київської міської ради 20 травня 2021 р. у коворкінг- просторі «Освіторія Хаб», м. Київ.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ, КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА, КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КОМПЛАЄНСУ

26 травня представники Комітетів НААУ взяли участь у круглому столі проєкту Ради Європи «Підтримка судової влади України в забезпеченні кращого доступу до правосуддя» та Комітету ВРУ з питань правової політики з обговорення питань удосконалення законодавства щодо надання безоплатної правової допомоги в Україні. Під час круглого столу було представлено аналіз відповідності проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги та підвищення якості її надання» (№ 5107) стандартам Ради Європи, підготовлений міжнародним експертом Ради Європи. Олександр Дроздов звернув увагу на те, що: «законопроєкт № 5107, який передбачає запровадження оцінювання адвокатів БПД за системою peer review, порушує конституційні та міжнародні гарантії незалежності адвокатури».

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ, КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА

7 червня було проведено панельну дискусію на тему: «Гендерні аспекти у сімейних правовідносинах». Основну увагу під час заходу було приділено найбільш актуальним питанням у сфері сімейних правовідносин, зокрема, представлено найновішу судову практику з означеного питання, а також обговорено гендерний аспект зазначених правовідносин. Під час панельної дискусії свої доповіді презентували спікерки: Ганна Гаро — адвокат, сімейний медіатор, к. ю. н., Голова Комітету з сімейного права; Лариса Гретченко — керівник Центру «Адвокат дитини» ВША, заступник Голови Комітету з сімейного права; Світлана Савицька — адвокат, к. ю. н., заступник Голови Комітету з сімейного права, Христина Кіт — адвокат, голова ГО «Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем», член Комітету з сімейного права; Анастасія Зернова — адвокат, член Комітету з питань гендерної політики. Модерувала захід Ольга Поєдинок — к. ю. н., адвокат, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка, заступниця Голів комітетів з міжнародного права та з питань гендерної політики.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИВАТИЗАЦІЇ, КОМІТЕТ З ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, КОМІТЕТ З ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

16 червня** в НААУ відбувся круглий стіл на тему: **«Проблематика визначення ринкової (справедливої) вартості акцій при їх примусовому викупі в процедурі squeeze-out: проблемні аспекти судової практики та відповідність Європейським стандартам».

Під час заходу експерти обговорили необхідність та наслідки впровадження у вітчизняне законодавство такого нового для України правового інституту, як примусовий викуп акцій (squeeze-out). Крім того, було окреслено перелік проблемних аспектів судових експертиз під час визначення ринкової (справедливої) вартості акцій під час їхнього примусовому викупу в процедурі squeeze-out.

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА, КОМІТЕТ З ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, КОМІТЕТ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

10 червня *у НААУ відбулася дискусія щодо доказового значення висновку психолога (психологічного дослідження) та судово-психологічної експертизи у сімейних справах.*

Обговорення організовано НААУ за ініціативою зазначених вище комітетів та **ГО «Центр сімейно-правових досліджень»**.

За підсумками проведення заходу учасники дискусії дійшли згоди, що юридичного врегулювання потребують дії психолога щодо свідомого

порушення ним принципу конфіденційності у зв'язку з отриманням інформації під час роботи про вчинення щодо дитини одним із батьків домашнього насильства.

Учасники також підтримали ініціативу щодо важливості продовження дискусії та обговорення можливих шляхів перевірки компетентності та добросовісності психолога і запровадження відповідальності за якість проведеної роботи та наданих послуг.

СПІЛЬНА НАРАДА ГОЛІВ КОМІТЕТІВ НААУ

7 липня відбулася нарада Голів комітетів НААУ. Під час наради було розглянуто 4 питання: оновлення в роботі комітетів, звіт роботи комітетів у 2020 році, співпраця комітетів з ВША, а також обговорення пропозицій та відповіді на запитання.

Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова під час наради наголосила на тому, що кожен Комітет, який діє у складі НААУ, має бути для регіональних комітетів провідником позиції з ключових питань діяльності адвокатури та єдиних цілей і політики, яку проводить НААУ.

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

телефонуй
(067) 692-44-43*
*гаряча лінія працює цілодобово

АНАЛІЗ 12 ПОСТАНОВ
ВЕРХОВНОГО СУДУ В РОЗРІЗІ ОЦІНКИ СУДОМ ВИСНОВКУ ПСИХОЛОГА ТА ПРИЙНЯТТЯ ВИСНОВКУ ПСИХОЛОГА ЯК ДОКАЗУ

Людмила Гриценко, адвокатка, членкиня Комітету з сімейного права НААУ, регіональна представниця Комітету «UNBA NextGen» в Черкаській області

Ідея написати цю статтю народилася після участі в Круглому столі, організованому Комітетом з сімейного права НААУ «Доказове значення висновку психолога (психологічного дослідження) та судово-психологічної експертизи у сімейних справах». Про Круглий стіл можна дізнатися тут: URL:/cutt.ly/7nPytqZ. З метою підготовки до написання статті було опрацьовано 85 постанов Верховного Суду в справах, що пов'язані із сімейними правовідносинами (розірвання шлюбу, визначення місця проживання дитини, встановлення побачень з дитиною, позбавлення батьківських прав, повернення дитини до місця її проживання, поновлення батьківських прав тощо), та в справах, що пов'язані з домашнім насильством (про видачу/продовження обмежувального припису).

Під час опрацювання судової практики основна увага була спрямована на перевірку Верховним Судом рішень судів першої та апеляційної інстанції в частині оцінки висновків психолога, визнання чи невизнання висновку психолога доказом та доказового значення висновку психолога для справи в цілому.

Тут важливо згадати, що в силу норм Цивільного процесуального кодексу України[1] та враховуючи постанову Великої Палати Верховного Суду від 16.01.19 р. у справі № 373/2054/16-ц, Верховний Суд не наділений повноваженнями втручатися в оцінку доказів.

Для більш повного аналізу в цій статті відібрано 12 постанов Верховного Суду. Вибірка та аналіз судової практики проводився з використанням програмного продукту Ліга 360:Адвокат НААУ. Період ухвалення судових рішень: з 01.01.19 р. по 02.06.21 р. Постанови розміщені у зворотному порядку починаючи з червня 2021 року і закінчуючи березнем 2019 року.

СТАТИСТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ

В 5 із наведених нижче 12 справ — висновок психолога надавався на запит представника/сторони.

При ухваленні рішення судами було враховано принцип дотримання найкращих інтересів дитини — у 7 справах. Під час судового процесу мова йшла про найкращі інтереси дитини — у 3 справах.

У судовому засіданні було заслухано думку дитини — у 2 справах.

У судовому засіданні було оглянуто відеозапис зі зверненням дитини — в 1 справі.

У судовому засіданні допитано психолога як свідка — у 2 справах.

У матеріалах справи наявний висновок органу опіки та піклування — у 7 справах.

У 3 із наведених нижче 12 справ суд визнав висновок психолога належним та допустимим доказом. Аналогічно в 3 із наведених нижче справ достовірність висновків психолога не викликала у суду сумнівів щодо його повноти та об'єктивності.

У 2 справах суд визнав висновки психолога непереконливими. Аналогічно в 2 справах суд визнав

[1] Далі за тексом — ЦПК.

наявний у матеріалах справи висновок психолога таким, що сам собою не може бути доказом вчинення насильства. У 3 справах висновки психолога не містили опису методик дослідження, а включали в себе лише висновок і рекомендації.

У 3 із 12 справ психолог у висновку послався на пояснення лише однієї сторони. В 1 із 12 справ висновок психолога не містив інформації щодо предмета доказування. У 3 із наведених нижче справ психолог не спілкувався з дитиною.

У 3 справах психолог установлював наявність ознак насильства (у тому числі психологічного), у 2 справах психолог установлював наявність психологічного стресу для дитини.

Під час складання висновку психолог оцінював:

— емоційний стан, в якому перебуває дитина;

— вплив конкретної ситуації на поведінку та стан (у тому числі емоційний) дитини;

— вплив поведінки конкретної людини на емоційних стан, поведінку та стан дитини в цілому;

— вплив контакту з конкретною людиною на дитину;

— поведінку під час бесіди/спілкування;

— зміст бесіди/розмови;

— висновки проєктивних методик;

— відео (запис розповіді дитини).

При ухваленні рішення враховано та застосовано норми міжнародного права — у 8 справах.

При ухваленні рішення враховано практику ЄСПЛ — у 9 справах.

Рішення Верховного Суду за результатами розгляду касаційної скарги:

— касаційну скаргу відхилив, оскаржувані рішення залишив без змін — у 9 справах;

— касаційну скаргу задовольнив частково, оскаржуване рішення змінив в частині викладення мотивувальної частини оскаржуваних рішень — в 1 справі;

— касаційну скаргу задовольнив частково, скасував оскаржуване рішення і відмовив у видачі обмежувального припису відносно дитини — в 1 справі;

— касаційну скаргу задовольнив частково, скасував оскаржуване рішення і направив справу на новий розгляд до апеляційного суду — в 1 справі.

АНАЛІЗ 12 ПОСТАНОВ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Кожна з відібраних і зазначених нижче постанов Верховного Суду аналізувалася за такими критеріями: — предмет позову/заяви; — про що йшла мова у висновку психолога; — фактичні обставини справи (за умови, що їх установлення прямо чи опосередковано пов'язане з висновком психолога); — позиція Верховного Суду та/або нормативно правове обґрунтування; — тези/аргументи, якими були вмотивовані касаційні скарги (якщо така мотивація стосувалася висновків психолога, оцінки висновків психолога як доказів тощо).

1. ПОСТАНОВА ВС ВІД 02.06.21 р. У СПРАВІ № 199/6950/19[2]

Предмет позову/заяви: про поновлення батьківських прав.

Про що йшла мова у висновку психолога: Згідно з висновком психоемоційного стану дитини після пережитої психологічної травми від 31.10.17 р. на момент агресивної та неадекватної поведінки батька, який стукав та бив у вхідні двері до квартири, де проживає дитина разом з матір'ю, у ОСОБА_4 спостерігався панічний страх (притому, що дитина не бачила батька), тремтіли руки, синіли губи, частішало серцебиття.

Стан дитини на момент звернення: регрес, після травматичної ситуації, нервово-психічна діяльність виснажена, невротична тривога у зв'язку з агресивною поведінкою батька. Виникнення проблем з фізичним здоров'ям: у зв'язку з перенесеним стресом у дитини підвищився рівень гормонів (протягом місяців рівень гормонів стабілізувався і знову підвищувався, дитина перебуває на обліку в ендокринолога та невролога <…>. Дитина проти розмовляти та згадувати про батька. Стан дитини змінюється при розмові про батька: з'являється тривога та замкнутість, дитина стає розгубленою у зв'язку зі страхом за безпеку матері та її здоров'я, підвищується рівень тривоги та страху. На основі цього можна сказати, що ОСОБА_4 важко досягти відчуття базової безпеки. Дитина після низки психологічної роботи набула нормального життя, але наразі — регрес у психоемоційному стані.

Наслідки хронічного стресу та вплив на подальший розвиток дитини: пов'язаний із початком і прогресуванням багатьох патофізіологічних станів. В умовах тривалого впливу стресових факторів порушується

[2] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/97495427.

ендокринний, гормональний і вегетативний баланс, що призводить до дезадаптації. Дезадаптація визначає розвиток негативних психологічних і соматичних наслідків. Окрім цього, перенесений дитиною 30.10.17 р. стрес та наслідки, що сильно вплинули на фізичне здоров'я дитини <…>. Все це дає можливість стверджувати, що контакт дитини з батьком, який раніше, як було зазначено, перебував на лікуванні у зв'язку з прийняттям наркотичних речовин, стояв на обліку у психіатра, перебував під наглядом лікаря-нарколога з діагнозом «Розлади психіки та поведінки внаслідок вживання каннабіноїдів» та має синдром залежності, є вкрай небажаним та заподіює шкоди розвитку дитини, вихованню, правильному будуванню життєвих цінностей.

У рекомендаціях зазначено, серед іншого, забезпечення відсутності контакту дитини з батьком до досягнення повноліття, що надасть можливість дитині нормально розвиватись до стабільного дорослого стану, кола вона зможе приймати рішення самостійно та бути невразливою при можливому контакті з батьком при самостійному прийнятті рішення щодо спілкування з ним. <…>

За змістом висновку психоемоційного стану дитини від 21.11.19 р. станом на момент звернення наразі дитина не має проблем із фізичним здоров'ям. Проблеми з ендокринною та нервовою системою зникли внаслідок усунення присутності агресивного батька в житті сім'ї. При ненав'язливому згадуванні про батька м'яко перемикається на іншу тему розмови. У дитини не спостерігається замкнутість, але все ще присутня тривога при згадуванні минулих подій, які закарбувалися у спогадах дитини назавжди.

Одна з тез, якими була мотивована касаційна скарга:

Вважає, що використання висновків та рекомендацій психолога у судовому процесі як доказів стану дитини носить сумнівний характер, оскільки діяльність таких фахівців не врегульована законодавством. Отож висновок психолога від 31.10.17 р. про психоемоційний стан дитини не може бути використаний як підстава для відмови у спілкуванні дитини та батька.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

Частинами 1, 2 ст. 3 Конвенції про права дитини[3] від 20.11.89 р., ратифікованої Верховною Радою України 27.02.91 р., передбачено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Дитині забезпечується такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом. <…>

Відповідно до ст. 18 Конвенції батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування. <…>

У справі «Хант проти України» від 07.12.06 р. ЄСПЛ наголошено, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків (п. 54). Вирішення питання позбавлення батьківських прав має ґрунтуватися на оцінці особистості відповідача, його поведінки.

У ст. 7 Сімейним кодексом України[4] визначено необхідність забезпечення дитині можливості здійснення її прав, установлених Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини. <…>

ЄСПЛ зауважив, що оцінка загальної пропорційності будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, вимагатиме від судів ретельної оцінки низки факторів та залежно від обставин відповідної справи вони можуть відрізнятися. Проте необхідно пам'ятати, що основні інтереси дитини є надзвичайно важливими. При визначенні основних інтересів дитини в кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо

[3] Далі за текстом — Конвенція.

[4] Далі за текстом — СК.

непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (п. 100 рішення ЄСПЛ від 16.07.15 р. у справі «Мамчур проти України»). <…>

Інші випадки, коли дитина може бути відібрана від батьків, про які йдеться у ч. 1 ст. 170 СК, охоплюють ситуації, коли залишення дитини в батьків є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання. Така небезпека може випливати не лише з поведінки батьків, а й з їх особистих негативних звичок (демонстрація та заохочення у дитини до розпусної поведінки). Для відібрання дитини від батьків достатня наявність ризику лише для життя, здоров'я або лише для морального виховання. Варто враховувати й ступінь небезпеки для кожної окремо взятої дитини, враховуючи її фізичний та психічний розвиток.

Наведене узгоджується з правовим висновком щодо врахування найкращих інтересів дитини при розгляді справ, які стосуються прав дітей, викладеним Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 17.10.18 р. у справі № 402/428/16-ц (провадження № 14-327цс18).

Судами попередніх інстанцій установлено, що ОСОБА_1 позбавлений батьківських прав щодо доньки ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, на підставі рішення Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 15.01.18 р. у цивільній справі № 199/317/17-ц.

Відмовляючи у задоволенні позову про поновлення батьківських прав, районний суд, з висновком якого погодився і суд апеляційної інстанції, дійшов висновку про відсутність підстав для поновлення ОСОБА_1 батьківських прав, оскільки надані ним документи не підтверджують наявність змін у його житті, тому що протягом 2019 року він проходив лікування, пов'язане із вживанням наркотичних засобів.

З такими висновками судів попередніх інстанцій колегія суддів погоджується та вважає, що відсутні підстави для задоволення позову. <…>

Колегія суддів вважає, що висновки судів попередніх інстанцій про відсутність підстав для поновлення батьківських прав ОСОБА_1 є правильними з огляду на наявність матеріалах справи доказів перебування позивача на стаціонарному лікуванні в КП «ДКПБ» у період з 19.03.19 р. до 22.04.19 р. зі встановленим діагнозом: психічні розлади та розлади поведінки внаслідок комбінованого вживання алкоголю та каннабіноїдів. Крім того, позивач не заперечив проходження такого лікування та зазначив, що воно спричинене особистими обставинами.

Ураховуючи наведене, у суду відсутні підстави вважати, що психічний та емоційний стан позивача є стабільним та не схильним до впливу зовнішніх чинників. <…>

Посилання заявника на висновок психолога від 31.10.17 р. про психоемоційний стан дитини як такий, що не може бути використаний для відмови у спілкуванні дитини та батька, колегія суддів відхиляє, оскільки зазначений висновок носить рекомендаційний характер та оцінюється судом разом з іншими доказами. При цьому висновки судів попередніх інстанцій мотивовані наявністю інших обставин та доказів, які виключать можливість станом на момент розгляду справи поновлення ОСОБА_1 батьківських прав.

2. ПОСТАНОВА ВС ВІД 19.05.21 р. У СПРАВІ № 524/3333/20[5]

Предмет позову/заяви: про забезпечення повернення малолітньої дитини до Турецької Республіки.

Про що йшла мова у висновку психолога: З висновку психолога ОСОБА_15, наданого на запит представника ОСОБА_4 від 01.08.20 р., до якого ОСОБА_5 звернулася з приводу надання психологічної допомоги сину ОСОБА_21 після подій, що мали місце 27.06.20 р., **убачається, що зазначені обставини мали для дитини психотравмуючий характер**, хлопчик пішов на контакт з психологом не одразу, весь час тримав у полі зору матір, хвилювався, довгий час перебував у напрузі, про психотравмуючу подію, пов'язану з батьком, розповідав у деталях і охоче, поспішав, складалося враження, що дитина ніби тільки-но все це пережила і його пам'ять не хоче відкладати все в архів. Сюжетні малюнки «Сімейні історії» показали, що ОСОБА_21 згадує з минулого життя спільного проживання батьків у ОСОБА_22 дуже багато негативних моментів: сварки батьків, обставини того, що тато сильно ображав маму, погодився агресивно, мама сильно плакала. **Хлопчик має розмиті кордони, що таке сім'я**. ОСОБА_21 на час обстеження показав, що живе за формулою: «мама + бабуся + старша

[5] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/97352447.

сестра + двоюрідний брат ОСОБА_24 двоюрідна сестра ОСОБА_25 дідусь ОСОБА_26 ». Дитина відображає свою сім'ю разом з близькими родичами, двоюрідними братами та сестрами, які, очевидно, у літній час багато часу проводять разом. **Батька в цій великій кількості людей немає. Себе малює останнім.** У проєктивній методиці «Мій портрет в сонячних променях» хлопчик виділяє маму, яку він любить і яка дуже багато працює, водночас себе показує балуваним, але красивим. Щастя для нього в тому, що він має багато друзів, як вдома серед родичів, так і в дитячому садочку, це для нього особливо важливо і цього не було в нього (зі слів дитини), коли він проживав у Турецькій Республіці. **З інтерв'ю: на питання, з ким із батьків ОСОБА_21 хотів би проживати у зв'язку з тим, що батьки не можуть бути разом, і в якій країні, дитина відповіла, що однозначно з мамою та родиною бабусі в Україні**. Психолог вказала, що маму дитина любить, батька в деяких моментах поважає, але найбільше боїться, інколи ненавидить тому, що не може йому протистояти. Ураховуючи той емоційний стан, в якому перебуває дитина, та висновки проєктивних методик, бесіди та інтерв'ю, **психолог дійшла висновку про те, що до малолітнього ОСОБА_6 було вчинене психологічне насилля з боку батька**.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

У справі «Х проти Латвії» (заява № 27853/09) від 26.11.13 р. ЄСПЛ зазначив, що в контексті розгляду поданого в рамках Гаазької конвенції запиту про повернення, який відповідним чином є відмінним від провадження щодо батьківської опіки, поняття найкращих інтересів дитини повинне оцінюватися у світлі винятків, передбачених Гаазькою конвенцією, які стосуються плину часу (ст. 12), умов застосування цієї Конвенції (ст. 13 (a) та існування «серйозного ризику» (ст. 13 (b), а також дотримання фундаментальних принципів запитуваної держави, що стосуються захисту прав людини та основних свобод (ст. 20). Це завдання стоїть у першу чергу перед національними органами запитуваної держави, які, зокрема, мають перевагу прямого контакту із зацікавленими сторонами. При виконанні свого завдання відповідно до ст. 8 Конвенції суди користуються свободою розсуду, яка при цьому залишається предметом європейського контролю, в рамках якого Суд розглядає відповідно до вказаної Конвенції рішення, які ці органи ухвалили, користуючись цією свободою.

У рішенні «Сатановська та Роджерс проти України» (заява № 12354/19, § 31) ЄСПЛ на підставі його попередньої практики вказав, що ст. 8 Конвенції покладає на національні органи влади конкретний процесуальний обов'язок у контексті провадження за Гаазькою конвенцією: під час розгляду заяви про повернення дитини суди повинні не тільки розглянути небезпідставні твердження про існування «серйозного ризику» для дитини у випадку повернення, а й ухвалити рішення, в якому будуть наведені конкретні причини з огляду на обставини справи. Відмова врахувати заперечення проти повернення, які можуть підпадати під сферу дії ст. 12, 13, 20 Гаазької конвенції, і недостатня аргументація у рішенні про відхилення таких заперечень суперечили б вимогам ст. 8 Конвенції, а також меті та завданню Гаазької конвенції. Необхідним є належний розгляд таких тверджень, продемонстрований національними судами в його аргументації, що не є шаблонною та стандартною, а достатньо детальною з огляду на винятки, передбачені Гаазькою конвенцією, які треба тлумачити вузько. Це також дозволить ЄСПЛ, завдання якого полягає не у підміні собою національних судів, здійснювати доручений йому європейський нагляд.

ЄСПЛ зазначив, що головне питання у цій справі (справа № 2-4237/12 про забезпечення повернення малолітньої дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії) полягає у тому, *чи дотримався Верховний Суд процесуальних зобов'язань за статтею 8 Конвенції стосовно надання конкретного та детального обґрунтування у контексті винятків, передбачених Гаазькою конвенцією, під час скасування рішень судів нижчих інстанцій і видачі розпорядження про повернення дитини.*

Зокрема, ЄСПЛ зауважив, що, «<…> відхиливши заперечення за п. «b» першого абз. ст. 13 Гаазької конвенції, Верховний Суд *офіційно не виключив із доказової бази у справі висновки психолога* (див. п. 18). Це відрізняє цю справу від справи «Х. проти Латвії» (X v. Latvia), в якій суди прямо відмовилися визнати допустимим доказом висновок психологічного обстеження (див. згадане рішення у справі «Х. проти Латвії» (X v. Latvia), п. 26 та 117)», «<…> *у своєму стислому обґрунтуванні Верховний Суд взагалі не розглянув питання, чи були висновки психологічного обстеження та усні*

показання психолога відповідними та достовірними, та не навів жодних причин, чому не взяв їх до уваги. Хоча обов'язки національних судів у таких справах (див. пункт 30) не можуть розглядатися як такі, що вимагають детальної відповіді на кожне порушене стороною провадження питання, у цій справі Верховний Суд не розглянув ключові докази, які були відповідними, та не пояснив, яке значення вони мали та які висновки слід було зробити…». <…>

В оцінці зазначених висновків судів **Верховний Суд особливу увагу звертає на висновок психолога ОСОБА_15, відповідно до якого обставини щодо події, що відбулася 27.06.20 р.** *(27.06.20 р. ОСОБА_3 здійснив спробу самостійно, без згоди відповідачки, повернути малолітнього сина ОСОБА_21 до Турецької Республіки, зокрема, забрав дитину з дитячого майданчика, на якому вона перебувала разом з бабусею, однак був затриманий співробітниками поліції на шляху до аеропорту)*, **мали для малолітньої дитини психотравмуючий характер**. Сюжетні малюнки «Сімейні історії» показали, що ОСОБА_21 згадує з минулого життя спільного проживання батьків у Турецькій Республіці багато негативних моментів: сварки батьків, що тато ображав маму, поводився агресивно. Хлопчик відображає свою сім'ю разом із близькими родичами, батька у цій великій кількості людей немає. Щастя для нього в тому, що він має багато друзів, як вдома серед родичів, так і у дитячому садочку, це для нього особливо важливо, і цього у нього не було (зі слів дитини), коли він проживав у Турецькій Республіці. На питання, з ким із батьків ОСОБА_21 хотів би проживати, дитина однозначно відповіла, що з мамою та родиною бабусі в Україні. Психолог вказала, що маму дитина любить, батька в деяких моментах поважає, але найбільше боїться. Проаналізувавши емоційний стан дитини, висновки проєктивних методик, бесіди та інтерв'ю з дитиною, психолог дійшла висновку, що до малолітнього ОСОБА_6 було вчинено психологічне насильство з боку батька.

Достовірність висновків психолога не викликає сумнівів щодо його повноти та об'єктивності. Зазначений висновок та пояснення психолога в судовому засіданні були перевірені судами попередніх інстанцій у сукупності з іншими наявними у справі доказами. Суди забезпечили дотримання змагальної процедури при дослідженні доказів, будь-яких аргументованих спростувань щодо достовірності та повноти висновків психолога, сторона позивача не надала. З огляду на встановлені судами обставини, наявність об'єктивних причин, пов'язаних із віком дитини, первинної прив'язаності дитини до матері, втрата контакту з матір'ю та з оточуючим для дитини середовищем, з яким вона найбільш пов'язана, у якому вона почувається комфортно, перебуває у безпеці та відчуває себе щасливою, а також зважаючи на неприязні відносини між батьками, що дають підстави вважати неможливими їх відновлення на почуттях взаємної любові, довіри та поваги один до одного, повернення дитини до Турецької Республіки та проживання з батьком, якого дитина згадує з острахом, становитиме для неї стрес та створить загрозу заподіяння психічної та фізичної шкоди, що не відповідає концепції «найкращих інтересів дитини», та відноситься до винятку, передбаченого п.п. «b» ст. 13 Гаазької конвенції, який дає підстави судовому або адміністративному органу запитуваної держави відмовити у поверненні дитини.

3. ПОСТАНОВА ВС ВІД 11.03.21 р. У СПРАВІ № 463/2162/20[6]

Предмет позову/заяви: заява про видачу обмежувального припису.

Про що йшла мова у висновку психолога: Згідно з характеристикою, наданою 18.09.20 р. психологом Клініки психологічного здоров'я дітей, підлітків та молоді комунального некомерційного підприємства «Західноукраїнський спеціалізований дитячий медичний центр» Львівської обласної ради, ОСОБА_7 рекомендовано неповнолітній ОСОБА_5 уникати контактів з матір'ю, забезпечити дитині спокійні, адекватні умови проживання, захистити дитину від психологічного насилля з боку матері. Рекомендовано також психотерапевтичні заняття.

(Суд досліджував копію висновку психолога від 18.09.20 р. щодо ОСОБА_5.)

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

Наявний у матеріалах справи висновок психолога не є сам собою доказом вчинення ОСОБА_2 домашнього насильства щодо своєї дочки ОСОБА_5 в розумінні Закону № 2229.

Сама ОСОБА_5 будь-яких пояснень судам не надавала.

[6] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/96005959.

4. ПОСТАНОВА ВС ВІД 03.03.21 р. У СПРАВІ № 389/751/20[7]

Предмет позову/заяви: про видачу обмежувального припису

Про що йшла мова у висновках психологів: Інститут психології імені Г. С. Костюка за наслідками аналізу відеоматеріалів («Звернення ОСОБА_2 до тата»; «Відео зі шкільної камери спостереження № 2 від 15.01.20 р.»; «Відео зі свідченнями ОСОБА_6 », «Відео з машини») та психологічної діагностики дитини ОСОБА_2 надано висновки **про наявність ознак психологічного та фізичного насильства стосовно дитини:** непередбачувана, потенційно небезпечна, свавільна поведінка з боку дорослих; порушення почуття базової безпеки дитини; різке невиправдане порушення звичного устрою життя дитини; спостереження дитини за агресивною, насильницькою поведінкою дорослих; повідомлення дитині інформації, що руйнівно впливає на прив'язаність та позитивний психоемоційний зв'язок із батьком; спостереження дитини за проявами насильства стосовно значимої особи (учительки) з боку дорослих, що брали участь у його вилученні зі школи; примусове фізичне вилучення ОСОБА_2 матір'ю зі школи, незважаючи на його різке негативне ставлення щодо цього, небажання йти з нею, опір, плач, які можуть спричинити психологічне травмування дитини, наслідки якого вкрай негативно позначаться на психоемоційному благополуччі та особистісному розвитку ОСОБА_2. Дитина перебуває у стані значної психоемоційної напруги, тривоги, невпевненості. Акцентується увага на тому, що ОСОБА_2 має тісну, надійну прив'язаність та прихильність і до батька, і до матері. Батька наразі сприймає як важливу для себе фігуру, тяжіє до активного спілкування та має з ним позитивний психоемоційний контакт. ОСОБА_2 тривожно сприймає ситуацію конфлікту між батьками, що викликає певну деформацію у сприйнятті сімейної системи, в якій йому складно визначити власне місце. **Враховуючи, що дитина зазнала психологічного та фізичного насильства, дитині** необхідно забезпечити стабільне, константне місце проживання, сталий розпорядок життя та навчання, яке б давало можливість хлопчику відчути базові потреби у безпеці та надійності середовища, відвідувати гуртки за інтересами, вільно спілкуватися з однолітками: друзями, однокласниками. При цьому врахувати, що розірвання зв'язку дитини з батьком, відсторонення сина від нього наразі негативно позначиться на його психоемоційному стані та особистісному розвитку в цілому. Важливо не допустити повторного травмування дитини через непередбачувану поведінку споріднених осіб, втрату відчуття захищеності та почуття безпеки, маніпулювання свідомістю дитини, спостереження ворожнечі між батьками, брутальної поведінки стосовно когось зі споріднених осіб, маніпулятивних стосунків та стосунків з деструктивними ознаками, через неможливість вільного, тривалого, належного контакту з кимось зі споріднених осіб.

— Центром нейропсихологічної регуляції і психотерапії зроблено психологічний аналіз відеозапису «Звернення ОСОБА_2 до тата» та встановлено, **що дитина читає текст**; коли хлопчик не читає текст, тоді дивиться в камеру і говорить від себе; якщо б хлопчик розповідав сам про себе, насамперед він розповів про ігри та друзів, якщо у дитини є контакт із соціумом; дитина знаходиться в сильній напрузі; на відео дитина міцно стискає іграшку, за якою помітні постійні рухи плечима та руками (в основному в кулачках — ознака агресії) тощо.

— Відповідно до висновку практичного психолога ОСОБА_7 дитина ОСОБА_2 проживає з батьком (у неповній сім'ї), але соціально-психологічна атмосфера, що панує в родині, дає можливість дитині проживати в любові та почувати себе захищеним. Дитина ідентифікує своє майбутнє з батьком. Хлопчик не ототожнює своє проживання в родині матері. З мамою дитина перебуває у внутрішньому особистісному конфлікті, емоційне відторгнення внаслідок емоційної травми.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

Апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку, що події, які сталися з ОСОБА_2 15.01.20 р., та обстановка, в якій вони відбувалися, не є звичними для неї (малолітньої дитини) і могли мати вплив, проте доказів того, що ОСОБА_3 застосувала відносно свого малолітнього сина фізичну силу, або в будь-який спосіб спричинила шкоду його здоров'ю чи життю, або ж поставила їх під загрозу в справі немає. Не можна стверджувати й про незаконне позбавлення матір'ю волі дитини, яку вона утримує біля себе на законних підставах, оскільки прав стосовно дитини вона не позбавлена. <…>

[7] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/95439328.

Та обставина, що мати забрала дитину зі школи, не може розцінюватися як прояв насилля.

Оцінюючи цю ситуацію загалом, апеляційний суд вмотивовано врахував, що 15.01.20 р. ОСОБА_3 діяла не з метою заподіяння кривди своєму сину, а з метою повернення його після того, як у грудні 2019 року батько без її згоди забрав сина від неї до себе, про що вказує і сам ОСОБА_1 у своїй заяві до суду. Тривале перебування у той день матері й дитини в автомобілі пов'язане з повідомленнями зі школи та від батька дитини до органу Національної поліції про, буцімто, викрадення матір'ю дитини та подальшим перехопленням автомобіля, на якому вони переміщувалися, і необхідністю з'ясування цих обставин. При цьому суду не надано переконливих аргументів про те, як ОСОБА_3 могла вплинути на цю подію та її тривалість.

Колегія суддів суду касаційної інстанції погоджується з висновком апеляційного суду про відсутність підстав для переконливого висновку про наявність ознак психологічного насильства матері над дитиною, а поготів фізичного насильства.

Також апеляційний суд урахував пояснення ОСОБА_2 у його відеозверненні від 04.11.20 р. про те, що вона була схвильована тією подією, коли мама із сестрою забрали його зі школи, і що деякі її обставини викликали в неї навіть страх, проте суд дійшов правильного висновку, що фактичної загрози її здоров'ю і життю, честі та гідності не існувало. Вона перебувала в оточенні відомих і близьких до неї людей — матері та сестри, але малий вік не давав йому можливість об'єктивно оцінити поточні події, а дорослі, які її оточували, були нездатні забезпечити їй спокій та надати адекватні пояснення.

5. ПОСТАНОВА ВС ВІД 27.01.2021 р. У СПРАВІ № 426/12022/19[8]

Предмет позову/заяви: про розірвання шлюбу та визначення місця проживання дитини.

Про що йшла мова у висновку психолога: Відповідно до висновку психологічного обстеження від 27 січня 2020 року № 47 під час роботи з родиною, виходячи з отриманих даних, батькам надані рекомендації, спрямовані на підвищення рівня психологічного клімату в родині, щодо виховання дитини та її психологічного здоров'я. Робота з дитиною призупинена у зв'язку з тим, що дитина має стабільний психоемоційний стан та не потребує втручання спеціалістів.

Одна з тез, якими була мотивована касаційна скарга:

При цьому суди не встановили обставин щодо особистої прихильності дитини до кожного з батьків, не з'ясували думку дитини, якій на час розгляду справи було шість років, а також не врахували висновок психолога Центру психології дитинства та сім'ї від 30.11.19 р.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

<…> Доводи касаційної скарги про те, що суди не врахували висновок психолога Центру психології дитинства та сім'ї від 30.11.19 р., не можуть бути взяті до уваги, оскільки апеляційний суд надав належну оцінку зазначеному висновку в сукупності з іншими доказами, а суд касаційної інстанції не наділений повноваженнями втручатися в оцінку доказів.

6. ПОСТАНОВА ВС ВІД 20.01.21 р. У СПРАВІ № 175/1386/18[9]

Предмет позову/заяви: про позбавлення батьківських прав.

Про що йшла мова у висновку органу опіки та піклування (в основу якого покладені висновки психологів): Відповідно до висновку органу опіки та піклування про доцільність позбавлення ОСОБА_2 батьківських прав щодо малолітніх дітей ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1 та ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, затвердженого головою Дніпропетровської районної державної адміністрації, є доцільним позбавити відповідача батьківських прав щодо його дітей з мотивів: ухилення батька дітей від виконання своїх обов'язків, його агресивної поведінки щодо дітей, нецензурної лайки та провокування бійки; встановлення обставин, які стали психологічним стресом для дітей, що призвело до необхідності звернення до психологів та надання професійної допомоги (висновок психолога від 22.05.17 р., у якому зазначені рекомендації щодо подальшої роботи з психологом, щадний режим дня, тривалі прогулянки, консультація невролога, психокорекцій на робота зі страхами, корекційна робота, спрямована на зниження рівня тривоги, уникнення

[8] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/94591742.

[9] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/94362826.

стресових ситуацій (зокрема, спілкування з біологічним батьком, який лякає дівчат) та висновок психолога від 09.10.17 р., у якому зазначені рекомендації щодо подальшої роботи з психологом, корекційна робота спрямована на зниження рівня тривоги, уникнення стресових ситуацій (зокрема, спілкування з біологічним батьком, який лякає дітей)).

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

<…> Відповідно до ч. 6 ст. 19 СК суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування (про доцільність чи недоцільність позбавлення батьківських прав), якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини. Висновок виконавчого комітету має рекомендаційний характер. <…> Апеляційний суд обґрунтовано не погодився з висновком органу опіки та піклування щодо доцільності позбавлення батьківських прав відповідача, оскільки такий висновок має рекомендаційний характер. <…>

Верховний Суд відхиляє доводи заявника про неврахування судом апеляційної інстанції факту застосування відповідачем до дітей психологічного тиску. Як позивачкою, так і судом першої інстанції не наведено конкретних доведених належними доказами випадків навмисного психічного насильства відповідачем щодо дітей, застосування ним недопустимих методів виховання, приниження людської гідності дитини тощо.

7. ПОСТАНОВА ВС ВІД 23.12.2020 р. У СПРАВІ № 712/11527/17[10]

Предмет позову/заяви: про визначення місця проживання дитини.

Про що йшла мова у висновку психолога: У висновку спеціаліста за результатами проведення психологічного дослідження від 18.06.19 р. № 04/19, виконаному юридичним психологом вищої категорії ОСОБА_13, зазначено, що для малолітнього віку дитини вкрай необхідним є контакт з матір'ю незалежно від статі. У цьому віці діти найбільш прив'язані до матері. Вона необхідна як опора, як образ, формуючий «Я» — особистість, як джерело безпеки і задоволення нагальних потреб, тут формується почуття любові, ніжності, жалю і співчуття. Зазначено, що якщо й далі буде жити ОСОБА_14 з батьком і його родиною, тоді для нормального психоемоційного стану та відчуття благополуччя неповнолітній дитині, якій лише три роки, необхідна не тільки звична обстановка з усталеним колом спілкування, але вона ще повинна й відчувати себе психофізіологічно вільно, захищено та комфортно. Тому для дочки ОСОБА_15 дуже важливо, щоб в неї також було сформовано відчуття безпеки і підтримки. Для дитини таким «притулком» зазвичай служать поцілунок, голос, обійми і коліна матері, читання в ліжку, спільні прогулянки, що в результаті допоможе дитині здійснювати посилений контроль, постійне регулювання думок і поведінки.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

Узявши до уваги висновок спеціаліста за результатами проведення психологічного дослідження від 18.06.19 р. № 04/19, виконаного юридичним психологом ОСОБА_13, апеляційний суд не врахував, що такий **висновок психолога ґрунтується на поясненнях матері**, а також окремих письмових документах, наданих лише однією стороною — ОСОБА_2; у психолога не перебували у дослідженні матеріали справи, яка переглядається, **психолог особисто не спілкувалася з малолітньою дитиною та батьком дитини. Висновок психолога містить загальні висновки про зв'язок матері з дитиною такого віку без урахування фактичних обставин цієї справи, яка переглядається. Отже, такий висновок психолога не містить інформацію щодо предмета доказування, а тому не може бути належним доказом у цій справі.**

8. ПОСТАНОВА ВС ВІД 27.08.20 р. У СПРАВІ № 760/20057/17[11]

Предмет позову/заяви: про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів.

Про що йшла мова у висновку психолога: Згідно з результатами дослідження психоемоційного стану ОСОБА_3 ОСОБА_1 та оцінки їх дитячо-батьківських відносин, які виконані психологом Центру практичної психології МГЦ «Р» 25.01.18 р. за № 24, результати дослідження психоемоційного стану ОСОБА_5 **свідчать про наявність в нього тривоги через те, що він був свідком жорстокого фізичного**

[10] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/93835748.

[11] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/91235251.

та психологічного насильства щодо своєї мами з боку батька. Він також стривожений ситуацією свого примусового перебування з батьком протягом певного часу, сценами вилучення на його очах грошей батьком у матері, її побиттям у його присутності. Насильство, яке вчиняв батько ОСОБА_5 щодо матері хлопчика, у відповідності з чинним законодавством кваліфікується як кримінальний злочин, і кривдник повинен відповідати за свої вчинки перед законом. Батько дитини спричинив шкоду матері ОСОБА_5, призвів до її психологічного та фізичного травмування. Після останнього випадку насильства щодо ОСОБА_1 та її фактичного пограбування батько дитини не з'явився та не зробив жодних спроб вибачитись та допомогти своїй дитині пережити жахливу ситуацію насильства. Існуюча ситуація є небезпечною для дитини. Необхідно перервати ланцюг насильства та допомогти хлопчику та його матері позбутися небезпеки.

Про що йшла мова в рецензії на висновок психолога: Відповідно до рецензії доцента кафедри загальної психології факультету психології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка на результати дослідження психоемоційного стану ОСОБА_3, ОСОБА_1 та оцінки їх дитячо-батьківських відносин **інформація щодо ситуації отримана винятково зі слів матері**, що в умовах гострого сімейного конфлікту робить дослідження одностороннім та упередженим**; висновки, які робить працівник ТОВ «Р», є у багатьох місцях такими, що не витікають безпосередньо із результатів діагностичного обстеження**, а є значною мірою суб'єктивними, часто навіть в одному реченні містяться судження, які є взаємовиключними; досить упереджено формується перебільшено позитивний образ та поведінка матері на фоні необґрунтованого нічим, крім слів матері, **демонізованого образу батька, що ставить під сумнів об'єктивність висновків взагалі.**

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

Колегія суддів дійшла висновку, що суди попередніх інстанцій правильно не погодились із висновком органу опіки та піклування про доцільність позбавлення відповідача батьківських прав, навівши обґрунтовані мотиви, оскільки він не містить даних, які об'єктивно характеризують відповідача як особу, яка не здійснює своїх батьківських обов'язків, органом опіки та піклування не надано оцінки можливим причинам ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків, тому цей висновок є необґрунтованим.

Доводи касаційної скарги про те, що при вирішенні питання щодо позбавлення батьківських прав суди не дослідили обставин справи та не надали оцінку наявним у матеріалах справи доказам, які вказували на свідоме ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків та підтверджували необхідність позбавлення його батьківських прав, не заслуговують на увагу, оскільки за своєю сутністю зводяться до необхідності переоцінки доказів, що згідно з положеннями ст. 400 ЦПК не належить до повноважень суду касаційної інстанції.

Установлення обставин справи, дослідження та оцінка доказів є прерогативою судів першої та апеляційної інстанцій. Це передбачено ст. 77, 78, 79, 80, 89, 367 ЦПК. Суд касаційної інстанції не наділений повноваженнями втручатися в оцінку доказів (постанова Великої Палата Верховного Суду від 16.01.19 р. у справі № 373/2054/16-ц, провадження № 14-446цс18).

9. ПОСТАНОВА ВС ВІД 29.08.19 р. У СПРАВІ № 641/7592/18[12]

Предмет позову/заяви: про видачу обмежувального припису (підстава: донька зазнає сексуального насильства з боку ОСОБА_3, яке проявилося у вигляді домагань, інших дій сексуального характеру, а також у її розбещенні. Про цей факт повідомлено правоохоронний орган. Відомості за її заявою внесені до ЄРДР, що підтверджується витягом з ЄРДР № Х за правовою кваліфікацією ч. 1 ст. 156 КК).

Про що йшла мова у висновку психолога: У матеріалах кримінального провадження міститься висновок доцента, професора кафедри педагогіки та психології Харківського національного університету внутрішніх справ — ОСОБА_8, у якому в пунктах чітко зазначено, що ОСОБА_3 вчиняє незаконні, аморальні дії, спрямовані на розбещення неповнолітньої дитини — ОСОБА_6 .

Фактичні обставини справи, встановлені судами:

Відповідно до висновку за результатами опитування, наданого стосовно ОСОБА_6, проведеного кандидатом психологічних наук, доцентом професором

[12] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/83976534.

кафедри педагогіки та психології ОСОБА_8, ОСОБА_9 неодноразово переглядав разом із малолітньою дочкою ОСОБА_6 фільми, зміст яких не відповідав віку дитини, містив сцени за участю «оголених людей на ліжку», з упевненістю можливо стверджувати, що ці фільми не були спрямовані на психосексуальний розвиток дитини; ОСОБА_3 припускав дії сексуального характеру щодо малолітньої дочки ОСОБА_6, а саме погладжування статевих органів, які викликали в дівчинки приємні відчуття. Поведінка ОСОБА_3 щодо його малолітньої доньки ОСОБА_6 має ознаки розбещення.

Свідок ОСОБА_8 у судовому засіданні пояснила, що вона є кандидатом психологічних наук, доцентом, професором кафедри педагогіки та психології Харківського національного університету внутрішніх справ і до неї надійшов лист від 05.05.18 р. № 62/1976 від начальника Слобідського відділу поліції ГУНП в Харківській області полковника поліції Т., яким було поставлено питання: чи мав місце факт розпусних дій ОСОБА_3 щодо малолітньої доньки ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_1? Попереджена про кримінальну відповідальність за ст. 384, 385 КК ОСОБА_8 не була, це була її особиста ініціатива, оскільки відповідний лист надійшов поза межами кримінального провадження, а тому вона за аналогією проведення відповідних опитувань у рамках кримінальних проваджень зазначила це у висновку. Спілкувалась вона у зеленій кімнаті, яка розташована у Слобідському відділі поліції ГУ НП в Харківській області. Відеозапис спілкування з дитиною не здійснювався з технічних причин, про які їй не було відомо.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

Доводи касаційної скарги про те, що суди не надали належної оцінки показам свідків та висновкам психолога спростовуються встановленими судами обставинами та висновками, обґрунтовано викладеними в мотивувальних частинах судових рішень.

Крім того, суд першої інстанції дійшов висновку, що наданий психологом ОСОБА_8 висновок є неналежним доказом, оскільки остання не була попереджена про кримінальну відповідальність за ст. 384, 385 КК, а опитування проводилося поза межами кримінального провадження.

10. ПОСТАНОВА ВС ВІД 19.06.2019 р. У СПРАВІ № 522/21127/13-Ц[13]

Предмет позову/заяви: про усунення перешкод у вихованні та спілкуванні з дитиною.

Про що йшла мова у висновку психолога*: консультації щодо виховання й оптимізації внутрішньо-сімейних взаємин* (консультативний висновок практичного психолога, кандидата психологічних наук, старшого викладача кафедри теоретичної та прикладної психології МНУ імені В. Сухомлинського ОСОБА_12, наданого в порядку консультації щодо виховання й оптимізації внутрішньо-сімейних взаємин, за якою звернулась ОСОБА_5 26.01.15 р.).

Один з аргументів касаційної скарги:

У червні 2017 року ОСОБА_7 в інтересах ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою про перегляд рішення Апеляційного суду Одеської області від 10.02.15 р. у зв'язку з нововиявленими обставинами. Заява обґрунтована тим, що апеляційний суд зробив висновок про роль батька у житті дитини, знецінення батьком образу матері, **особисту прихильність дитини до кожного з батьків лише на підставі консультативного висновку практичного психолога ОСОБА_8, наданого нею за зверненням ОСОБА_2 в порядку консультації щодо виховання й оптимізації внутрішньосімейних взаємин**. Довідки від 11.04.14 р., від 17.04.14 р. про хворобу дитини були видані медичною сестрою Комунального закладу «Центр первинної медико-санітарної допомоги № 6» ОСОБА_9, а також на прохання відповідача та за вказівкою дільничного лікаря-педіатра ОСОБА_10. **Психолог ОСОБА_8 не мала достовірних і достатніх даних, які б свідчили про наявність емоційних порушень у дитини, оскільки не спілкувалася з ОСОБА_1.** Вказані обставини є істотними для справи і не були відомі заявнику на час її розгляду, оскільки встановлені у кримінальному провадженні, зареєстрованому в ЄРДР під № Х від 14.01.17 р.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

Видача на прохання матері дитини медичних довідок при зверненні до лікаря за медичною допомогою, надання практичним психологом консультативного висновку в порядку консультації, за якою звернулася ОСОБА_2 тощо, не є обставиною, що у сенсі п. 1 ч. 2 ст. 361 ЦПК 2004 року в цій справі може слугувати

[13] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/82738165.

підставою для перегляду рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами. <…>

Медичні працівники не допитувалися як свідки в цивільній справі, консультативний висновок психолога носить рекомендаційний характер та не є висновком експертизи, фальшивість медичних довідок не встановлена, звернення до лікаря мали місце, як і записи в медичних документах про хворобу дитини.

11. ПОСТАНОВА ВС ВІД 03.06.19 р. У СПРАВІ № 303/6718/17[14]

Предмет позову/заяви: про визначення способу участі батька у вихованні дитини та зустрічний позов про визначення місця проживання дитини з матір'ю.

Про що йшла мова у висновку психолога: для дитини такого віку нічний сон без людини, з якою вона зазвичай засинає, та в місці, що не є звичним для засинання, є стресом, у зв'язку з чим не варто залишати дитину для нічного сну за місцем проживання батька, де ще проживають й інші особи, які не є рідними або близькими дитині.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

Суди встановили, що у висновку органу опіки та піклування виконавчого комітету Мукачівської міської ради № 97/01-36 від 07.02.18 р. про доцільність визначення місця проживання дитини з матір'ю ОСОБА_2 враховано вік дитини, стан її здоров'я, а саме перебування на обліку педіатра, дерматолога та алерголога та пов'язаної з цим потребі у догляду матері, зайнятість, а саме відвідування Мукачівського дошкільного навчального закладу № 23, занять у психолого-педагогічному центрі «Сім'я» та Центру розвитку дитини «Азбука», ставлення батьків до виконання батьківських обов'язків та прихильність дитини до кожного з них, а **також узято до уваги висновок психолога, згідно з яким для дитини такого віку нічний сон без людини, з якою вона зазвичай засинає, та в місці, що не є звичним для засинання, є стресом, у зв'язку з чим не варто залишати дитину для нічного сну за місцем проживання батька, де ще проживають й інші особи, які не є рідними або близькими дитині.**

12. ПОСТАНОВА ВС ВІД 14.03.19 р. У СПРАВІ № 754/3215/17[15]

Предмет позову/заяви: про усунення перешкод у спілкування з малолітнім сином.

Про що йшла мова у висновку психолога: Відповідно до Консультативного висновку психолога від 11.10.17 р. дитині сторін надано відповідні рекомендації, а саме: щоденний домашній режим, за рахунок високого рівня прив'язаності до матері — всі знайомства, заняття проводити в її присутності для запобігання розвитку істеричних розладів та стресових станів; систематичний огляд невролога.

Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування:

Установивши наявність перешкод у вільному спілкуванні між батьком та сином, ураховуючи рівні права батьків на участь у вихованні дітей та виходячи з інтересів дитини, врахувавши висновок від 19.06.17 р. Деснянської районної у місті Києві державної адміністрація, на яку покладені повноваження органу опіки та піклування, Консультативний висновок психолога від 11.10.17 р., вимоги ст. 157, 158 СК, суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, дійшов правильного висновку про зобов'язання відповідача не чинити позивачу перешкод у спілкуванні із сином та про визначення способів участі батька у вихованні і спілкуванні з дитиною шляхом установлення систематичних побачень, спільного відпочинку і проведення свят. <…>

Доводи скарги ОСОБА_5 про те, що при визначенні способу участі батька у вихованні і спілкуванні з малолітнім сином суди не взяли до уваги Консультативний висновок психолога від 11.10.17 р., є безпідставними, оскільки зазначений висновок був урахований судами під час розгляду справи.

КОРОТКІ ВИСНОВКИ

Нижче наведено фактори, які можуть мати прямий чи опосередкований вплив на сприйняття/приймається судами такого доказу, як висновок психолога:

Загальні фактори:

— знання, розуміння і вміння застосовувати в національній практиці норми ратифікованих Україною міжнародних договорів та практики ЄСПЛ;

[14] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/82261532.

[15] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/80783048.

— коректно обраний спосіб захисту порушеного, оспорюваного або невизнаного права чи інтересу;

— коректно і якісно сформована стратегія ведення справи та чітко визначена тактика здобуття/залучення тих чи інших доказів;

— релевантність між порушеним правом, обраним способом його захисту та обраною стратегією ведення справи;

— добре розуміння особливостей цивільного процесу, формування стратегії та здійснення тактичних дій у чіткій відповідності до вимог ЦПК України.

Спеціальні фактори:

— компетентність психолога;

— якість (професійність, повнота та об'єктивність) висновку психолога. Тут ключове значення мають такі фактори: чи спілкувався психолог з дитиною самостійно, чи лише з кимось з батьків; чи залучались до роботи психолога обоє з батьків, чи лише один; чи зустрічався психолог з дитиною; чи брав до уваги документи, надані стороною/сторонами, чи особисто працював з дитиною; чи працював психолог з дитиною з використанням певних методик (наприклад: малюнки в присутності психолога та інтерпретація дитиною малюнків у відповідь на запитання психолога); чи описані в висновку методики, які були використані, і чи є відповідні посилання на вказані методики; чи містить висновок суб'єктивні судження; чи містить висновок конкретні рекомендації; чи релевантні рекомендації щодо описової частини висновку; чи зрозумілим є те, чим керувався психолог, зазначаючи конкретні висновки; чи є посилання на літературу, яку психолог використовував тощо;

— чіткість, ясність, логічна структурованість і зрозумілість висновку психолога;

— якщо у висновку використовуються спеціальні терміни, то доцільно простою мовою пояснити їх зміст;

— релевантність висновку психолога з предметом позову, способом захисту порушеного права та іншими доказами;

— готовність психолога прийти до суду і пояснити простою та зрозумілою мовою, що написано у висновку та на основі яких даних та методик психолог дійшов таких висновків;

— поведінка психолога в суді і його здатність доступною мовою пояснити підстави описаних ним висновків та рекомендацій;

— авторитет психолога;

— етичні стандарти, який дотримується психолог.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАТЬКІВ ЗА СВОЇХ ДІТЕЙ: ПРИНЦИП РІВНОСТІ, ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ЧИ ФОРМАЛЬНІСТЬ?

Анастасія Зернова, адвокат, медіатор, керівник компанії «AZ LegalGroup», член Комітету з питань гендерної політики

Сім'я є головним осередком, де формуються та закріплюються уявлення щодо прийнятних у суспільстві ролей,обов'язків та повноважень жінок і чоловіків.
Тривалий час в історичному розвитку суспільства сім'я мала патріархально-авторитарний характер і, відповідно, багато рис, характерних для цього типу традиційної сім'ї: чіткий рольовий розподіл між подружжям і дітьми при домінуючій ролі чоловіка (батька, чоловіка, старшого брата); економічна залежність дружини й дітей від чоловіка — голови сім'ї; подвійний стандарт стосовно жінок: підпорядкування її сексуальності репродуктивним функціям і заперечення її як такої у жінки; неприйнятність у суспільній свідомості розлучення й нетипових форм сімейно-шлюбних відносин тощо. Чоловік і жінка вважались двома протилежностями, поведінка яких у різних соціумах була традиційно закріпленою.
В останні десятиліття серйозній трансформації піддалися сімейні цінності, відбулися радикальні зрушення в рольових і статусних позиціях чоловіка та жінки, в установленні їхньої гендерної рівності у всіх сферах життя, у подоланні стереотипів, які століттями вважалися істинними, існували у свідомості людей та ставали перешкодами до будь-яких змін.

Основні напрямки державної політики України щодо забезпечення гендерної рівності знайшли своє відображення у ст. 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Так, відповідно до законодавства відповідальність покладається на батьків без акценту на їхню стать, проте наголошується на рівному розподілі відповідальності між обома батьками.

У ст. 24 Конституції України зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Рівність прав жінки й чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці й здоров'я жінок, установленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною й моральною підтримкою материнства та дитинства, уключаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Так, відповідно до п. 6 ст. 7 Сімейного кодексу України жінка та чоловік мають рівні права й обов'язки в сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї. Пунктом 1 ст. 15 цього Кодексу встановлено, що сімейні обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути перекладені на іншу особу. Слід зауважити, що ст. 141 Кодексу визначена рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини.

Необхідно зазначити, що законодавство України є ґендерно орієнтованим щодо притягнення до відповідальності батьків за виконання батьківських обов'язків, проте гендерна нерівність залишається одним із базових порушень прав людини, що в більшості випадків проявляється обмеженням прав, можливостей та інтересів жінок, зокрема щодо доступу до ресурсів та ухвалення рішень. Значною мірою ці відносини не-

рівності зумовлені впливом стереотипів, що визначають різні суспільні очікування щодо ролей, функцій та повноважень жінок і чоловіків.

Згідно зданими Державної судової адміністрації України, у 2019 році суди першої інстанції розглянули 34177 справ про невиконання батьківських обов'язків. Усі ці справи розглядаються на підставі адміністративних протоколів поліцейських.

Відповідно дослідження Фундації «DEJURE», проведеного разом із Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем», із 628 судових рішень майже 80 % адміністративних протоколів було складено на матір і лише 17 % — на батька, а 3 % — на бабу, діда чи інших опікунів.

Згідно з даними дослідження «Українського центру соціальних реформ», у 2018 році 70 % чоловіків в Україні вважали, що найважливішою роллю жінки є піклування про дім та приготування їжі для родини[1].

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства» виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання й розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право й зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці.

Виховання дитини має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, мови, національних історичних і культурних цінностей українського та інших народів. Крім того, варто готувати дитину до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, забезпечення рівноправності всіх членів суспільства, злагоди й дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами. Батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини (ч. 2 ст. 15 Закону України «Про охорону дитинства»).

Щодо міжнародних стандартів гендерної рівності, то необхідно зазначити, що в Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи «Рівність та спільна батьківська відповідальність: роль батьків» (Equality and shared parental responsibility: the role of fathers) № 2079 від 02.10.15 р. висловлена позиція, що саме розвиток спільної батьківської відповідальності допомагає подолати гендерні стереотипи стосовно ролей жінок та чоловіків у сім'ї і є відображенням соціологічних змін, які відбулися протягом останніх 50 років. У зв'язку з цим Парламентська Асамблея закликала всіх її членів, зокрема й Україну, забезпечити законодавчими нормами та адміністративною практикою рівність прав батьків щодо їхніх дітей.

Сьогодні Верховний Суд стоїть на позиції захисту прав і матері, і батька та гарантує рівноцінне становище батьків. Зважаючи на актуальну судову практику, дискримінаційне ставлення та приниження ролі батька є неприпустимим та суперечить законодавству України.

Відповідно до положень чинного законодавства України передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність. Так, згідно зі ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення за ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей передбачена адміністративна відповідальність, а відповідно до ст. 166 Кримінального кодексу України за злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки, передбачена кримінальна відповідальність.

Судові справи, які пов'язані з урегулюванням правовідносин у сімейних справах, у сучасному науковому середовищі прийнято визначати як ґендерночутливі[2].

Хоча на законодавчому рівні визначена рівна відповідальності батьків щодо виконання батьківських обов'язків, однак справи про притягнення до адміністративної відповідальності за неналежне виконання батьківських обов'язків найчастіше стосуються жінок. Вивчення текстів проаналізованих рішень, які були предметом дослідження Фундації «DEJURE», проведеного спільно із Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем», засвідчив, що із загальної кількості

[1] Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок. URL: ukraine.unfpa.org/sites/default/files.

[2] Гендерна рівність при здійсненні правосуддя. URL: nsj.gov.ua/files/1486454518GendRivnist-p.pdf.

адміністративних матеріалів, які надходили до суду, у 78,8 % випадків протоколи про притягнення до адміністративної відповідальності було складено на матерів, у 17 % випадків — на батька, у 2,7 % випадків — на діда/бабу або інших опікунів. У 1,4 % випадків із текстів рішень суду не можна було встановити особу правопорушника. Згідно з даними Державної судової адміністрації України щодо загальної кількості осіб, зокрема жінок, притягнутих до адміністративної відповідальності за ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення у 2019 році, серед 19 749 осіб, яких притягнули до адміністративної відповідальності за неналежне виконання батьками або особами, які їх замінюють,батьківських обов'язків, 80,36 % — це жінки[3].

Одним із завдань судового розгляду справ про адміністративні правопорушення є об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, забезпечення виконання ухваленого судового рішення, а також виявлення причин та умов, які сприяють учиненню правопорушення, а також запобігання їхньому вчиненню в майбутньому. Суди, розглядаючи справи, мають базуватися на принципі рівності перед законом, зокрема за ознакою статі.

Необхідно зазначити, що під час судового розгляду дуже часто встановлюється, що в діях батька чи матері відсутній склад адміністративного правопорушення, суди дослуховуються до позиції захисту, не мають упередженого ставлення, оскільки органи поліції безпідставно складають такі постанови.

Відповідно до постанови Великої Палати Верховного Суду № 261/0/15-18 від 28.11.19 р. судове рішення високої якості — це рішення, що досягає правильного результату у справедливий, швидкий, зрозумілий та недвозначний спосіб, наскільки це дозволяють надані суду матеріали. Як випливає із завдань адміністративного провадження, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності, є тим, чим повинен керуватися суд під час ухвалення рішення[4].

На нашу думку, подолання стереотипів у сучасному українському суспільстві, проведення просвітницьких заходів та застосування міжнародного досвіду сприятиме покращенню ситуації. Особливо відчутно це стане тоді, коли батьки будуть виконувати свої батьківські обов'язки належним чином, а суди всіх інстанцій при розгляді та вирішенні справ будуть правильно застосовувати норми законодавства.

[3] Гендерні аспекти справ про невиконання батьківських обов'язків та визначення місця проживання дитини. URL: jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2021/01/Stereotypes-Report-final.pdf.

[4] ЄДРСР. Постанова Великої Палати Верховного Суду № 261/0/15-18 від 28.11.19 р. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/86435732.

УКРАЇНСЬКИЙ «СКВІЗ-АУТ»: ПЕРШІ СУДОВІ ВИСНОВКИ

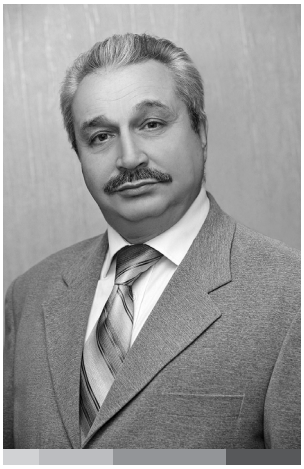

Леонід Бєлкін, адвокат

Законом України від 23.03.17 р. № 1983 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах» Закон України «Про акціонерні товариства» доповнено статтею 65-2, відповідно до частини четвертої якої особа, яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій[1], або будь-яка її афілійована особа, або уповноважена особа має право надіслати до товариства публічну безвідкличну вимогу про придбання акцій в усіх власників акцій товариства. У разі подання до товариства публічної безвідкличної вимоги всі акціонери акціонерного товариства, крім осіб, що діють спільно із такою особою, та її афілійованих осіб, та саме товариство ***зобов'язані у безумовному порядку продати належні їм акції цього товариства заявнику вимоги****. Тобто в термінах ч. 5 ст. 41 Конституції України мова йде про «примусове відчуження» (примусовий «викуп») акцій, які належать міноритарним акціонерам, на користь мажоритарного власника.*

Вважається, що вказане законодавство прийняте заради виконання міжнародних зобов'язань України — запровадження Директиви № 2004/25/ЄС від 21.04.04 р. про заявки та пропозиції ціни поглинання (далі — Директива про поглинання), — для нібито гармонізації[2] відносин між мажоритарними і міноритарними власниками. Насправді ж українське правове регулювання «сквіз-ауту»[3] явно виписане під інтереси мажоритарних власників — олігархів, які контролюють найбільш привабливі українські підприємства.

Це питання було предметом спеціального розгляду Великої Палати Верховного Суду, яка у постанові від 24.11.20 р. у справі № 908/137/18[4] вщент розгромила український «сквіз-аут»[5]. Так, у п. 7.31 цієї постанови зазначено, що «запровадження нормативного регулювання, при якому, залежно від обраного способу визначення ціни акцій, ***їх вартість може відрізнятися в рази****, не може гарантувати отримання міноритарним акціонером в усіх випадках справедливої компенсації за обов'язковий продаж акцій та, відповідно,* ***дотримання у таких відносинах критерію пропорційності втручання у право власності»****. За таких умов, далі наголошує Велика Палата, «враховуючи, що при визначенні ціни акцій існує* ***ймовірність недобросовісної поведінки особи, яка володіє домінуючим контрольним пакетом акцій****, відсутність можливості впливу міноритарним акціонером на визначення ціни акцій при їх відчуженні без його волевиявлення та відсутність спеціального контролю з боку суду або Комісії[6] за процедурою такого визначення», на суди, при зверненні до них міноритарних акціонерів, покладається особлива відповідальність щодо контролю за пропорційністю такого втручання. Отже, слід розглянути започатковану судову практику з цього приводу.*

---

[1] Прим.: 95+ відсотків статутного капіталу.

[2] Див. за посиланням: URL: www.prostobank.ua/finansovyy_gid/investitsii/novosti/ pravitelstvo_vvelo_protseduru _skviz_aut_dlya_zaschity_minoritarnyh_aktsionerov.

[3] Прим.: від англ. «squeeze-out» — витискання.

[4] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/93336732.

[5] Див. за посиланням: URL: www.stockworld.com.ua/ru/column/ukrayins-kii-skviz-aut-rozghromili-vshchient.

[6] Прим.: Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Після прийняття постанови Великої Палати від 24.11.20 Верховний Суд у складі колегій суддів Касаційного господарського суду (КГС) прийняв низку своїх постанов з процедури «сквіз-аут»: від 12.01.21 р. у справі № 914/1804/18, емітент акцій — Приватне акціонерне товариство (ПрАТ) «Компанія Ензим»[7]; від 16.02.21 р. у справі № 910/8714/18, емітент — ПрАТ «Металургійний комбінат (МК) «Азовсталь»[8]; від 17.02.21 р. у справі № 905/1926/18, емітент — ПрАТ «Авдіївський коксохімічний завод» (АКХЗ)[9]; від 18.02.21 р. у справі № 908/3492/19, емітент — ПрАТ «Український графіт»[10]; від 04.03.21 р. у справі № 910/2483/18[11], від 28.04.21 р. у справі № 910/12591/18, у двох останніх емітент — ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго»[12]. У всіх цих постановах Верховний Суд був вимушений скасовувати рішення судів нижчих інстанцій, які були прийняті не на користь міноритарних акціонерів. При цьому Верховний Суд заперечував справедливість ціни примусового «викупу» акцій. Зазначене свідчить про неспроможність судів першої та апеляційної інстанцій займати справедливу позицію «слабкої» сторони і протистояти тиску мажоритаріїв. На жаль, зазначена ситуація триває, про що буде сказано нижче.

Виходячи із системного аналізу наведених постанов, можна дійти висновку, що Верховним Судом сформульовані такі правові позиції:

А. При проведенні сквіз-ауту ціна має бути **не лише ринковою, а й справедливою**. Це означає, що така ціна може бути вище ринкової, адже в особи без волі та бажання вилучають майно, яким вона володіла на праві власності і не планувала його відчужувати.

Б. При розрахунку справедливої (ринкової) вартості акцій при «сквіз-ауті» має бути застосований майновий метод оцінки (як єдиний або поряд з іншими). При цьому ціна однієї простої акції Товариства має визначатися за формулою: «ринкова вартість ***чистих активів*** товариства поділена на загальну кількість простих акцій товариства».

В. При розрахунку справедливої (ринкової) вартості акцій при «сквіз-ауті» ціна однієї простої акції Товариства має визначатися у складі пакета загальною кількістю 100 % від статутного фонду (капіталу).

Г. При затвердженні заниженої ціни викупу акцій наглядовою радою емітента — акціонерного товариства — акціонерам завдаються збитки взаємопов'язаними сукупними діями наглядової ради акціонерного товариства та заявником вимоги з єдністю наміру — викупу акцій у позивача за заниженою ціною. При цьому у таких взаємопов'язаних сукупних діях має місце наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення як необхідної умови для покладення на відповідачів, у тому числі на емітента, цивільно-правової відповідальності у вигляді відшкодування збитків.

Разом із тим, незважаючи на сформульовані правові позиції, не припиняються спроби зацікавлених осіб, перш за все представників мажоритарних власників, ці позиції в судових процесах переглянути.

Найбільш яскравою у цьому сенсі є на цей момент постанова Східного апеляційного господарського суду від 18.05.21 р. у справі № 905/671/19[13] відносно «сквіз-ауту» щодо акцій ПрАТ «АКХЗ», де апеляційний суд проігнорував висновки постанови КГС від 17.02.21 р. у справі № 905/1926/18 щодо того ж «сквіз-ауту». Такий підхід апеляційний суд мотивував, зокрема, посиланням на ч. 4 ст. 75 Господарського процесуального кодексу України[14], вказавши, що *«суб'єктний склад у справі № 905/1926/18 та у цій справі є відмінним, що виключає можливість розгляду рішення в контексті преюдиціального згідно з положеннями ч. 4 ст. 75 ГПК»*.

Однак це обґрунтування щодо підстав ігнорування постанови від 17.02.21 р. у справі № 905/1926/18 є неправомірним, оскільки, по-перше, суб'єктний склад сторін у обох справах є майже ідентичним: акціонер (у цьому випадку особа акціонера не має значення, оскільки публічна безвідклична вимога, що заявляється, має універсальний характер для усіх акціонерів) та емітент ПрАТ «АКХЗ», отже, **несправедливість ціни викупу** встановлена по відношенню до ПрАТ «АКХЗ»,

[7] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/94125279.

[8] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/95133513.

[9] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/95573646.

[10] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/95240533.

[11] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/95567119.

[12] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/96822309.

[13] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/97068937.

[14] Далі за текстом — ГПК.

наглядова рада якого і встановила несправедливу ціну.

Так, у п. 7.12 постанови від 27.08.19 р. у справі № 910/10379/18 КГС[15] вказано: «*В ч. 5 ст. 75 ГПК визначено, що обставини, встановлені стосовно певної особи рішенням суду в господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, можуть бути у загальному порядку спростовані особою, яка не брала участі у справі, в якій такі обставини були встановлені. З матеріалів справи вбачається та не заперечується сторонами, що* ***банк ,брав участь*** *у розгляді справи № 910/28554/14 через свого представника та користувався усіма процесуальними правами, наданими стороні,* ***а тому у нього відсутнє право спростовувати встановлені у названій справі обставини*** *у розумінні ч. 5 ст. 75 ГПК*».

Крім того, до використання (врахування) правових позицій Верховного Суду **не застосовується** норма ч. 4 ст. 75 ГПК, а застосовується норма ч. 4 ст. 236 ГПК щодо подібності правовідносин і відповідності цим правовідносинам правових позицій. Інакше доводиться до абсурду, зокрема, ситуація із застосуванням ч. 2 ст. 287 ГПК, оскільки при аналізі «фільтрів» доступу до касаційного провадження ніколи не можна знайти справ з однаковим суб'єктним складом сторін.

Більше того, апеляційний суд стверджував, що у справах № 905/1926/18 та № 905/671/19 суд досліджував різну доказову базу. Однак це не може бути правдою, оскільки, як вже зазначалося вище, мова йде про один і той самий «сквіз-аут», тому доказова база не може бути різною.

При цьому у справу № 905/1926/18 (друге коло розгляду) вже після прийняття постанови Східного апеляційного господарського суду від 18.05.21 р. у справі № 905/671/19 саме представник ПрАТ «АКХЗ» надав такі пояснення: «*Східним апеляційним господарським судом 18.05.21 р. прийнято постанову за результатами розгляду справи № 905/671/19 щодо скасування рішення Наглядової ради ПрАТ «АКХЗ» про затвердження ринкової вартості Товариства та визнання за позивачем права на компенсацію. Суд апеляційної інстанції залишив без змін рішення суду першої інстанції про відмову у задоволенні позову*. ***Предмет та підстави позову*** *у справі № 905/671/19 та в цій справі* ***є тотожними за змістом*** *— Позивач вважає заниженою ринкову вартість акцій ПрАТ «АКХЗ», затверджену для цілей обов'язкового продажу акцій <…>*».

Отже, навіть відповідач, на відміну від апеляційного суду, вважає ці справи тотожними, а тому слід констатувати, що у захисті інтересів відповідача апеляційний суд пішов ще далі, ніж сам відповідач у захисті своїх інтересів.

З очевидною метою отримати квазіпреюдиціальне судове рішення для спростування чи розмивання висновків постанови КГС від 17.02.21 р. у справі № 905/1926/18 сторонами затіяна справа № 908/998/21 у господарському суді Запорізької області. Вивчення рішення суду від 31.05.21 р. у цій справі[16] дозволяє дійти висновку про те, що конструкція позовних вимог і суб'єктний склад сторін (оцінювач акцій емітента 12.04.21 р. подав позов до емітента про визнання припиненим зобов'язання, яке ще у березні 2018 року припинилося виконанням, проведеним належним чином та відповідно до умов договору) та сам зміст рішення спрямовані на отримання висновків, контраверсійних постанові КГС від 17.02.21 р., зокрема щодо обов'язкового застосування майнового підходу, щодо неприпустимості знижок на міноритарний пакет акцій, щодо нібито самостійного вибору оцінювачем методу оцінки (хоча насправді оцінювач «обирає» метод, який дозволяє підігнати ціну «викупу» під бажаний замовником результат) тощо. Про змовний характер цієї та аналогічних справ свідчить також віялова подача абсолютно аналогічних позовних вимог до господарського суду Донецької області: справа № 905/641/21 — щодо акцій ПрАТ «АКХЗ»; № 905/642/21[17] — щодо акцій ПрАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»; № 905/643/21[18] — щодо акцій ПрАТ «МК «Азовсталь», м. Маріуполь. Зокрема, господарським судом Донецької області (будемо вважати, «*незалежно*») прийняті абсолютно аналогічні рішення: 22.06.21 р. — у справі № 905/641/21[19], 30.06.21 р. — у справі № 905/642/21.

У справі № 908/755/21 відповідач АТ «ДТЕК Дніпроенерго» заявив клопотання про призначення

[15] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/84063561.

[16] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/97557110.

[17] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/98138562.

[18] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/96404811.

[19] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/98074224.

експертизи ціни своїх акцій з метою спростування ціни акцій, визнаної у постанові КГС від 28.04.21 р. у справі № 910/12591/18. Більше того, цей самий відповідач уклав з одним із акціонерів мирову угоду про викуп акцій за цією ж ціною, у п. 15 якої сторони засвідчили та гарантували, що умови цієї мирової угоди не суперечать закону, а у пункті 16 Мирової угоди сторони підписанням цієї Мирової угоди підтвердили, що вищевикладені умови відповідають їх волевиявленню <…> (ухвала Господарського суду міста Києва від 10.06.21 р. у справі № 910/2483/18[20]).

Таким чином, є необхідним подальше обґрунтування сформульованих правових позицій для унеможливлення в майбутньому будь-яких обґрунтувань відступлення від них.

А. Відповідно до п. 7.14 постанови від 24.11.20 р. Великої Палати принцип справедливої ціни з самого початку започатковувався у Директиві про поглинання: «Згідно з ч. 2 ст. 15 Директиви про поглинання, держави-члени повинні забезпечити, щоб оферент був спроможний вимагати від усіх власників решти цінних паперів продати йому/їй ці папери за *справедливою ціною*». На необхідності дотримання принципу справедливої ціни наголошено у пп. 7.22, 7.24, 7.28, 7.35, 7.37 цієї постанови.

Принцип справедливості є правовим принципом цивільного законодавства України.

Так, згідно з п. 6 ч. 1 ст. 3 Цивільного кодексу України[21] загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, *справедливість*, добросовісність та розумність. Згідно з ч. 3 ст. 509 ЦК зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та *справедливості*. Згідно з ч. 1 ст. 627 ЦК сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та *справедливості*.

Варто зазначити, що посилання Закону України «Про акціонерні товариства» на так звану «ринкову» вартість акцій при українському «сквіз-ауті» позбавлено юридичного та економічного сенсу, оскільки цивілізованого фондового ринку у класичному сенсі цього слова в Україні немає. Встановлення так званої «ринкової» ціни акцій шляхом залучення «незалежного» оцінювача не може бути прийнятним, оскільки оцінювач є залежним від замовників оцінки і шляхом жонглювання методами і показниками досягає, на замовлення мажоритарних власників, мінімально можливої ціни «викупу».

При цьому у рішенні Конституційного Суду України від 13.03.12 р. № 5-рп/2012 у справі № 1-7/2012 вже наголошувалося, що норми цивільного законодавства, прийняті всупереч ЦК, взагалі є неконституційними.

У п. 5.41 постанови від 17.02.21 р. у справі № 905/1926/18 наголошено, що «<…> *добросовісність і розумність є загальними засадами цивільного права, закріпленими у ст. 3 та інших статтях ЦК, яким мають відповідати дії будь-якого суб'єкта. Верховний Суд звертає увагу, що затвердження наглядовою радою оцінки акцій не може бути лише формальним процесом у процедурі сквіз-аут, бо фактично від визначення справедливої ціни акцій залежить правомірність процедури. При проведенні сквіз-ауту* ***ціна має бути не лише ринковою, а й справедливою.*** *Це означає, що* ***така ціна може бути вище ринкової,*** *адже у особи без волі та бажання вилучають майно, яким вона володіла на праві власності і не планувала його відчужувати* <…>». Аналогічний висновок міститься у постанові КГС від 18.02.21 р. у справі № 908/3492/19.

Сутність наведеного праворозуміння полягає у наступному. Коли власник акцій приймає про продаж акцій вільне самостійне рішення, то при певному стані ринку такий власник може акції продати, а може утриматися від продажу. У цей момент стан ринку, на думку акціонера, може розглядатися як неприйнятний. Акціонер може почекати формування іншої, більш вигідної ціни. Разом із тим при примусовому викупі акцій акціонер позбавлений такої можливості вільно розпоряджатися своїм майном. Отже, колегії суддів Верховного Суду є абсолютно правими, коли вказують, що поточна ринкова вартість акцій, навіть якщо вона правильно визначена, може бути і несправедливою.

Особливо наочно такий факт несправедливості вбачається у процедурі «сквіз-ауту» щодо «ринкової» вартості акцій ПрАТ «АКХЗ», яка фактично визначена суб'єктом оціночної діяльності у розмірі 13,13 грн «про людське око» — для формального виконання вимоги ч. 5 ст. 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства», а саме — з метою підігнати цю ціну до цін

[20] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/97596936.

[21] Далі за текстом — ЦК.

попереднього викупу 15 грн. При цьому примусово вилучивши у акціонерів акції за 15 грн, бенефіціари ПрАТ «АКХЗ» відразу заплатили самі собі дивіденди у розмірі 11,79 грн на одну акцію, тобто отримали дохідність 78,6 % за півроку, або 157,2 % річних[22], що вище будь-якого банківського відсотка у 7-8 разів. Зазначена дохідність отримана за рахунок несправедливого заниження ціни придбання акцій.

Б. Обов'язкове застосування майнового підходу при оцінці акцій у процедурі «свіз-аут» також тісно пов'язано із принципом справедливості, оскільки такий підхід надає можливість порівняти вартість майна, яке опосередковано отримує мажоритарний власник через отримання акцій, із сумою, заплаченою за ці акції. Наприклад, вартість чистих активів ПрАТ «АКХЗ» станом на кінець 2017 року складає 54,97 гривні на одну акцію. Тобто за 15 гривень «покупець» акцій у процедурі «сквіз-ауту» отримує майна на 54,97 гривні.

У п. 6.8 постанови Великої Палати Верховного Суду від 24.04.18 р. у справі № 925/1165/14, вказано, що «*вартість частини майна товариства, що підлягає виплаті, повинна відповідати вартості активів товариства за вирахуванням вартості його зобов'язань (**тобто вартості чистих активів**), **пропорційній до частки учасника в статутному капіталі товариства***»[23].

Зазначена несправедливість оцінки акцій (заниження її ціни) пов'язана саме із ігноруванням оцінювачами майнового підходу. Між тим вимога врахування такої оцінки прямо витікає із законодавства про оцінку та оціночну діяльність.

Так, згідно з п. 3 Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.03 р. № 1440, частки (паї, акції) належать до фінансових інтересів. Пунктом 38 вказаного стандарту передбачено, що для проведення оцінки майна застосовуються такі основні методичні підходи: витратний (*майновий* — для оцінки об'єктів у формі цілісного майнового комплексу та у формі *фінансових інтересів*); дохідний; порівняльний. При цьому підстави відмови від будь-якого підходу чітко визначені в абз. 2 п. 37 стандарту: повна відсутність чи недостовірність необхідних для оцінки вихідних даних про об'єкт оцінки та іншої інформації <…>. За таких умов оцінювачі роблять вигляд, що у них відсутня необхідна інформація для реалізації майнового підходу (див., наприклад, п. 5.44 постанови КГС від 17.02.21 р.), хоча згідно з абз. 2 ст. 11 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» *замовники оцінки повинні забезпечити доступ суб'єкта оціночної діяльності до майна,* що підлягає оцінці на законних підставах, отримання ним необхідної та достовірної інформації про зазначене майно для проведення його оцінки. Оскільки замовником оцінки майна (акцій) є саме емітент, то він повинен надати оцінювачу усі необхідні дані, а оцінювач — їх отримати. Так, у постанові від 07.04.21 р. у справі № 753/3055/18, провадження № 61-15879св20, Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду наголошено, що «*ст. 11 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» визначено, що замовники оцінки повинні забезпечити доступ суб'єкта оціночної діяльності до майна <…> отримання ним необхідної та достовірної інформації про зазначене майно для проведення оцінки*»[24].

У справі № 902/790/16 для оцінки вартості акцій використаний майновий підхід. Так, у постанові Рівненського апеляційного господарського суду від 02.05.18 р. у справі № 902/790/16[25]), залишеній без змін постановою від 18.07.18 р.[26] у цій справі Верховного Суду, зазначено наступне: «*Згідно з висновком експертів <…> сукупна вартість активів Відповідача станом на 24.03.16 р. складає 18.004,00 тис. грн; загальна ринкова вартість чистих активів Відповідача станом на 24.03.16 р. складає 17.032 тис. грн; загальна ринкова вартість акцій емітента Відповідача, кількістю 249.028 штук станом на 24.03.16 р. складає 17.032 тис. грн; загальна ринкова вартість акцій кількістю 18.330 емітента Відповідача, що належать Позивачу, станом на 24.03.16 р. складає 1.264,77 тис. грн*».

[22] Див. за посиланням: URL: www.stockworld.com.ua/ru/column/zaradi-zakhistu-intieriesiv-ukrayins-kikh-oligharkhiv-kharkivs-ki-suddi-ighnoruiut-pozitsiyi-ukrayins-kogho-vierkhovnogho-sudu.

[23] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/73896751.

[24] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/96207899.

[25] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/73835444.

[26] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/75560122.

Однак найбільш чітко ця правова позиція сформульована у п. 5.42 постанови КГС від 17.02.21 р., де вказано, що «*при розрахунку справедливої (ринкової) вартості акцій при «сквіз-ауті»* ***має бути застосований майновий метод оцінки*** *(як єдиний або поряд з іншими). При цьому ціна однієї простої акції Товариства має визначатися <…> за формулою: «ринкова вартість чистих активів товариства поділена на загальну кількість простих акцій товариства*».

Крім того, у п. 121 постанови від 16.02.21 р. у справі № 910/8714/18 Верховний Суд дійшов висновку, що «*суди під час вирішення спору мали перевірити обставини щодо формування затвердженої наглядовою радою ринкової вартості акції з виконанням усіх вимог законодавства, зокрема про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність, на підставі дослідження усіх наявних у справі доказів, які відповідають вимогам ГПК <…>*».

Більше того, такий підхід, висловлений у п. 5.42 постанови від 17.02.21 р., підтримується у «Методиці комплексних експертних досліджень визначення вартості акцій підприємств», зареєстрованій 29.01.16 р. в Міністерстві юстиції України[27] (код 0.1.18). На с. 100 Методики спеціально наголошено: «У багатьох випадках балансова вартість вважається найконсервативнішою оцінкою, і в цьому випадку вона може застосовуватися *для оцінювання нижньої межі вартості акцій*». Тобто консервативність ціни заважає жонглювати показниками ціни в інтересах замовників-мажоритаріїв, і ця ціна повинна розглядатися як нижня межа оцінки. Крім того, на стор. 101 Методики вказано, що «в Україні при оцінюванні акцій балансова вартість часто виступає на перший план, що *пов'язано з відсутністю об'єктивної інформації для використання інших методів*».

На пріоритетності майнового підходу оцінки акцій наголосив у своїй доповіді завідувач лабораторії товарознавчих та економічних досліджень Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України О. М. Кудлатий, яку він проголосив у ході круглого столу, що відбувся 16.06.21 р. в НААУ на тему: «Проблематика визначення ринкової (справедливої) вартості акцій при їх примусовому викупі в процедурі squeeze-out: проблемні аспекти судової практики та відповідність Європейським стандартам»[28].

Цікаво порівняти, як практично співвідносяться фактичні ціни примусового «викупу» з вартістю чистих активів на 1 акцію відповідних емітентів:

Найменування емітента	Заявник публічної безвідкличної вимоги	Фактична ціна «викупу» 1 акції, грн	Вартість чистих активів на 1 акцію, грн	Заниження, разів
ПрАТ «МК «Азовсталь»	BarlenCo LTD	0,564	9,114	16,16
ПрАТ «МК імені Ілліча»	Той самий	0,08	2,506	31,33
ПрАТ «Український графіт»	Фізична особа	3,35[29]	52,77	15,75
АТ «Житомиробленерго»	ТОВ «ВС Груп Менеджмент»	1,67	58,41	34,97
АТ «Чернівціобленерго	Той самий	1,66	34,10	20,54

При цьому дані про активи ПрАТ «МК «Азовсталь» та ПрАТ «МК імені Ілліча» наведені у Меморандумі випуску Єврооблігацій компанії «METINVEST B.V.»[30] як критерії гарантій погашення облігацій, а дані про активи обленерго використовуються останніми для обґрунтування RAB-тарифів[31] відповідно до ст. 9 Закону України «Про природні монополії», тобто для отримання додаткових доходів.

[27] Див. за посиланням: URL: rmpse.minjust.gov.ua.

[28] Див. за посиланням: URL: www.facebook.com/watch/?v=160237276124524 (час на відеоролику від 1.34.35 до 1.49.15).

[29] ЄДРСР. URL:reyestr.court.gov.ua/Review/95240533.

[30] Див. за посиланням: URL: www.stockworld.com.ua/ru/column/1.

[31] Див. за посиланням: URL: nashigroshi.org/2021/05/12/oliharkhy-vdvichi-zavyshchyly-tsiny-na-transformatory-dlia-zavyshchennia-rab-taryfiv-oblenerho/.

Таким чином, за критерієм вартості чистих активів «сквіз-аут» щодо наведених емітентів (і не тільки цих) не можна вважати справедливим.

В. При розрахунку вартості акцій при «сквіз-ауті» виконавці замовлення мажоритарних власників вигадали ще один спосіб зниження ціни викупу, а саме — застосування знижки на неконтрольний пакет акцій. Однак, застосовуючи цю знижку при «сквіз-ауті», її прихильники ніколи не посилаються на конкретні норми закону, крім бажання потурати мажоритарним власникам. Так, у пп. 129-131 постанови від 16.02.21 р. у справі № 910/8714/18 КГС вказано:

«***129.*** *Крім того,* ***Суд вважає передчасним відхилення*** *судами першої та апеляційної інстанцій доводів Позивача* ***про неправомірність здійснення оцінки ринкової вартості акції Товариства саме в пакеті розміром 3,256%.***

130. *Наведений висновок судів ґрунтується на тому, що чинним законодавством не передбачено мінімальний розмір пакета акцій, який оцінюється для визначення ринкової вартості однієї простої іменної акції товариства, і* ***оцінка однієї простої іменної акції на підставі 3,256 % пакета акцій не заборонена законом****. Оскільки станом на дату початку процедури сквіз-ауту розмір міноритарного пакета акцій у Товаристві становив 3,256 %, тому договір укладений про надання послуг з оцінки саме такого пакета акцій…*

131. *З викладеного Суд вбачає, що суди попередніх інстанцій* ***обмежились посиланням на відсутність законодавчої заборони*** *та зауважень з цього питання в рецензіях на Звіт, яким визначалась ринкова вартість однієї простої іменної акції Товариства станом на 2 березня 2018 року саме в складі пакетів загальною кількістю 3,256 % від статутного фонду. Однак суди безпосередньо не досліджували питання,* ***чи обґрунтовано здійснена оцінка ринкової вартості акції Товариства саме в складі зазначеного пакета****, чи мала така оцінка вплив на розмір визначеної за її результатами ринкової вартості (зокрема, у вигляді зменшення її порівняно з оцінкою у складі пакета акцій кількістю 100 % від статутного фонду) та чи* ***забезпечує наведена оцінка визначення справедливої та обґрунтованої компенсації міноритарним акціонерам вартості примусово викуплених у них акцій****. Суд звертає увагу, що дослідження наведених обставин має істотне значення для вирішення даного спору, адже* ***наявність певної недобросовісної поведінки з боку власника домінуючого контрольного пакета акцій*** *(зокрема, опосередкованої рішеннями акціонерного товариства) може спричинити покладення на міноритарного акціонера, який не має можливості вплинути на визначення ціни акцій, непропорційного тягаря у зв'язку з примусовим відчуженням належних йому акцій*».

Тобто суди першої та апеляційної інстанцій лише констатували, що оцінка акцій у складі міноритарного пакетуа нібито «не заборонена», але не змогли навести жодної норми, де це було б прямо встановлено. Про це ж саме зазначається у листі Фонду державного майна України від 19.12.18 р.

Разом із тим правовою базою щодо обґрунтування **незаконності** будь-яких знижок для визначення ціни **однієї акції** залежно від розміру пакета є норма ч. 1 ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства», відповідно до якої кожною простою акцією акціонерного товариства її власнику — акціонеру надається однакова сукупність прав. При цьому оскільки пакет акцій є річчю подільною, то при примусовому викупі визначається вартість кожної окремо взятої акції, а не пакета.

У п. 5.42 постанови від 17.02.21 р. КГС прямо вказано, що *«ціна однієї простої акції Товариства має визначатися у складі пакета загальною кількістю 100 % від статутного фонду (капіталу)»*.

У згаданому вище листі Фонду від 19.12.18 р. року надається таке обґрунтування некоректності застосування знижки на неконтрольний пакет акцій з огляду на норми ч. 5 ст. 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства». Так, згідно з цими нормами ціною обов'язкового продажу акцій визначається найбільша з наступних:

1) найвища ціна акції, за якою заявник вимоги, його афілійовані особи або треті особи, що діють спільно з ним, придбавали акції цього товариства протягом 12 місяців, що передують даті набуття домінуючого контрольного пакета акцій включно з датою набуття;

2) найвища ціна, за якою заявник вимоги, його афілійовані особи або треті особи, що діють спільно з ним, опосередковано набули право власності на акції цього товариства протягом 12 місяців, що передують даті набуття такою особою домінуючого контрольного пакета акцій товариства включно з датою набуття <…>;

3) ринкова вартість акцій товариства, визначена суб'єктом оціночної діяльності відповідно до ст. 8 цього Закону станом на останній робочий день, що передує дню набуття заявником вимоги домінуючого пакета акцій товариства.

Виходячи з цього, зрозумілим і логічним є міркування про те, що ціни за пп. 1 та 2 є цілком домінантними. Тому якщо ціна за п. 3 буде зменшуватися на коефіцієнт контрольної знижки, то така ціна ніколи не може бути більшою, ніж за пп. 1 та 2. Тому порівняння ціни за п. 3 із цінами за пп. 1 та 2 було б простою фікцією.

Г. У постанові КГС від 28.04.21 р. у справі № 910/12591/18 надане найбільш повне і переконливе на сьогодні обґрунтування тому положенню, що емітент і заявник публічної безвідкличної вимоги («покупець») несуть солідарну відповідальність за збитки, які завдані акціонерам заниженою ціною «викупу». Так, у пп. 5.22 — 5.24 постанови прямо вказано на таке:

«5.22. Верховний Суд бере до уваги, що ринкову вартість акцій затверджувала наглядова рада товариства. Водночас суд також бере до уваги, що акціонерне товариство перебуває під контролем ТОВ «ДТЕК Пауер Трейд», яке разом з афілійованими особами є власником домінуючого контрольного пакета акцій; процедура сквіз-аут здійснювалась в інтересах останнього; члени наглядової ради, що затверджували ціну, є представниками мажоритарного акціонера; заявник вимоги не виконав дії, передбачені статтею 65-1 Закону України «Про акціонерні товариства».

5.23. Отже, в цьому випадку ***позивачеві завдано збитків взаємопов'язаними сукупними діями наглядової ради акціонерного товариства та заявником вимоги з єдністю наміру*** *— викупу акцій у позивача за заниженою ціною. Відповідно до частини 1 ст. 1190 ЦК особи, спільними діями або бездіяльністю яких було завдано шкоди, несуть солідарну відповідальність перед потерпілим.*

5.24. Відповідно до ч. 1 ст. 543 ЦК у разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі ***як від усіх боржників разом****, так і від будь-кого з них окремо».*

Отже, акціонери-позивачі мають право заявити солідарні вимоги до обох відповідачів.

Зазначені міркування можуть впливати і на підсудність можливих позовів.

УРАХУВАННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ ДЛЯ НАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ СУДУ ПРО УЧАСТЬ У СПІЛКУВАННІ ДИТИНИ З БАТЬКАМИ, ДІДОМ, БАБОЮ

Ольга Розгон,
доцент, к. ю. н.

У цій статті ми розглянемо основні питання, які виникають у разі необхідності встановлення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї, а також бабою, дідом. Для цього той із батьків або дід чи баба, кому чиняться перешкоди у спілкуванні з дитиною, можуть звернутися до суду з позовом про це. Ми розглянемо на прикладі практичної ситуації, коли має бути враховано баланс інтересів дитини, батьків, баби, діда для належного виконання рішення суду про участь у спілкуванні дитини з батьками, дідом, бабою, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини.

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ, ЗМІСТ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ І МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ, ІНШИХ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ТА РОДИЧІВ

Статтею 121 Сімейного кодексу України[1] передбачено, що права та обов'язки матері, батька і дитини *ґрунтуються на*: походженні дитини від них, засвідченому державним органом реєстрації актів цивільного стану в порядку, встановленому ст. 122 та 125 цього Кодексу.

У чинному сімейному законодавстві України закріплений принцип *рівності обох батьків у питаннях виховання дітей*. Згідно зі ст. 141 СК мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, адже усунення одного з них від виховання дитини порушує не тільки його право, а й зазвичай права самої дитини.

На підставі ст. 150 СК на батьків покладено обов'язок виховувати дитину в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї, своєї Батьківщини, також покладено обов'язок піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток, батьки зобов'язані поважати дитину, забезпечити здобуття дитиною загальної середньої освіти, готувати дитину до самостійного життя.

У ч. 1 ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства»[2] закріплено положення про те, що на кожного з батьків покладається *однакова відповідальність* за виховання, навчання і розвиток дитини.

Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані:

— виховувати дитину;

— піклуватися про її здоров'я;

— фізичний духовний і моральний розвиток;

— навчання;

— створювати належні умови для розвитку її природних здібностей;

— поважати гідність дитини;

— готувати її до самостійного життя та праці.

Згідно з вимогами ст. 152 СК право дитини на *належне батьківське виховання* забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом.

[1] Далі за текстом — СК.

[2] Далі за текстом — Закон № 2402.

На підставі вимог ст. 155 СК здійснення батьками своїх прав і виконання обов'язків мають ґрунтуватися на *повазі до прав дитини та її людської гідності*.

Відповідно до ст. 157 СК питання *виховання дитини вирішується батьками спільно*, а саме:

— той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею;

— той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвиткові дитини.

Статтею 158 СК передбачено, що за заявою матері, батька дитини орган опіки та піклування визначає *способи участі у вихованні дитини і спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї*.

Рішення про *способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї*, орган опіки і піклування ухвалює на підставі: — вивчення умов життя батьків; — їхнього ставлення до дитини; — інших обставин, що мають істотне значення. Рішення органу опіки і піклування є обов'язковим для виконання.

БАЛАНС МІЖ ІНТЕРЕСАМИ ДИТИНИ ТА БАТЬКІВ

Право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя, а кожна дитина має право на проживання у сім'ї разом із батьками або в сім'ї одного з них і на піклування батьків.

Об'єктом ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[3] є в основному захист людини від будь-якого втручання з боку державних органів.

ЄСПЛ повинен оцінити у контексті дослідження усіх обставин справи: чи було виправданим, необхідним і достатнім втручання держави для цілей п. 2 ст. 8 Конвенції для того, щоб ухвалення рішення було справедливим і здатним забезпечити належний захист інтересів дітям і батькам, як цього вимагає ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; чи мало воно легітимну мету та було необхідним у демократичному суспільстві (пропорційним)[4].

У цьому випадку проблеми передбачуваності законом і наявності легітимної (законної) мети (див., наприклад, рішення у справі «Couillard Maugery c. France» від 01.07.04 р.[5]) було дотримано, оскільки була наявність чіткого національного законодавства та мети у вигляді захисту прав дитини. Суду було необхідно проаналізувати відповідність втручання принципу «пропорційності» — реалізується як пропорційне між інтересами дітей і батьків, тобто використовується критерій співрозмірності та чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві» (див., наприклад, рішення у справі «Wallová A Wallaproti České Republice» від 26.10.06 р.[6]).

Оцінюючи *пропорційність втручання* при визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку, необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному і стійкому середовищі.

У п. 54 рішення ЕСПЛ «Хант проти України» від 07.12.06 р.[7] суд нагадує, що між *інтересами дитини та інтересами батьків* повинна існувати справедлива рівновага (рішення у справі «Olsson v. Sweden» від 27.11.92 р.) і, дотримуючись[8] такої рівноваги, особ-

[3] Далі за текстом — Конвенція.

[4] Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: монографія. К.: Ін Юре, 2018. 301 с. С. 115. URL: dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/15365/2/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%BD_%D0%94%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8%20%D1%83%20%D0%A1%D0%9F_2018.pdf.

[5] Affaire Couillard Maugery c. France (Requêterequêteno 64796/01). ARRÊT 1erjuillet 2004.URL: hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-66433%22]}.

[6] Věc Wallová A Wallaproti České Republice (stížnost č. 23848/04). Rozsudek 26. října 2006. URL: hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-167909%22]}

[7] Справа «Хант проти України» (Заява № 31111/04): рішення ЄСПЛ від 07.12.06 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text.

[8] Case of Olsson v. Sweden (No. 1) (Applicationno. 13441/87)). Judgment 27 November 1992. URL: hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-57788%22]}.

лива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. Зокрема, ст. 8 Конвенції не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини (рішення у справі «Johansen v. Norway» від 07.08.96 р.[9], п. 78).

Практика ЄСПЛ установлює акценти, відповідно до яких при розгляді сімейного спору пріоритет мають інтереси дитини над інтересами батьків; діти, народжені у шлюбі, і діти, народжені поза шлюбом, є рівними у своїх правах; будь-яке обмеження, накладене на особисте спілкування у відносинах між батьками та дітьми, повинне ґрунтуватися на належних до справи та обґрунтованих причинах, висунутих для захисту інтересів дитини і для подальшого об'єднання сім'ї (справа «Савіни проти України» від 18.12.08р.[10], «Mc Michael v. The United Kingdom» від 24.02.95 р.[11]).

Разом з тим, дійсно, прецедентна практика ЄСПЛ вимагає врахування *поглядів дітей*; ці погляди не обов'язково є незмінними, а заперечення дітей, які мають бути наділені належною вагою, не обов'язково є достатніми для подолання інтересів батьків. Зокрема, право дитини висловлювати свої власні погляди не повинне тлумачитися як ефективне надання безумовного права вето дітям без будь-яких інших факторів, що розглядаються, а також проведення експертизи для визначення їх найкращих інтересів. Такі інтереси зазвичай диктують, що зв'язки дитини із сім'єю повинні зберігатися, за винятком випадків, коли це може шкодити її здоров'ю та розвитку (рішення у справі «A.V. v. Slovenia» від 09.04.19 р.[12]).

УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОД ДЛЯ ТОГО З БАТЬКІВ, ХТО ПРОЖИВАЄ ОКРЕМО

Відповідно до ст. 159 СК, якщо той із батьків, з ким проживає дитина, *чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо*, у спілкуванні з дитиною та її вихованні, зокрема *ухиляється від виконання рішення органу опіки і піклування*, другий із батьків має право звернутися *до суду з позовом про усунення цих перешкод*.

Суд у своєму рішенні *про усунення перешкод тому з батьків, хто проживає окремо*, у спілкуванні з дитиною та її вихованні, зокрема, коли той із батьків, з ким проживає дитина, *ухиляється від виконання рішення органу опіки і піклування*, визначає:

1) способи участі одного з батьків у вихованні дитини:

— періодичні чи систематичні побачення;

— можливість спільного відпочинку;

— відвідування дитиною місця його проживання тощо;

2) місце та час їхнього спілкування з урахуванням віку, стану здоров'я дитини, поведінки батьків, а також інших обставин, що мають істотне значення.

В окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини, суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи. Суд при встановленні способу спілкування має дотримуватися *розумного балансу* щодо участі обох батьків у вихованні дитини. При цьому відповідно до ч. 6 ст. 19 СК суд може *не погодитися з висновком органу опіки і піклування*, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

УЧАСТЬ У ВИХОВАННІ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ЧАСУ СПІЛКУВАННЯ БАБИ, ДІДА З ОНУКОМ/ОНУКОЮ

Члени сім'ї — це особи, які перебувають у шлюбі, їхні діти, особи, що перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, що спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Для більш широкого розуміння поняття «член сім'ї» слід зазначити, що до кола членів сім'ї належать дружина (чоловік), їх діти і батьки. Діти є членами сім'ї незалежно від того, є вони дітьми будь-кого з подружжя,

[9] Case of Johansen v. Norway (Applicationno. 17383/90). Judgment 7 Aug 1996. URL: hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-58059%22]}.

[10] Справа «Савіни проти України» (Заява № 39948/06): рішення ЄСПЛ від 18.12.2008 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text.

[11] Case of Mc Michael v. The United Kingdom (Applicationno. 16424/90). Judgment 24 February 1995. URL: hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-57923%22]}.

[12] Case of A.V. v. Slovenia (Applicationno. 878/13). Judgment 9 April 2019. URL: hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-192205%22]}.

спільними чи усиновленими, народженими у шлюбі чи позашлюбними.

Термін «*родич*» використовується в різних законах, а отже, й у відмінних галузях, через що має міжгалузевий характер. Вважаємо, що така категорія, як родичі, включає в себе саме такі поняття, як «близькі й інші родичі», та є загальним поняттям. Спираючись на підставу наявності чи відсутності спорідненості між особами, доходимо висновку, що близькість осіб, які належать до членів сім'ї, ґрунтується перш за все на шлюбі (чоловік, дружина) і кровній спорідненості (діти, батьки, інші родичі), а також може виникати з інших підстав (усиновлення, штучне запліднення та імплантація зародка тощо). Отже, наприклад, подружжя є членами сім'ї один для одного, хоча вони не є кровними родичами[13].

Одним із найважливіших прав дитини у сім'ї є *право на сімейне виховання*. Це право полягає перш за все у наданні дитині можливості жити і *виховуватися у сім'ї*. Звичайно, йдеться про проживання дітей у сім'ї своїх батьків. Право дитини на сімейне виховання включає також право на спілкування з іншими членами сім'ї: дідом, бабою, братами, сестрами, іншими родичами.

Згідно із ч. 3 ст. 291 ЦК фізична особа має право на підтримання зв'язків із членами своєї сім'ї та родичами незалежно від того, де вона перебуває[14]. Такого права, оскільки воно має немайновий характер, фізична особа не може бути позбавлена. Оскільки *дід, баба* як з боку матері, так і з боку батька є їх родичами за прямою висхідною лінією, батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом своїх прав щодо виховання онуків.

Згідно із ч. 8 ст. 7 СК регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї.

Вимогами ст. 18 СК передбачені способи захисту сімейних прав та інтересів, зокрема припинення дій, які порушують сімейні права.

Положення ст. 8 Конвенції, якою передбачено право на повагу до сімейного життя, поширюються в тому числі й на відносини між бабою, дідом та онуками, якщо між ними існують достатньо тісні зв'язки (справа «Kruskic v. Croatia» від 25.11.14 р., п. 108[15]). ЄСПЛ зазначає, що держава повинна за загальним правилом забезпечити збереження сімейного зв'язку там, де він існує. Відносини між бабою, дідом і онуками за своїм характером відрізняються від відносин між батьками і дітьми та, зокрема, вимагають меншого ступеня захисту.

Право на повагу до сімейного життя баби, діда у відносинах з їхніми онуками передбачає, у першу чергу, право підтримувати звичайні стосунки з онуками, навіть якщо такий контакт зазвичай відбувається за згодою особи, яка має батьківську відповідальність (справа «Bogonosovy v. Russia» від 05.03.19 р. [16], п. 82).

Відповідно до ст. 257, 263 СК вирішення спору щодо участі у вихованні та *спілкуванні дитини з бабою, дідом, прабабою, прадідом* вирішуються в судовому порядку, якщо батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, чинять перешкоди.

Згідно із ч. 1 ст. 151 СК батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини. Але за ст. 257 СК баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми онуками, правнуками, брати участь у їх вихованні. Батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, *не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання* онуків, правнуків. Якщо такі перешкоди чиняться, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про їх усунення.

ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК СТАДІЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ І ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ПОБАЧЕННЯ З ДИТИНОЮ

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження»[17] виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів

[13] Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: монографія. Там само. С. 42.

[14] Далі за текстом — ЦК.

[15] Case of C V. Croatia (Applicationno. 80117/17). Judgment 8 October 2020. URL: hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-204826%22]}.

[16] Case of Bogonosovy v. Russia (Applicationno. 38201/16). Judgment5 March 2019. URL: hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-191488%22]}.

[17] Далі за текстом — Закон № 1404.

(посадових осіб) — сукупність дій визначених у цьому Законі органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами, ухваленими відповідно до цього Закону, а також рішеннями, які відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню.

Згідно зі ст. 18 Закону № 1404 виконавець зобов'язаний вживати передбачених цим Законом заходів щодо примусового виконання рішень, неупереджено, ефективно, своєчасно і в повному обсязі вчиняти виконавчі дії.

Виконавець зобов'язаний, зокрема, здійснювати заходи примусового виконання рішень у спосіб та в порядку, які встановлені виконавчим документом і цим Законом.

Відповідно до п. 9 ч. 1ст. 39 Закону № 1404 виконавче провадження підлягає закінченню в разі фактичного виконання в повному обсязі рішення згідно з виконавчим документом.

Згідно зі ст. 64-1 Закону № 1404 *виконання рішення про встановлення побачення з дитиною* полягає у забезпеченні боржником побачень стягувача з дитиною в порядку, визначеному рішенням.

Державний виконавець здійснює перевірку виконання боржником цього рішення у час та місці побачення, визначених рішенням, а якщо вони рішенням не визначені, перевірка здійснюється у час та місці побачення, які визначені державним виконавцем.

У разі невиконання без поважних причин боржником рішення державний виконавець складає акт і ухвалює постанову про накладення на боржника штрафу у розмірі, визначеному ч. 1ст. 75 Закону № 1404. У постанові зазначаються вимога виконувати рішення та попередження про кримінальну відповідальність.

У випадку повторного невиконання без поважних причин боржником рішення державний виконавець складає акт, ухвалює постанову про накладення на боржника штрафу в подвійному розмірі, надсилає до органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення, звертається з поданням про тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за межі України до суду за місцезнаходженням органу державної виконавчої служби, ухвалює вмотивовану постанову про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві керування транспортними засобами (з урахуванням обмежень, передбачених ч. 10 ст. 71 Закону № 1404) та вживає інші заходи примусового виконання рішення, передбачені цим Законом.

У разі виконання рішення боржником виконавець складає акт та ухвалює постанову про закінчення виконавчого провадження.

Якщо боржник надалі перешкоджає побаченням стягувача з дитиною, стягувач має право звернутися до державного виконавця із заявою про відновлення виконавчого провадження. Після відновлення виконавчого провадження державний виконавець повторно здійснює заходи, передбачені цією статтею.

Рішення про усунення перешкод у побаченні з дитиною виконується у порядку, встановленому ст. 63 Закону № 1404.

Розглянемо таку практичну ситуацію.

Суддя Дзержинського районного суду м. Харкова розглянув у відкритому судовому засіданні цивільну справу за первісним позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи — Виконавчий комітет Харківської міської ради, Комісія з захисту прав дитини Виконавчого комітету Харківської міської ради, Служба у справах дітей Дзержинського району Управління служб у справах дітей Департаменту праці та соціальної політики Харківської міської ради *про встановлення часу* спілкування батька з дитиною, покладення зобов'язання добросовісно виконувати батьківські обов'язки, зустрічним позовом ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 до ОСОБА_1, третя особа Управління служби у справах дітей Департаменту праці та соціальної політики Харківської міської ради про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та встановлення порядку спілкування та участі у вихованні дитини.

Судом установлено, що ОСОБА_1 до ОСОБА_2 перебували у фактичних шлюбних відносинах. У них народилася дочка, що підтверджується актовим записом про реєстрацію народження від 18.04.2013 р. № 396. У графі «батько» актового запису зазначено ОСОБА_2, у графі «матір» — ОСОБА_1. З моменту народження й до сьогодні дитина (за взаємною згодою батьків) постійно проживає з ОСОБА_1.

Рішенням Дзержинського районного суду м. Харкова від 15.08.16 р. у справі № 638/12278/15[18] позов

[18] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/59791848.

ОСОБА_3 задоволено частково. Позовні вимоги за зустрічним позовом ОСОБА_2, ОСОБА_1, ОСОБА_6 задоволено частково.

Установлено *час спілкування батька* — ОСОБА_2 у присутності матері — ОСОБА_3 із малолітньою дочкою ОСОБА_7 щотижня по вівторках з 18:00 до 20:00, за винятком часу хвороби дитини і встановлених державою Україна святкових днів, що припадають на вівторок кожного тижня, та крім дати 11 вересня (дня народження матері дитини — ОСОБА_3), якщо цей день припадає на вівторок другого тижня вересня місяця.

У частині покладення на батька — ОСОБА_2 обов'язків добросовісно та належним чином користуватися своїми правами та обов'язками під час спілкування з неповнолітньою дитиною — ОСОБА_7 у задоволенні позову ОСОБА_3 відмовлено.

Зобов'язано ОСОБА_3 не чинити перешкоди у спілкуванні з малолітньою ОСОБА_7 батькові ОСОБА_2, діду ОСОБА_1, бабі ОСОБА_6 як особисто, так і в телефонному режимі та із застосуванням комп'ютерних технологій.

Дозволено під час спілкування *дитини з батьком* відвідувати місце його проживання, відвідування розважальних закладів, концертів, спектаклів, цирку, кінотеатру, парку з атракціонами за умови нагляду за технікою безпеки щодо малолітньої дитини.

Суд дійшов висновку, що законодавцем у п. 2 ч. 2 ст.159 СК зазначено, що «в окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини, суд може *обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи*».

А також дійшов висновку, що *підстав для обумовлення побачення батька з дитиною тільки у присутності іншої особи* (матері, органу опіки та піклування) *не встановлено*, бо позивач за зустрічним позовом працює, має житло, прибуток, позитивно характеризується, не перебуває на обліку в психоневрологічному та наркологічному диспансерах, засудженим не був.

Проте суд ураховує насамперед стать і вік дівчинки, її невизначеність у прихильності до одного з батьків, бо на час розгляду спору дитині виповнилося 3 роки і 4 місяці, проживання дитини разом із матір'ю. Тому суд дійшов висновку, що на цей час *підстав для визначення спілкування дитини з батьком та її перебування у квартирі батька в нічний час доби не існує*.

Таким чином, при розгляді позовних вимог і батька, і матері щодо визначення порядку спілкування з дитиною та щодо участі в її вихованні суд вважає, що позовні вимоги підлягають задоволенню, але з коригуванням судом таким чином, що участь у вихованні дитини й у спілкуванні з нею буде проведена виключно в інтересах дитини, з урахуванням її завантаженості, необхідності для відпочинку та малолітнього віку дівчинки. Судом обрані способи участі батька ОСОБА_2 у вихованні малолітньої дочки ОСОБА_7.

Дослідивши докази у справі в їх сукупності, з метою гуманності та справедливості, виключно в інтересах малолітньої ОСОБА_5, суд дійшов висновку, що позовні вимоги за первісним позовом і позовні вимоги за зустрічним позовом законні, обґрунтовані та підлягають частковому задоволенню.

Не погоджуючись із вищезазначеним рішенням, ОСОБА_2 (батько) та ОСОБА_1(мати) звернулися до суду з *апеляційними скаргами*.

Справа в апеляційному порядку розглядалася неодноразово.

Рішенням Апеляційного суду Харківської області від 18.10.2016 р. рішення суду першої інстанції скасоване й ухвалене нове рішення про часткове задоволення позову ОСОБА_1 та позову ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4.

Ухвалою Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.06.17 р. касаційну скаргу ОСОБА_2 задоволено частково.

Рішення Апеляційного суду Харківської області від 18.10.16 р. скасоване, справу передано на *новий розгляд до суду апеляційної інстанції*.

Постановою Апеляційного суду Харківської області від 12.04.18 р.[19] апеляційну скаргу ОСОБА_3 залишено без задоволення. Апеляційну скаргу ОСОБА_2 задоволено частково. Рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 15.08.16 р. змінено. У другому, сьомому та дев'ятому абзацах резолютивної частини рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 15.08.16 р. виключені слова «у присутності матері ОСОБА_3». В іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

У *касаційній скарзі*, поданій у травні 2018 року до Верховного Суду, ОСОБА_1 (мати), посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права і порушення норм процесуального права, просила скасувати зазначені судові рішення та ухвали-

[19] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/73364296.

ти нове рішення про задоволення її позову та встановити час спілкування батька (ОСОБА_2) в її присутності з малолітньою дочкою (ОСОБА_7) щотижня по вівторках з 18:00 до 20:00, за винятком часу хвороби дитини або оздоровлюючого відпочинку, що припадає на вівторок цього періоду, у задоволенні зустрічного позову ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4 відмовити. Касаційна скарга мотивована тим, що оскаржувані судові рішення є незаконними та необґрунтованими з мотивів невідповідності висновків суду обставинам справи.

Касаційна скарга задоволенню *не підлягає*.

Задовольняючи позов ОСОБА_3 (дід) та ОСОБА_4 (баба) про усунення перешкод у спілкуванні з онукою, суди попередніх інстанцій з урахуванням ст. 257 СК виходили з того, що дід і баба мають право брати участь у вихованні онуки та спілкуватися з нею.

Правильним є висновок про зміну рішення суду першої інстанції у частині встановлення права ОСОБА_2 на спілкування з дитиною у присутності матері з виключенням із рішення суду посилання у цій частині на те, що такі спілкування повинні бути у присутності матері, оскільки ОСОБА_2 як *батько* та ОСОБА_1 як *мати* мають рівні права та обов'язки щодо дитини, тому ОСОБА_2 має право спілкуватися з дитиною без присутності її матері.

Докази та обставини, на які посилається заявник у касаційній скарзі, були предметом дослідження судами попередніх інстанцій, при їх дослідженні та встановленні судом були дотримані норми матеріального і процесуального права.

Доводи касаційної скарги висновки судів першої та апеляційної інстанцій не спростовують, на законність судових рішень не впливають, а спрямовані на переоцінку доказів, що знаходиться поза межами повноважень суду касаційної інстанції. При вирішенні зазначеної справи судом правильно визначено характер правовідносин між сторонами, правильно застосовано закон, що їх регулює.

Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати КЦС від 16.01.19 р.[20] касаційну скаргу ОСОБА_3 залишено без задоволення.

Рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 15.08.16 р. у незміненій при апеляційному перегляді частині та постанову Апеляційного суду Харківської області від 12.04.18 р. *залишено без змін* (касаційне провадження № 61-22837св18).

На виконання зазначеного вище рішення Дзержинського районного судом м. Харкова 12.02.19 р. *видані виконавчі листи*.

Постановою державного виконавця Шевченківського відділу державної виконавчої служби м. Харкова Головного територіального управління юстиції у Харківській області Б. (далі — державний виконавець) від 16.04.19 р. відкрито виконавче провадження № X з виконання виконавчого листа № Y.

22.05.19 р. постановою державного виконавця залучено працівників органів опіки та піклування для забезпечення прав та інтересів неповнолітньої дитини при проведенні виконавчих дій, які будуть проводитись 26.05.19 р. о 10:00.

24.05.19 р. постановою державного виконавця призначено вчинення виконавчих дій у неробочий день 26.05.19 р. з 10:00 до 18:00.

26.05.19 р. державним виконавцем складено акт, яким установлено, що боржник ОСОБА_3 надала дитину ОСОБА_7 для спілкування зі стягувачем о 10:00, за місцем, зазначеним у виконавчому документі. Проте за місцем визначення *проведення виконавчих дій їх провести неможливо*, оскільки представник стягувача наголошує на тому, що там тривають ремонтні роботи, подальше виконання рішення за місцем проживання стягувача неможливе. *Дитина відмовляється від спілкування* зі стягувачем і представником стягувача.

ОСОБА_2, який є представником стягувача ОСОБА_1, подав *заперечення щодо акта державного виконавця*, в яких зазначив, що ним як представником подано клопотання про проведення побачення з дитиною (частину часу) в розважальному центрі у парку ім. Горького, що *відповідає інтересам дитини*, але державний виконавець відмовив. Боржник не надав можливості спілкуватися його батьку — ОСОБА_1 з дитиною за місцем проживання. Проведення ремонтних робіт у квартирі, присутність у ній великої кількості сторонніх людей унеможливлює спілкування його батька з донькою. На пропозиції почати спілкування ОСОБА_1 з дитиною ОСОБА_3 та державний виконавець цьому заперечували, таким чином унеможливили виконання рішення.

28.05.19 р. постановою державного виконавця *виконавче провадження* щодо примусового виконання виконавчого листа про обрання способу *участі діда* ОСОБА_1 *та баби* ОСОБА_6 у вихованні онуки *закінчено*.

[20] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/79313827.

У червні 2019 року ОСОБА_1 (дід) звернувся до суду зі скаргою на постанову державного виконавця Б. від 28.05.19 р. *про закінчення виконавчого провадження*.

Скарга мотивована тим, що 26.05.19 р. він знаходився за місцем свого проживання, очікуючи онуку ОСОБА_4 для виконання рішення Дзержинського районного суду м. Харкова від 15.08.16 р. у справі № 638/12278/15 про встановлення часу спілкування з онукою. Приблизно о 10:00 до квартири прибули державний виконавець ОСОБА_5 та боржник за виконавчим листом — ОСОБА_3 із двома її представниками і з його онукою, з якою він більше року не спілкувався через перешкоди з боку мами дитини. Спілкування мало відбуватися з 10:00 до 18:00. Проте спілкування з онукою не відбулося, оскільки мамою вона була налаштована негативно і не бажала спілкуватися, про що державний виконавець склав акт. Але надалі з цього акта він дізнався, що боржник за виконавчим листом — ОСОБА_3 начебто виконала рішення суду, на що він подав зауваження.

Заявник зазначав, що рішення суду виконане не було, проте пізніше він отримав постанову від 28.05.19 р., якою державний виконавець закінчив виконавче провадження. Зі змісту постанови державного виконавця вбачається, що боржник надала дитину для спілкування, що не відповідає дійсності. При цьому державним виконавцем порушено положення ст. 129-1 Конституції України про обов'язковість судового рішення до виконання, вимоги Закону України «Про виконавче провадження» про порядок виконання рішення суду, порушені права діда на спілкування з онукою, не враховані положення ст. 6, 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та відповідної практики ЄСПЛ.

Ухвалою Дзержинського районного суду м. Харкова від 16.03.20 р.[21], залишеною без змін постанову Харківського апеляційного суду від 11.08.20 р.[22], скаргу задоволено. Визнано неправомірною і скасовано постанову державного виконавця Шевченківського відділу Головного територіального управління юстиції у Харківській області Б. про закінчення виконавчого провадження від 28.05.19 р.

Отже, судові рішення мотивовані тим, що рішення суду про спілкування дитини із заявником не виконано. При цьому зазначено, що виконання рішення суду не може бути унеможливлено небажанням дитини *спілкуватися з дідом*. На порушення вимог Закону України «Про виконавче провадження» державний виконавець *не відклав вчинення виконавчих дій* для повного, ефективного, неупередженого виконання рішення суду і передчасно закінчив виконавче провадження.

03.10.20 р. засобами поштового зв'язку ОСОБА_1 звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою на ухвалу Дзержинського районного суду м. Харкова від 16.03.20 р. та постанову Харківського апеляційного суду від 11.08.20 р. , в якій просить скасувати оскаржувані судові рішення та ухвалити нове рішення, яким у задоволенні скарги ОСОБА_2 відмовити.

Підставою касаційного оскарження є ухвала Дзержинського районного суду м. Харкова від 16.03.20 р. та постанова Харківського апеляційного суду від 11.08.20 р. Заявник зазначає, що судами попередніх інстанцій *неправильно застосовані норми матеріального права та порушені норми процесуального права*. Так, судами неправильно застосовані ст. 39, 63, 64-1, 75 Закону України «Про виконавче провадження», без урахування висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду від 23.10.19 р. у справі № 404/8677/13-ц (провадження № 61-12077св19), а також грубо порушені вимоги ст. 260, 263, 382 ЦПК[23]. Крім цього, суди належним чином не дослідили зібрані у справі докази, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи.

Касаційна скарга ОСОБА_3 (мати) мотивована тим, що судами попередніх інстанцій неправильно застосовані норми матеріального права та порушені норми процесуального права. Судами неправильно застосовані вимоги ст. 39, 63, 64-1, 75 Закону України «Про виконавче провадження», без урахування висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду від 23.10.19 р. у справі № 404/8677/13-ц (провадження № 61-12077св19). При цьому зазначено, що *державний виконавець повністю виконав рішення суду*, оскільки

[21] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/88249298.

[22] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/90907753.

[23] Далі за текстом — ЦПК.

дитина протягом години відмовлялася від спілкувалася з батьком, дідом і бабою, чітко висловила бажання піти з побачення. Вона як стягувач за виконавчим листом перешкод не чинила, а навпаки просила дитину спілкуватися. Тому державний виконавець з урахуванням вимог ст. 64-1 та п. 9 ч. 1 ст. 39 Закону № 1404 правильно ухвалив постанову про закінчення виконавчого провадження.

Міжнародно-правові документи, Конвенція ООН про права дитини 1989 року унеможливлюють, щоб дитина була об'єктом свавільного або незаконного втручання в її права.

У клопотанні ОСОБА_3 просить урахувати правові висновки Верховного Суду, викладені у постанові від 23.10.19 р. у справі № 404/8677/13-ц, провадження № 61-12077св19, в якій зазначається, що державний виконавець правомірно закінчив виконавче провадження через небажання дитини спілкуватися з батьком. У разі незгоди з таким висновком суду просить передати справу на розгляд Об'єднаної палати КЦС у складі Верховного Суду або Великої Палати Верховного Суду.

Колегія суддів Першої судової палати КЦС, вивчивши матеріали справи, перевіривши доводи касаційної скарги, дійшла висновку про наявність правових підстав для передання справи на розгляд Об'єднаної палати КЦС у складі Верховного Суду, оскільки вважала за необхідне відступити або уточнити чи конкретизувати висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах у раніше ухваленій постанові Верховного Суду у складі колегії судів Третьої судової палати КЦС від 23.10.19 р. у справі № 404/8677/13-ц (провадження № 61-12077св19).

Необхідність відступлення (уточнення або конкретизації) від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у зазначеній постанові Верховного Суду, викликано тим, що, дійшовши висновку про правомірність постанови державного виконавця про закінчення виконавчого провадження, Верховний Суд вважав достатнім для цього лише небажання самої дитини спілкуватися з батьком при виконанні рішення суду про визначення способу участі у вихованні доньки шляхом систематичних побачень із нею.

Натомість у справі, яка переглядається і щодо висновку якої Верховний Суд має дати правову оцінку, як суд першої інстанції, так і суд апеляційної інстанції виходили із протилежної позиції, а саме з того, що виконання *рішення суду не може бути унеможливлене небажанням дитини спілкуватися*, оскільки Законом № 1404 у такому разі передбачені механізми виконання рішення суду і це суперечить ст. 6 Конвенції.

Колегія суддів вважала, що для виконання рішення суду про участь у спілкуванні з дитиною у системному зв'язку мають застосовуватися як норми Закону № 1404, яким передбачено, що рішення суду має виконуватися неупереджено, ефективно, своєчасно і всі виконавчі дії мають вчинятися у повному обсязі, так і норми матеріального права, у тому числі конвенційні норми, щодо забезпечення поваги до сімейного життя, права діда на спілкування з дитиною.

При цьому ***принцип найкращих інтересів дитини має бути врахований, але тією мірою і таким способом, аби збалансувати інтереси всіх сторін правовідносин.***

ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ[24]

Як підставу касаційного оскарження ухвали Дзержинського районного суду м. Харкова від 16.03.20 р. та постанови Харківського апеляційного суду від 11.08.20 р. заявник зазначає, що судами попередніх інстанцій неправильно застосовані норми матеріального права та порушені норми процесуального права. Так, судами неправильно застосовані ст. 39, 63, 64-1, 75 Закону № 1404, без урахування висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду від 23.10.19 р. у справі № 404/8677/13-ц (провадження№ 61-12077св19), а також грубо порушені вимоги ст. 260, 263, 382 ЦПК. Крім цього, суди належним чином не дослідили зібрані у справі докази, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати КЦС, проаналізувавши доводи касаційної скарги ОСОБА_3, дослідивши матеріали справи, вважає, що ***касаційна скарга задоволенню не підлягає.***

Ураховуючи норми ст. 1, 18, 39 Закону № 1404 і тлумачення норми ст. 64-1, можна говорити про те, що підставою для закінчення виконавчого провадження є виконання рішення боржником.

[24] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/96243593.

Зазначене ***положення закону має застосовуватися не формально, а сутнісно,*** коли рішення суду реально і фактично виконане з огляду на таке.

Забезпечення виконання судового рішення є обов'язком держави, яка повинна забезпечувати ефективні системи виконання судових рішень, а також функціонування цих систем у такий спосіб, щоб доступ до них мала кожна особа, на користь якої ухвалене обов'язкове судове рішення.

Виконання судових рішень у цивільних справах є складовою права на *справедливий суд* та однією із процесуальних гарантій доступу до суду, що передбачено ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд і закріплює принцип верховенства права, на якому будується демократичне суспільство, і найважливішу роль судової системи у здійсненні правосуддя. Проте право на справедливий суд було б позбавлене сенсу, якщо б допускало невиконання остаточних судових рішень, які набрали законної сили (рішення «Hornsby v. Greece»від 19.03.97 р.,[25] «Immobiliare Saffi v. Italy» від 28.07.99 р.[26]).

Установивши, що державний *виконавець не вчинив усіх* передбачених Законом № 1404 *заходів щодо примусового виконання рішення суду, маючи таку можливість*, суди правильно задовольнили скаргу ОСОБА_1.

При цьому положення ст. 64-1 Закону № 1404 про те, що, якщо боржник надалі перешкоджає побаченням стягувача з дитиною, стягувач має право звернутися до державного виконавця із заявою про відновлення виконавчого провадження, стосується іншої ситуації, а саме коли первинне рішення суду реально і фактично виконане, а надалі чиняться перешкоди. Таких обставин у справі, яка переглядається, не встановлено.

Захист прав дитини гарантовано і ст. 3, 12, 16 Конвенції ООН про права дитини 1989 року.

Одночасно з цим Верховний Суд звертає увагу і на те, що будь-який сімейний спір стосовно дитини дійсно має вирішуватися з урахуванням та якнайкращим забезпеченням *інтересів дитини*.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини»[27] суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод і практику ЄСПЛ як джерело права.

Положення ст. 8 Конвенції, якою передбачено право на повагу до сімейного життя, поширюються у тому числі й на *відносини між бабою, дідом та онукою*, якщо між ними існують достатньо тісні зв'язки (рішення ЄСПЛ у справі «Kruskic v. Croatia» від 25.11.14 р., п. 108).

Для врахування *балансу інтересів* у аналізованій справі Верховний Суд звертається до положення ст. 257 СК.

Тлумачення наведених норм матеріального права у системному поєднанні з прецедентними рішеннями ЄСПЛ дає Верховному Суду підстави вважати, що *дід має право на особисте спілкування з дитиною*, а той із батьків, з ким проживає дитина, *не має права перешкоджати йому спілкуватися з дитиною* та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвиткові дитини.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд вважає, що саме збалансування наведених вище прав і гарантій має бути основою для належного виконання рішення суду про участь у спілкуванні дитини з дідом.

У п. 49 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів про якість судових рішень зазначено, що судді повинні послідовно застосовувати закон. Однак, коли суд вирішує відійти від попередньої практики, на це слід чітко вказувати в рішенні.

Задля гарантування юридичної визначеності Об'єднана палата КЦС у складі Верховного Суду *може відступати від попередніх висновків Верховного Суду лише за наявності для цього належної правової підстави*. Так, вона може повністю відмовитися від певного висновку на користь іншого або конкретизувати попередній висновок, застосувавши відповідні способи тлумачення юридичних норм. З метою забезпечення єдності та сталості судової практики причинами для відступу від висловленого раніше висновку можуть бути вади попереднього рішення чи групи рішень (їх неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість); зміни суспільного контексту, через які застосований

[25] Case of Hornsby v. Greece (Applicationno. 18357/91). Judgment 19 March 1997. URL: hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-58020%22]}.

[26] Case of Immobiliare Saffi v. Italy (Applicationno. 22774/93). Judgment 28 July 1999. URL: hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-58292%22]}.

[27] Далі за текстом — Закон № 3477.

у цих рішеннях підхід повинен, очевидно, застаріти внаслідок розвитку суспільних відносин в певній сфері або їх правового регулювання (див. постанови Великої Палати Верховного Суду від 04.09.18 р. у справі № 823/2042/16 (п. 43 — 45)[28], від 05.12.18 р. у справах № 757/1660/17-ц (п. 43 — 44)[29] і № 818/1688/16 (п. 44 — 45)[30], від 15.05.19 р. у справі № 227/1506/18 (п. 54)[31], від 29.05.19 р. у справі № 310/11024/15-ц (п. 44 — 45)[32], від 21.08.19 р. у справі № 2-836/11 (п. 24)[33]).

З огляду на наведені вище висновки, правову позицію, викладену в постанові Верховного Суду у складі колегії судів Третьої судової палати КЦС від 23.10.19 р. у справі № 404/8677/13-ц (провадження № 61-12077св19)[34], слід конкретизувати таким чином:

а) виконання судових рішень у цивільних справах є складовою права на справедливий суд та однією із процесуальних гарантій доступу до суду;

б) будь-який сімейний спір стосовно дитини має вирішуватися з урахуванням та якнайкращим забезпеченням інтересів дитини; дід має право на особисте спілкування з дитиною, а той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати йому спілкуватися з дитиною і брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвиткові дитини;

в) саме збалансування наведених вище прав і гарантій має бути основою для належного виконання рішення суду про участь у спілкуванні дитини з дідом.

Відповідно до ч. 1 ст. 410 ЦПК суд касаційної інстанції залишає касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення — без змін, якщо визнає, що рішення ухвалене з дотриманням норм матеріального і процесуального права.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати КЦС постановив Касаційну скаргу ОСОБА_3 залишити без задоволення. Ухвалу Дзержинського районного суду м. Харкова від 16.03.20 р. та постанову Харківського апеляційного суду від 11.08.20 р. залишити без змін.

Виходячи з наведених положень і ґрунтовного їх аналізу, робимо висновки.

По-перше, оскільки *дід, баба мають право на особисте спілкування з* онукою/онучкою (*дитиною*), а той із батьків, з ким проживає дитина, *не має права перешкоджати їм спілкуватися з дитиною* та брати участь у її вихованні, за умови, що таке спілкування не перешкоджає нормальному розвиткові дитини, то порядок і спосіб спілкування діда, баби з дитиною, встановлений судом, має бути достатнім та відповідати принципу розумності, справедливості, збалансованості між інтересами батьків і баби, діда, пріоритетному інтересу дитини, підтримці зв'язків між родичами.

По-друге, якщо дід чи баба має бажання брати активну участь у вихованні онука/онучки, піклуватися про нього/неї та допомагати, має особисту прихильність до онуки/онучки, психологічну прив'язаність і бажання бути дідом чи бабою для дитини, то це жодним чином не перешкоджатиме нормальному розвитку дитини.

По-третє, не є правомірною постанова державного виконавця про закінчення виконавчого провадження лише на підставі небажання самої дитини спілкуватися з одним із батьків при виконанні рішення суду про визначення способу участі у вихованні дитини шляхом систематичних побачень із нею, тому що виконання *рішення суду не може бути унеможливлене небажанням дитини спілкуватися*, оскільки у такому разі передбачені механізми виконання рішення суду і це суперечить ст. 6 Конвенції. Отже, державний *виконавець має вчинити всіх заходів щодо примусового виконання рішення суду*, передбачених законом, *маючи таку можливість* та для збалансування прав і гарантій всіх учасників сімейних відносин.

[28] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/77969515.

[29] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/79543765.

[30] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/78750846.

[31] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/82568415.

[32] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/82703516.

[33] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/86566261.

[34] ЄДРСР. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/85295578.

ПЕРЕВАГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ
ЗАСТОСУВАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТА В ГАЛУЗІ ПРАВА У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Євген Григоренко,
Генеральний директор Корпорації «Правники України», професор кафедри Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, консультант Комітету Верховної Ради України, к. ю. н., доцент

Олександр Передерій,
партнер Корпорації «Правники України», к. ю. н., доцент

Антон Стєбєлєв,
адвокат, партнер Корпорації «Правники України», к. ю. н.

Олександр Дроздов,
адвокат, член Комісії з питань правової реформи при Президентові України, член Науково-консультативних рад Конституційного Суду України, Верховного Суду та Національної асоціації адвокатів України, Голова Комітету НААУ з питань БПД, д. ю. н., заслужений юрист України

На практиці доволі часто виникає необхідність використання знань науковців у сфері права. Разом з цим постає низка питань щодо з'ясування правової природи відповідних наукових висновків.

У науковій літературі можна зустріти досить різні погляди щодо розуміння правової природи наукових висновків. Утім, на нашу думку, має рацію Є. Смичок, який наголошує на загальноприйнятному підході, відповідно до якого суди повинні у своїй діяльності керуватися виключно положеннями чинного законодавства (у широкому розумінні відповідного поняття — як приписами законів, так і нормами підзаконних нормативно-правових актів). Водночас непоодинокі випадки, коли сувора буква закону не здатна дати чітко вивірену відповідь щодо порядку правозастосування. У такому випадку суди часто звертаються до положень джерел «м'якого права» (soft law). До переліку джерел «м'якого права», які використовуються судами під час розв'язання податкових спорів, на думку науковця, належать, поряд з резолюціями міжнародних організацій

та висновками міжнародних неурядових організацій й науково-правові висновки. Так, джерела «м'якого права» в судовій практиці сприяють розв'язанню таких завдань: 1) доповнюють аргументацію суду, тим самим концептуалізуючи саму правову позицію; 2) є одним з інструментів подолання негативних явищ у праві. Коли ж йдеться про науково-правові висновки, наголошує Є. Смичок, то тут слід розглядати насамперед висновки, джерелом яких є національна наукова правова доктрина. Також автор у своїй праці наводить приклади, коли судові рішення у податкових спорах містили прямі посилання на науково-правовий висновок[1].

Слід зауважити, що **прямі посилання на науково-правові висновки містять судові рішення й у інших сферах правозастосовної практики.** Для прикладу, у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03.06.20 р. у справі № *722/28/17* зазначається таке: «<…> На запит головуючого члени Науково-консультативної ради при Верховному Суді надіслали свої висновки з цього питання.

Так, професор В. М. Бурдін і к. ю. н. О. Б. Сибаль у спільному висновку вважають, що втрата чинності Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» заблокувала можливість застосування статті 369-2 КК України з огляду на принцип правової визначеності, розкритий у практиці ЄСПЛ.

Разом із тим у наданих окремо висновках професора В. І. Борисова, професора В. О. Навроцького і професора В. І. Тютюгіна, а також у спільному висновку професорів О. О. Дудорова та Є. О. Письменського обґрунтована позиція, що втрата чинності Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», до якого відсилала примітка до статті 369 КК України, не виключила можливості встановлення ознак складу злочину, передбаченого цією статтею КК України.

Оцінивши доводи і заперечення сторін кримінального провадження у цій частині, ***врахувавши висновки членів Науково-консультативної ради***, Верховний Суд дійшов таких висновків <…>».

Принагідно зауважимо, що в розділі VIII Висновку Консультативної ради європейських суддів № 20 (2017) «Про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону» зазначається, що забезпечення єдиного застосування законів, а також заохочення розвитку права через судову практику є передусім повноваженням Верховного Суду.

Саме такий підхід обрав законодавець, закріпивши у статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» положення про те, що саме Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики в порядку та спосіб, визначені процесуальним законом, та саме на цей найвищий Суд покладено повноваження щодо забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Отже, можна стверджувати, що **науково-правові висновки є частиною джерел «м'якого права», які здійснюють істотний вплив на формування судової практики передусім Верховного Суду** та опосередковано сприяють забезпеченню однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій.

Зазначений підхід загалом має й **міцне конституційне підґрунтя.** Так, Конституцією України (ст. 129) проголошується, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. Відправляючи правосуддя на засадах верховенства права, він зобов'язаний забезпечити кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами. Практичне втілення зазначених вище засад покладає на суддю значний обсяг відповідальності. Проте загальновідомою аксіомою є те, що в процесі реалізації професійних функцій знати все неможливо. У зв'язку із цим постає питання щодо залучення експертів з питань права, які, як amicus curiae (у перекладі з латини означає «друг суду»), будуть здатні надати науково обґрунтовані висновки експертів у галузі права, що буде сприяти всебічному втіленню верховенства права та гарантуватиме правосудність рішень суду.

Доречно нагадати, що **інститут amicus curiae відомий ще з часів римського преторського права,** під яким розуміють надання суду незалежним фахівцем, який не є стороною у справі, не має в ній відповідного інтересу, своєї думки, висновку, інформації у формі amicus brief з того чи іншого важливого питання[2].

[1] Смичок Є. Джерела «м'якого права» та їх вплив на формування судової доктрини. Юридичний вісник. 2020. № 4. С. 15—22.

[2] Цит. Константний О. В. «Amicus curiae» в адміністративному судочинстві України: проблеми впровадження. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 1. С. 97.

Далі пропонуємо проаналізувати відповідні **положення процесуальних кодексів.** Так, Цивільний процесуальний кодекс України[3], Господарський процесуальний кодекс України[4] та Кодекс адміністративного судочинства України[5] встановлюють можливість залучення судом експерта з питань права як особи, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права, а також долучення його висновку до матеріалів справи. Крім того, відповідні глави названих процесуальних кодексів, що присвячені доказам та доказуванням, містять приписи, що учасники справи мають право подати до суду висновок експерта у галузі права щодо: 1) застосування аналогії закону чи аналогії права; 2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі.

Водночас, незважаючи на те, що вказані положення знаходяться серед приписів, присвячених доказам, сам висновок експерта у галузі права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду. Суд може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань.

З огляду на те, що у практичній юриспруденції традиційно цей інститут називають amicus curiae (друзями (помічниками) суду), то виникає питання про те, наявність яких саме переваг застосування висновків експерта у галузі права у судовій практиці дає змогу говорити про те, що експерт з питань права та його висновок виступають дійсно як amicus curiae? При цьому слід говорити не окремо про переваги висновку експерта у галузі права, а разом з участю експерта у судовому процесі. Такий підхід дозволяє підсилити правову позицію, створити умови для надання відповідей на поставлені судом питання та надати відповідні роз'яснення.

Це дозволяє констатувати, що у цьому випадку amicus curiae здійснює такі функції, як: 1) інформаційна (ч. 2 ст. 73, ч. 2 ст. 115 ЦПК, ч. 2 ст. 70, ч. 2 ст. 109 ГПК, ч. 2 ст. 69, ч. 2 ст. 113 КАС); 2) функція надання допомоги (ч. 1 ст. 115 ЦПК, ч. 1 ст. 109 ГПК, ч. 1 ст. 113 КАС); 3) консультативна функція (ч. 1 ст. 115 ЦПК, ч. 1 ст. 109 ГПК, ч. 1 ст. 113 КАС); 4) функція кваліфікованого роз'яснення (ч. 2 ст. 73 ЦПК, ч. 2 ст. 70 ГПК, ч. 2 ст. 69 КАС); 5) інтерпретаційна функція (ч.1 ст. 114 ЦПК, ч. 1 ст. 108 ГПК; ч. 1 ст. 112 КАС).

Водночас переваг застосування amicus curiae у судовій практиці набагато більше. **Можна виділити такі переваги.**

1. Наукове обґрунтування правозастосовних рішень суду. У висновку експерта у галузі права (amicus curiae brief) наукові досягнення та здобутки юридичної доктрини використовуються не на теоретичному рівні для формулювання різноманітних визначень, проведення класифікацій тощо. Науковий інструментарій використовується експертом з питань права як підґрунтя для допомоги суду у суто практичних цілях — подолання колізій, прогалин у правовому регулюванні шляхом застосування аналогії закону, аналогії права, а також формування правового підґрунтя для вирішення спірних правовідносин шляхом застосування зарубіжного досвіду правового регулювання тих чи інших правовідносин.

Для суду, особливо це стосується місцевого суду, належне застосування висновків експертів у галузі права може стати допомогою у вирішенні складних питань, що потребують наукового забезпечення на кшталт тієї допомоги, що здійснюють науково-консультативні ради при вищих судових установах. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», науково-консультативна рада утворюється при Верховному Суді з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права для підготовки наукових висновків з питань діяльності Верховного Суду, що потребують наукового забезпечення. У свою чергу, ч. 7 ст. 404 ЦПК установлено можливість судді доповідачу палати, об'єднаної палати або Великої Палати у разі потреби звернутися до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді стосовно підготовки наукового висновку щодо застосування норми права, питання щодо якого стало підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати.

[3] Далі за текстом — ЦПК.

[4] Далі за текстом — ГПК.

[5] Далі за текстом — КАС.

Також рада утворюється як консультативно-дорадчий орган і при Конституційному Суді України для підготовки наукових висновків з питань його діяльності, що потребують наукового забезпечення. До того ж усі судді Конституційного Суду України, окрім помічника, мають двох наукових консультантів. Крім того, варто враховувати й те, що такі Ради утворюються і функціонують попри достатньо високі вимоги до самих суддів Верховного Суду, Конституційного Суду України, у тому числі й у сфері наукової роботи. Так, зокрема, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддею Верховного Суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді, а також відповідає одній із таких вимог, серед яких називається науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років. Як показує практика, науковців серед суддів Конституційного та Верховного Суду досить багато.

До речі, і для поважних міжнародних судових установ теж передбачено можливість звертатися до наукової думки. Так, відповідно до п.п. «d» ч. 1 ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН Суд застосовує доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм.

Відповідно у судді місцевого суду таких можливостей немає, у зв'язку з цим компенсувати таке може звернення до висновків експертів у галузі права та застосування таких висновків, як джерела відомостей.

2. Більш ґрунтовне застосування практики ЄСПЛ з посиланням на неї як на джерело права.

Чинне процесуальне законодавство встановлює, що суд повинен застосовувати практику ЄСПЛ. Так, ч. 4 ст. 10 ЦПК установлено, що суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року[6] та протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику ЄСПЛ як джерело права. У свою чергу, ст. 11 ГПК «Верховенство права та джерела права, що застосовуються судом» установлює, що суд застосовує при розгляді справ Конвенцію і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику ЄСПЛ як джерело права. Відповідно до ч. 2 ст. 6 КАС суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики ЄСПЛ.

Науковець, що здійснив спеціальне дослідження з питань, пов'язаних зі спірними правовідносинами, зазвичай проаналізував всі можливі рішення ЄСПЛ, зміст яких пов'язаний із цими правовідносинами. Тому залучення такого науковця, як експерта з питань права, дасть можливість отримати всебічну інформацію щодо відповідних правових позицій ЄСПЛ. Здійснюючи послання на правові позиції та практику ЄСПЛ, експерт з питань права повинен належним чином мотивувати відповідні посилання та довести, що відповідне (відповідні) рішення стосується правовідносин, щодо яких сформульовано питання у запиті. У разі доведення того, що відповідне (відповідні) рішення ЄСПЛ стосується правовідносин, щодо яких ставляться питання у запиті, експерт з питань права, коректно використовуючи відповідні правові позиції та практику цього Суду, у висновку експерта у галузі права робить посилання на ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Таким чином, позиція у цій частині, що напрацьована експертом з питань права для суду, має статус джерела права. У зв'язку з цим висновок експерта у галузі права може допомогти суду при обґрунтуванні свого рішення практикою ЄСПЛ як джерелом права.

3. Вирішення складних питань щодо застосування категорій абстрактного характеру. Застосування аналогії закону, а особливо застосування аналогії права, є достатньо складним видом інтерпретаційної та правозастосовної діяльності з елементами правотворчості, що передбачає глибинний аналіз конституційних принципів та інших принципів права, а також загальних засад права та змісту законодавства. Оперування абстрактними поняттями та максимально узагальненими категоріями, безперечно, є завданням юридичної науки, яка може, використовуючи відповідний науковий підхід та методологію, формувати досконалу правову позицію. При цьому слід ураховувати те, що перевагою застосування у відповідних випадках аналогії права стосовно врегулювання спірних правовідносин, справи щодо яких розглядаються у відповідних юрисдикціях, є те, що такий підхід дозволяє отримати належне юридичне підґрунтя для вирішення

[6] Далі за текстом — Конвенція.

спірних правовідносин та ухвалення на цій основі обґрунтованого та правосудного рішення.

Крім того, необхідно брати до уваги й той факт, що відповідно до вимог чинного законодавства на суд покладається обов'язок застосовувати у відповідних випадках аналогію закону та аналогію права. Так, відповідно до ч. 1 та 2 ст. 8 ЦК, якщо цивільні відносини не врегульовано цим Кодексом, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, іншими актами цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону). У разі неможливості використати аналогію закону для регулювання цивільних відносин вони регулюються відповідно до загальних засад цивільного законодавства (аналогія права). Стаття 7 КАС, що присвячена джерелам права, які застосовуються судом, у частині 6 установлює, що у разі відсутності закону, який регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права). За КАС, аналогія закону та аналогія права не можуть застосовуватися лише для визначення підстав, меж повноважень та способу дій органів державної влади та місцевого самоврядування. У свою чергу, ст. 11 ГПК «Верховенство права та джерела права, що застосовуються судом» у ч. 10 встановлює, що, якщо спірні відносини не врегульовано законом і відсутній звичай ділового обороту, який може бути до них застосовано, суд застосовує закон, що регулює подібні відносини (аналогія закону), а за відсутності такого — виходить із загальних засад і змісту законодавства (аналогія права).

Як видно, на суд покладається широкий перелік обов'язків, пов'язаних із застосування складних категорій абстрактного характеру. Всі ці аспекти можуть бути відображені у висновках експертів у галузі права, а отже, такі висновки можуть допомогти суду на належному рівні реалізовувати такі завдання, забезпечуючи тим самим ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Крім того, застосування висновків експертів у галузі права може сприяти формуванню внутрішнього переконання судді у складних питаннях застосування права для прийняття в кінцевому рахунку остаточного обґрунтованого рішення. Відомий французький дослідник П. Сандевуар вважає, що застосування положень правової доктрини створює динамічну характеристику права, що дозволяє вирішувати питання, пов'язані з тим, якому типу норм права надати перевагу, який спосіб застосування права обрати. Фактично йдеться про усунення прогалин та про втілення наукової думки в рішеннях суду.

Усунення прогалин шляхом звернення до аналогії права передбачає глибокий аналіз та врахування принципів права як виду спеціалізованих правових норм, що, на відміну від застосування класичних правових норм, є більш складним правозастосовним процесом.

4. Створення умов для подолання відставання правового регулювання від розвитку суспільних відносин, що потребують унормування. Динамічний розвиток життя породжує виникнення нових відносин, які, зокрема, потребують правового регулювання. Проте практика правової регламентації таких відносин може відставати від реальних потреб. У зв'язку з цим деякі аспекти спірних правовідносин можуть бути не врегульовані правом, що створюватиме ускладнення для відстоювання правової позиції та захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Для вирішення питань, пов'язаних з такими відносинами, суттєве значення відводиться застосуванню аналогії права, що є одним із завдань та складовою предмета висновку експерта в галузі права. Отже, застосування висновку експерта у галузі права дозволяє апелювати не лише до того, що прямо передбачено правовими нормами, але й до того, що не передбачено або передбачено поверхнево, проте за своєю природою перебуває чи повинно перебувати в умовах правового регулювання.

Застосування аналогії закону, а особливо аналогії права, створює умови для свободи розсуду правозастосовного органу, а особливо — суду. Водночас названа свобода передбачає й додаткову відповідальність такого органу, оскільки йдеться про формування нової, не стільки навіть правозастосовної, скільки правотворчої практики. До речі, у своєму листі Міністерство юстиції України від 30.01.09 р. № Н-35267-18 вказало на те, що рішення суду у випадках, коли застосовується аналогія, містять положення, які суттєво

збагачують юридичну практику і можуть бути основою для розвитку законодавства.

Отже, застосування аналогії права виступає як першооснова для забезпечення реалізації верховенства права. ГПК прямо пов'язує верховенство права з можливістю суду застосовувати аналогію права (ст. 11). При цьому утвердження верховенства права відбувається в умовах «загальноєвропейської антипозитивістської революції у праві», що, на думку І. В. Семеніхіна, сформувало визнання нової — творчої та активної — ролі судді у правозастосуванні та абсолютного заперечення ролі судді як «вуст закону», який механічно застосовує приписи останнього.

У свою чергу, Пленум Верховного Суду України у постанові № 14 від 18.12.09 р. «Про судове рішення у цивільній справі» вказав на те, що рішення є законним тоді, коли суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до таких правовідносин, а також правильно витлумачив ці норми. Якщо спірні правовідносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого — суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права).

Крім того, важливим положенням чинного законодавства слід визнати ч. 10 ст. 10 ЦПК про те, що забороняється відмова у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини. Саме це положення фактично підштовхує суд до застосування аналогії права (ч. 9 ст. 10 ЦПК), для чого може бути в пригоді належно підготовлений висновок експерта у галузі права.

У зв'язку з цим вважаємо, що застосування висновків експертів у галузі права дозволяє суду суттєво підсилити свою позицію у цій частині, зробити свої рішення більш аргументованими, обґрунтованими та правосудними, що зрештою буде сприяти підвищенню авторитету судової гілки влади.

5. Науково обґрунтоване використання зарубіжного досвіду правового регулювання спірних правовідносин. Традиційно одним із проблемних моментів вітчизняної юридичної практики було та певним чином залишається повільність перейняття алгоритмів ухвалення тих чи інших рішень правотворчих та правозастосовних органів, що функціонують у зарубіжних країнах та фактично формують нові стандарти юриспруденції і моделі регулювання суспільних відносин та вирішення спорів про право. Застосування висновків експертів у галузі права може позитивно вплинути й на таку ситуацію. Адже одним із складових предмета висновку експерта у галузі права є зміст норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право» при застосуванні права іноземної держави суд чи інший орган установлює зміст його норм згідно з їх офіційним тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі. Відповідно у суду є обов'язок у відповідних випадках установити зміст норм іноземного права. У ч. 2 цієї ж статті вказано на те, що з метою встановлення змісту норм права іноземної держави суд чи інший орган може залучити експертів. У цьому випадку йдеться про експертів з питань права. Крім того, особи, які беруть участь у справі, мають право сприяти суду чи іншому органу у встановленні змісту норм права іноземної держави, на які вони посилаються в обґрунтуванні своїх вимог або заперечень, у тому числі й шляхом звернення до експертів з питань права. При цьому, на думку деяких науковців (О. О. Кармаза), звернення до експертів з питань права має переваги порівняно зі зверненням в установленому законом порядку до Міністерства юстиції України чи інших компетентних органів та установ в Україні чи за кордоном. Зокрема, за часом отримання інформації, необхідної для подальшого розгляду справи в суді, цей шлях є коротшим від інших шляхів, визначених у Законі України «Про міжнародне приватне право». Крім означеного вище, обов'язок суду застосовувати норми права інших держав у разі, коли це передбачено законом України чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено у ст. 11 ГПК «Верховенство права та джерела права, що застосовуються судом».

Врахування висновків експертів у галузі права буде відповідати міжнародній та провідній зарубіжній практиці залучення науковців для відпрацювання правової позиції у судових процесах.

6. Налагодження належної комунікації між юридичною наукою та практикою. Висновки експертів у галузі права виступають як своєрідний місток між

юридичною практикою та юридичною наукою. Доводиться часто чути нарікання з різних боків про те, що юридична наука та юридична практика живуть відірваним одне від одного життям. При цьому необхідно констатувати той факт, що підстав для такого твердження більш ніж достатньо. Зокрема, у процесі правотворчості доволі часто мають місце випадки ігнорування науково обґрунтованих висновків при розробці різних нормативно-правових актів. Це призводить, у тому числі, й до появи прогалин у правовому регулюванні, що створює додаткові складнощі для правозастосовувачів та в першу чергу для суду.

Одним із каналів впливу науки на практику повинні стати висновки експертів у галузі права. Використання досягнень юридичної науки дозволяє застосовувати аналогію права й долати ті прогалини та вирішувати ті помилки, що були допущені нормотворцем. Застосування аналогії права у судовій практиці не є достатньо поширеним явищем з огляду на складність такого застосування. Крім того, у межах судової практики існує доволі багато випадків виявлення судами вищої інстанції помилок у процесі застосування аналогії права. Часто такі помилки є наслідком конфліктності і колізійності норм права. Висновки експертів у галузі права, що складено згідно з вимогами законодавства компетентними фахівцями, дозволяє на належному рівні наукового обґрунтування формулювати таку правову позицію, що буде сприяти подоланню прогалин у праві, узгодження інтересів сторін на основі верховенства права та законності. Отже, юридична наука, яка не може існувати виключно для себе, повинна сприяти удосконаленню правозастосовної практики, у тому числі й за допомогою висновків експертів у галузі права.

Безперечно, судді у своїх рішеннях можуть самостійно посилатися на положення правової доктрини, з метою наведення додаткової аргументації для вирішення спірних правовідносин. Правову основу для цього заклав ЄСПЛ. Так, у рішенні від 06.12.07 р. у справі «Воловік проти України» вказано на те, що національні суди мають обирати способи такого тлумачення, які зазвичай можуть включати акти законодавства, відповідну практику, наукові дослідження тощо.

Проте практика посилання судами на доктринальні джерела є майже не поширеною, з огляду на її нетрадиційність, наявність суперечливих підходів щодо цього (деякі юристи заперечують таку можливість, посилаючись на відсутність традицій у національній правовій системі), а також складнощі відшукування відповідної інформації (розпорошеність доктринальних джерел у монографіях, наукових статтях, тезах доповідей на науково-практичних конференціях, дайджестах, енциклопедіях, довідниках, словниках, збірках, трактатах, підручниках, навчальних посібниках, есе тощо, робить пошук відповідної інформації трудомістким та тривалим у часі). Вчені-юристи, що постійно перебувають у стані наукового пошуку, чітко орієнтуються у відповідних напрямах правової доктрини, можуть у висновках експертів у галузі права зробити максимально точні та всебічні посилання на її положення, які стосується відповідних спірних правовідносин.

На додаток до викладеного слід вказати і зворотний зв'язок. Науковці, що займаються наданням висновків експертів у галузі права для своїх подальших наукових досліджень, отримують безцінний практичний досвід та емпіричний матеріал, що, у свою чергу, може бути покладено в основу майбутніх проєктів законів, інших нормативно-правових актів та інших джерел права для усунення прогалин, що було виявлено у межах судової практики.

Недоліки.

Безперечно, як і будь-яке соціальне явище, інститут експертів з питань права не позбавлений певних недоліків. Проте вони переважно пов'язані з неналежним застосуванням цього процесуального інституту. Наприклад, надання висновку експертом у галузі права, що не є фахівцем у межах правового регулювання конкретних спірних правовідносин, вихід експертом за межі предмета висновку, що встановлено в законі, тощо. На жаль, такі випадки трапляються та суттєвим чином нівелюють не лише авторитет таких науковців, але й знижують значущість процесуального інституту експертів з питань права.

Крім того, існує також проблема забезпечення статусу експертів з питань права як незаінтересованих у результатах розгляду справи суб'єктів. Вона пов'язана з тим, що сторона у справі звертається безпосередньо до експерта з питань права та замовляє відповідний висновок. Проте на практиці такий недолік можна мінімізувати шляхом запровадження на рівні корпоративних норм чітких правил, що будуть сприяти незалежності та неупередженості експерта з питань права. У разі створення умов для того, щоб експерт з питань права був дійсно незаінтересованим

у результаті розгляду справи суб'єктом, він може сформулювати неупереджені висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені учасниками справи, на які суд може посилатися в рішенні як на джерело відомостей, які в ньому містяться.

Особливості застосування висновків експертів у галузі права у судовій практиці (можливі варіанти).

Відповідно до чинного законодавства суд може посилатися в рішенні на висновок експерта як на джерело відомостей, але повинен зробити самостійні висновки щодо відповідних питань. Ця норма враховує плюралізм думок, що має місце у межах правової доктрини, існування в ній діаметрально протилежних концепцій щодо розуміння тих чи інших правових явищ та інститутів, а також шляхів вирішення юридично значущих ситуацій. Водночас така норма не означає того, що суд повинен автоматично не погоджуватися з висновком експерта у галузі права.

Якщо позиція суду збігається з позицією, що викладено у висновку, то, виходячи з положень закону, у суду є кілька варіантів.

Перший. Суд може посилатися на висновок експерта у галузі права, вказуючи його основні реквізити, та далі, мотивуючи своє рішення, він може від свого імені виписати позицію, яка збігається з позицією, що викладено у висновку.

Другий. Суд може не посилатися на висновок, а використовувати відомості, що в ньому викладено. Така можливість випливає з положень процесуальних норм, відповідно до яких висновок експерта у галузі права не є обов'язковим для суду, але останній може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань. Фактично в основу самостійних висновків суду і можна покласти відомості, що викладено у висновку експерта у галузі права. Водночас, як правильно зауважує М. Д. Савенко, посилання у рішенні суду на прізвища та праці науковців робить таке рішення більш авторитетним та переконливим.

Якщо ж **суд не погоджується з остаточними висновками експерта з питань права або погоджується з ними частково,** то це не означає, що він не може використовувати висновок взагалі. У такому разі суд може знайти у висновку експерта у галузі права як джерелі відомостей ті правові позиції, або посилання на доктринальні джерела, практику ЄСПЛ, міжнародну судову практику, судову практику, що сформувалася в іноземних державах, зміст норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі. Крім того, суд може брати до уваги також власні умовиводи експерта, його доктринальне тлумачення, аргументацію тощо.

У цьому контексті варто відзначити те, що джерело відомостей можна розглядати як документ, який містить інформацію, факти, дані про щось, знання у відповідних сферах. Виходячи з цього, висновок експерта у галузі права можна враховувати і частково, коли в ньому є якась потрібна для суду інформація, але загалом зроблені, на думку суду, хибні висновки. Таким чином, висновок експерта у галузі права, з яким суд в цілому не погоджується, може бути використано в певній частині для формуванні інформаційної бази для винесення законного і належним чином вмотивованого та максимально обґрунтованого рішення.

Безперечно, ті висновки експерта у галузі права, що виходять за межі висновку, встановленого законом та підміняють суд, братися до уваги не можуть. Так, зокрема, п. 4 ч. 1 ст. 264 ЦПК установлено, що під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини (факти), якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін випливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин; 5) чи слід позов задовольнити або в позові відмовити; 6) як розподілити між сторонами судові витрати; 7) чи є підстави допустити негайне виконання судового рішення; 8) чи є підстави для скасування заходів забезпечення позову.

Наприклад, якщо експерт з питань права вкаже у висновку на те, яку норму (норми) слід застосовувати до спірних правовідносин, то на такий висновок не варто посилатися. Це зумовлено тим, що в цьому випадку висновок буде явно виходити за межі предмета висновку, встановленого в законі (застосування аналогії закону чи аналогії права; встановлення змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі).

При цьому варто брати до уваги й те, що вказані питання є вичерпними та розширеному тлумаченню не підлягають.

Отже, **висновок експерта у галузі права не може містити вказівок на те, які норми права повинен застосувати суд та мотиви їх застосування, а також норми права, які не потрібно суду застосувати.** Такий висновок буде суперечити чинному законодавству, виходитиме за межі предмета та, в принципі, може розглядатися як втручання у сферу діяльності суду.

Водночас **якщо висновок експерта у галузі права складено у межах предмета, встановленого в законі, то він може виконати для суду функцію додаткової мотивації.** Так, відповідно до пп. 5 — 6 ч. 4 ст. 265 ЦПК у мотивувальній частині рішення суду зазначаються норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування, а також норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування. У цьому випадку висновок експерта у галузі права може допомогти суду навести додаткову мотивацію щодо застосування тих чи інших норм у межах предмета висновку. Наприклад, коли йдеться про потребу застосування аналогії закону до спірних правовідносин, то якісно підготовлений та належно вмотивований висновок експерта у галузі права може містити додаткову науково-обґрунтовану позицію з цього приводу.

Водночас урахування висновку експерта у галузі права, безперечно, є правом, а не обов'язком суду. Про це суддя Касаційного цивільного суду[7] у складі Верховного Суду Сергій Бурлаков зазначив на лекції у межах семінару для суддів на тему «Висновок експерта у галузі права: правова природа та судова практика застосування», що відбувся 9 квітня 2021 року в онлайн-режимі[8].

Доповідач навів відповідну практику касаційних судів у складі Верховного Суду. Зокрема, він звернув увагу на постанову КЦС від 10.11.20 р. у справі № 755/19186/18. У цій справі апеляційний суд не залучив до матеріалів справи висновок експерта в галузі права, оскільки він отриманий після вирішення справи в суді першої інстанції. Натомість КЦС зазначив, що відповідно до ч. 1 ст. 114 ЦПК учасники справи мають право подати до суду висновок експерта у галузі права лише щодо: застосування аналогії закону чи аналогії права; змісту норм іноземного права. Підготовлений науково-правовий експертний висновок виходить за межі кола питань, передбачених ч. 1 ст. 114 ЦПК.

У постанові Касаційного господарського суду у складі ВС від 16.03.21 р. у справі № 910/18649/19, яку також навів як приклад Сергій Бурлаков, акцентовано, що висновок експерта у галузі права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду. Суд може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань. Тож висновок апеляційного суду щодо неспростування відповідачем належними і допустимими доказами тверджень, викладених у зазначеному науково-практичному висновку, є помилковим.

Крім того, доповідач звернув увагу на постанову Касаційного адміністративного суду від 30.10.18 р. у справі № 826/6667/16, в якій також зазначено, що висновок експерта у галузі права не є доказом, а його прийняття та врахування є правом, а не обов'язком суду. До того ж такий висновок може стосуватися лише передбачених КАС питань — застосування аналогії закону або аналогії права чи змісту норм іноземного права.

Також Сергій Бурлаков висвітлив питання, хто ж є експертом у галузі права. Він навів ухвалу КЦС від 26.02.21 р. у справі № 757/7499/17-ц, яка стосувалася відводу експерта в галузі права. У ній зазначено, що рішення про допуск до участі у справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом. Аналіз ч. 1 ст. 73 ЦПК дає підстави для висновку, що особа набуває статусу експерта в галузі права у разі ухвалення судом рішення про допуск її до участі у справі в такому процесуальному статусі, а також долучення його висновку до матеріалів справи.

Участь у заході взяв заступник керівника департаменту аналітичної та правової роботи — начальник правового управління (IV) Верховного Суду Михайло Шумило. Він зазначив, що висновок експерта у галузі права є новим інститутом процесуального законодавства. Очевидно, що сьогодні тільки напрацьовуються підходи щодо його ефективного застосування,

[7] Далі за текстом — КЦС.

[8] Із презентацією Сергія Бурлакова можна ознайомитися за посиланням: URL: cutt.ly/sve2SZe.

проте саме через новизну виникає низка практичних питань.

Одне з них: кого вважати визнаним фахівцем у тій чи тій галузі права? Очевидно, що формального критерію наявності наукового ступеня кандидата чи доктора юридичних наук тут недостатньо, як і, власне, інформації про діяльність науковця у публічному просторі. Очевидно, що під цим оціночним поняттям необхідно розуміти фаховість вченого саме у вузькому проблемному питанні, яке перебуває на розгляді суду. Тобто якщо спір спадковий, то висновок науковця, сферою наукових інтересів якого є проблеми інтелектуальної власності, очевидно, має викликати обґрунтований сумнів щодо належного наукового рівня цього науковця.

Крім цього, доповідач звернув увагу, що в Єдиному державному реєстрі судових рішень дані про експертів у галузі права, зокрема прізвища, часом знеособлені. На його думку, знеособлювати їх не потрібно, оскільки це дасть можливість виявляти «експертів-гастролерів», які надають висновки з усіх можливих питань, незалежно від своєї наукової спеціалізації. Більш докладно — у статті Михайла Шумила, опублікованій раніше[9].

Тематика застосування судом висновків експертів у галузі права є актуальною і з огляду на релевантну практику ЄСПЛ. Так, у справі Vorotņikova v. Latvia (№ 68188/13) йшлося про пенсійний спір, який було вирішено на основі стверджувано незаконно здобутих документів, що не були доведені до відома сторін. Заперечення заявниці не було долучено судом до матеріалів справи. А саме, у своїй касаційній скарзі заявниця вказувала, що відповідний Закон про державні пенсії було неправильно протлумачено. Верховний Суд звернувся з проханням про надання висновків щодо цього до трьох державних установ. При цьому висновки не було доведено до відома заявниці. Заявниця далі заперечила проти цих висновків, проте її заперечення також не було долучено до матеріалів справи. З цього приводу Верховний Суд указав, що такі дії не було передбачено Законом про адміністративну процедуру. Зрештою, Верховний Суд відмовив у задоволенні скарги заявниці.

Посилаючись на п. 1 ст. 6 Конвенції, заявниця скаржилася, що її справа була вирішена на основі незаконно здобутих доказів/матеріалів, які не були доведені до її відома / не були направлені їй у порушення принципу змагального провадження.

Важливими з огляду на порушення у нашій публікації питання є оцінка Страсбурзького суду. У цій справі ЄСПЛ зауважив, що стаття 30 Закону про адміністративну процедуру дозволяє Сенату Верховного суду запитувати висновки від державних установ. Оскільки установи, яким запропоновано надати такі висновки, не мають статусу сторін у провадженні (див. пункт 13 цього рішення), Суд не визнав переконливим аргумент заявниці про те, що такий запит не міг бути зроблений на стадії касаційного провадження. Тому Суд відхилив твердження заявниці про те, що ці висновки були отримані незаконно (п. 23 рішення).

Що стосується факту непоінформованості заявниці про отримані висновки, ЄСПЛ зауважив, що згідно з принципом «об'єктивного розслідування» (див. п. 13 та 16 цього рішення) Сенат Верховного Суду **запросив ці висновки з метою ухвалення обґрунтованого рішення щодо правильності тлумачення застосованої норми права.** Тлумачення цієї норми права було суттю правового спору, що розглядався Сенатом Верховного Суду, і воно визначало результат розгляду справи заявниці. Тому Суд підсумував, що ці висновки були надані явно з метою впливу на рішення суду, хоча вони й не мали обов'язкового характеру. Відповідно заявниця могла розумно очікувати, що з нею будуть радитися з приводу того, чи потребують ці матеріали її коментарів. Як Суд зазначив вище, така позиція є незмінною в разі, якщо зауваження стосуються нейтрального питання, яке має вирішуватися судом, або ж, на думку відповідного суду, не містять будь-яких фактів чи аргументів, які не розглядалися раніше (п. 24 рішення).

Щодо заперечення Уряду про те, що заявниця була проінформована про своє право на ознайомлення з матеріалами справи, ЄСПЛ нагадав, що можливість ознайомлення з матеріалами справи сама собою не є достатньою гарантією забезпечення права заявниці на змагальне провадження. Тому з метою забезпечення справедливості Сенат Верховного Суду **мав би проінформувати заявницю про отримання висновків державних установ, і в разі її бажання вона могла б надати свої письмові зауваження.** На основі наявної інформації ЄСПЛ зауважив, що **вищенаведена вимога імпліцитно існує в усталеній практиці Суду стосовно права на змагальне провадження, яке**

[9] Див. за посиланням: URL: cutt.ly/Sve2bhb.

є складовою частиною права на справедливий суд, і вона не була передбачена національним законодавством (п. 25 рішення).

Окрім цього, коментарі заявниці на висновки державних установ не були долучені до матеріалів справи з тієї підстави, що Закон про адміністративну процедуру не передбачав можливості коментувати висновки державних установ, які не були стороною у провадженні. ЄСПЛ нагадав, що гарантії, обумовлені правом на змагальне провадження, не обмежуються зауваженнями сторін провадження. В усталеній практиці Суду ці гарантії є також застосовними до інших випадків, зокрема щодо доказів чи висновків, отриманих за ініціативою суду. ЄСПЛ намагався визначити, чи були твердження/аргументи подані з метою впливу на рішення суду.

Як установлено вище (див. п. 24 цього рішення), це мало місце у справі (п. 26 рішення). Наведені вище міркування були достатніми для висновку Суду про те, що в цій справі дотримання права на справедливий суд, гарантованого п. 1 ст. 6 Конвенції, вимагало, щоб заявниці була надана можливість ознайомитись із висновками державних установ, отриманих на запит Сенату Верховного Суду, та надати свої зауваження (п. 27 рішення). Тому **в цій справі, резюмував Страсбурзький суд, було порушено п. 1 ст. 6 Конвенції**[10]**.**

Запропоновані ЄСПЛ підходи дозволяють виснувати, що й висновки членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді, які отримані за зверненням суддів Верховного Суду, мають бути долучені до матеріалів відповідної справи. Адже такі висновки, хоча й не мають обов'язкового характеру, надаються явно з метою впливу на рішення суду. Відповідно сторони у справі вправі розумно очікувати, що з ними будуть радитися з приводу того, чи потребують ці матеріали їх коментарів.

Тому, виходячи з права на змагальне провадження з метою забезпечення справедливості, Верховний Суд має проінформувати сторін про отримання висновків членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді, і в разі їх бажання вони вправі надати свої письмові коментарі (зауваження, заперечення тощо), які також слід долучати до матеріалів справи.

Рівною мірою **наведені правила доцільно застосовувати й іншим національним судам у випадках отримання ними відповідних наукових висновків та висновків експертів у галузі права у розглядуваних ними справах.** Разом із тим ми не виключаємо задля забезпечення вимоги правової визначеності, як складової верховенства права, внесення відповідних змін до процесуального законодавства.

Таким чином, можна констатувати, що застосування висновку експерта у галузі права є чинником більш якісного вирішення справи по суті, повноцінного втілення верховенства права, більш професійного та обґрунтованого застосування положень зарубіжного законодавства, застосування міжнародної судової практики, положень правової доктрини.

[10] Огляд рішень ЄСПЛ (лютий 2021 року). Рішення за період із 01.02.21 р. по 28.02.21 р. / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. К., 2021. С. 15—17).

АДВОКАТСЬКІ ДИНАСТІЇ:
ЗОРИСЛАВА РОМОВСЬКА

«Адвокатські династії» — спільний проєкт Центру досліджень адвокатури і права НААУ та Українського радіо. Формат — прямий ефір з відомими адвокатами, для яких адвокатура стала сімейною справою.
Проєкт покликаний ознайомити громадянське суспільство з основними завданнями інституту адвокатури, висвітлити роль адвоката у судовому процесі, розкрити невідомі сторінки життя і діяльності провідних адвокатів, вчених, сприяти покращенню іміджу адвокатури в суспільстві.

«Програма «Династії» — це програма про імениті українські родини. Життя кожного стало в певній галузі чи в певній сфері нашого суспільства визначальним, і якщо досвід батьків був фундаментом у цій родині, то помножений на сміливість і прагнення нащадків він дав саме той результат, який ми можемо вважати основоположним у розвитку галузі чи цілої сфери», — вважає ведуча програми, журналіст Галина Бабій.

Гостя сьогоднішньої рубрики — видатна жінка-вчений, викладач Вищої школи адвокатури НААУ, з якою пов'язана ціла епоха формування українського законодавства, виховання поколінь молодих українських правників — **професор Зорислава Ромовська**.

Ведуча: *Батьки здобувають свій власний досвід та дають його своїм дітям, а вже діти примножують це на якусь більшу розкутість, більшу сміливість, максималізм, що притаманний молодим. Вони йдуть своєю дорогою, але продовжують справу батьків. Чи у Вашій родині так?*

Зорислава Ромовська: Уся справа в тому, що ті, від кого я походжу, не належали до правової сфери. Це була родина вчителів та священиків. По лінії матері — це священики в багатьох поколіннях, а це, у свою чергу, інтелігенція. Моя бабця була вчителем, моя мати була вчителем — це так само, якоюсь мірою, складало той фундамент, на якому я зросла і на якому я виховувала своїх дітей.

РУБРИКА «ГЕНЕТИКА»

Зорислава Ромовська (біографічна довідка) — провідний український науковець, політик, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України. Народилася в 1940-му році у Косові, що на Івано-Франківщині, закінчила Косівську середню школу. У 1962 році закінчила юридичний факультет у Львівському державному університеті імені Івана Франка.

У 1966 — 1968 рр. навчалась в аспірантурі на кафедрі цивільного права в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка. Захистила кандидатську дисертацію на тему «Особисті немайнові права громадян СРСР». Далі докторантура в Харківському юридичному інституті, захист докторської дисертації на тему: «Проблеми захисту в радянському сімейному праві».

Завідувачка кафедри цивільного права Львівського державного університету, професор Академії адвокатури України, народний депутат України (1998 — 2002 рр.); декан юридичного факультету Національного університету «Києво-Могилянська Академія» (2004 — 2005); співавторка проєкту Закону України «Про власність», авторка проєкту Земельного кодексу України, авторка Сімейного кодексу України; брала участь в опрацюванні проєкту Кримінального кодексу України

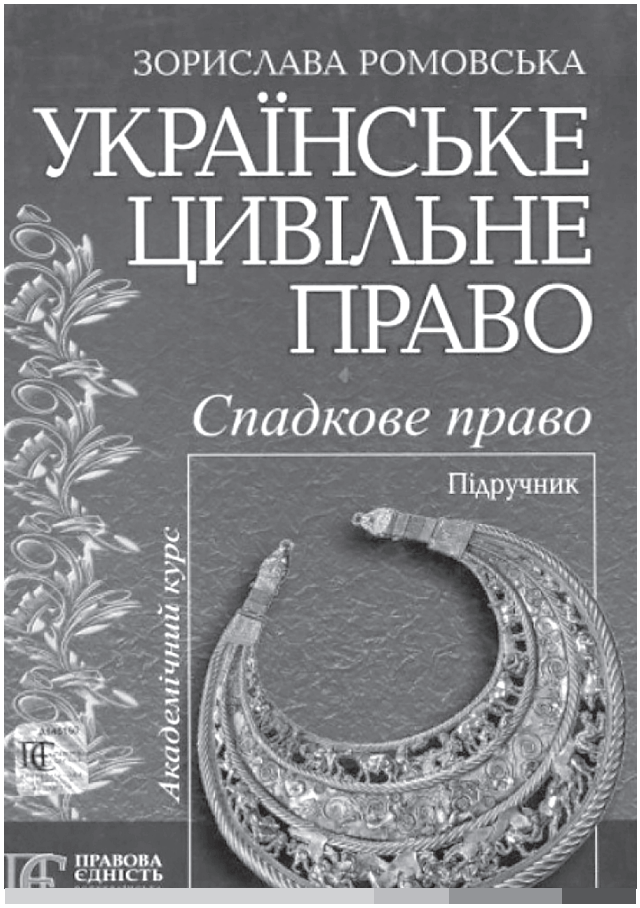

та проєктів інших законів; авторка п'яти одноосібних монографій з юридичної тематики. Має дві доньки: Наталію та Надію, які після закінчення юридичного факультету Львівського університету працюють суддями. Онук Тарас — теж юрист, працює у Державній виконавчій службі.

Ведуча: *Отже, генетика вчительська привела до юридичної сфери, але не одразу… Простежимо? Уже сказано, що Ви у своїй діяльності відомі як авторка багатьох законопроєктів, багатьох кодексів, зокрема, велику вагу у своїй діяльності приділяли сімейному праву. Чому саме таку увагу приділяєте сімейному праву?*

Зорислава Ромовська: Знаєте, це було, знову ж таки, випадково і моя життєва дорога переповнена ось такими випадковостями, але на цій дорозі трапляється дуже багато хороших людей.

У нас сімейне право читав доцент Топольницький Микола Кирилович. Коли я закінчувала університет, фактично в той період Микола Кирилович відійшов від викладацької роботи і викладання сімейного права — була своєрідна вакансія, коли я захистила кандидатську дисертацію, а це було більше 50 років тому, ох — це немислимо!

І от, повернувшись до Львова, я продовжила ось цю приємну роботу — викладання сімейного права, а Львівський університет був унікальним у тому сенсі, що сімейне право було окремою дисципліною і це становило 30 годин! Не 2 — 3 години похапцем, бо що ж скажеш про сімейне право за дві пари?! Абсолютно нічого! А коли мова йде про 30 годин… Треба було шукати інформацію різносторонньо. Це мені дало відвагу, адже знання — це відвага і сміливість. І коли я знаю, як було і як є в інших державах, — воно, справді, важливо: сучасне чи не сучасне законодавство. Це дає підставу вимагати запровадження саме такого сучасного законодавства!

Тому, знову ж таки, сімейне право я «окупувала», якщо можна так сказати, саме у зв'язку з тим, що Микола Кирилович Топольницький пішов на пенсію і була відкрита вакансія, а потім усе змінилось — потім було і цивільне, і сімейне право. Сімейне право я викладала в Львівському університеті 30 років — це дуже довгий шлях!

РУБРИКА «ХОЧУ І БУДУ»

Ведуча: *У Вашій біографії є такий факт — Ви не вступили до медичного інституту і випадково стали на юридичну стежку. Чи не було у батьків спротиву, мовляв: «Ми ж тебе направили на медицину, а ти нас не послухала!?»*

Зорислава Ромовська: Ні, навпаки. Ви знаєте, проблеми мого професійного майбутнього вирішував випадок і вирішувала я сама. Тобто те, що я буду вступати в медичний інститут, — це питання не обговорювалось, його не дебатували. Я так вирішила. Чи мала я реальні шанси? Ну, це, як кажуть, — вже інша справа. Хоча мені здавалось, я була підготовлена, але професор, чоловік старшого віку, втомлений іспитами, подивився на мене і не побачив тої, яка дійсно хоче бути лікарем, та поставив мені «задовільно». Це був останній екзамен, мені одного балу не вистачило, щоб стати медиком. Потрібно було шукати роботу в Косові, в Івано-Франківській області, а це непросто. Якраз на той час у Косівському районному суді звільнилась посада секретаря судового засідання і це був випадок, який мене перекинув з однієї сфери в іншу, однак я все одно продовжувала готуватись до медицини, аж

поки не приїхав представник Львівського обласного суду і запропонував: «Є можливість вступити на юрфак за рекомендацією Львівського обласного суду». Ну ось я і ризикнула, скористалась цією рекомендацією.

Ведуча: *Чи Ви відчули, що це Ваше? А чи силоміць примушували себе вчити цю науку?*

Зорислава Ромовська: Ви знаєте, не силоміць. Це було дуже легко, були гарні викладачі, але ностальгія за білим халатом існує ще досі. Мені здається, що якби я одягнула білий халат та ковпак і йшла коридорами лікарні, то люди з повагою віталися б, навіть не знаючи мене. З повагою! Раз іде в халаті та ковпаку — то це лікар! Мене огортає легка ностальгія, яка залишилась до цього часу, і разом з тим мені притаманна така глибока здатність до надання медичної допомоги: все вмію, майже нічого не боюся, крові не боюся, мертвої людини теж не боюся…

Ведуча: *Характер був у Вас бійцівський, чи щось змінилося?*

Зорислава Ромовська: У мене з татом почерк дуже схожий, як і характер. Така моя спадщина — і це навічно. Якось після мого виступу мені сказали: «Ти виступила дуже гарно, сказала правду, але навіщо?». Іноді за цю правду картаю себе. Щоправда, бувало й інакше: мого виступу чекали, а я промовчала, хоча можна було змінити ситуацію.

Наполегливо відстоюю свою позицію. Якби не ця твердість, Цивільний і Сімейний кодекси країни були б «єдиноутробними» з російськими.

Ведуча: *Ви могли здійснити свою мрію про медицину, направивши доньок на медичний шлях. Тим не менше, вони продовжили Вашу справу — юридичну. Розкажіть про них.*

Зорислава Ромовська: Дві доньки — Наталія і Надія, кожна з твердим характером. Мої доньки — це моя гордість! У них дуже гострим є відчуття справедливості. Після того, як перша закінчила школу, інший фах — було би незвично якось. І дітям подобалось, тим паче юрфак і Львівський університет — то було і є престижно! Львівський університет — престижний заклад. Це не комерційний заклад, тому навчатися у Львівському університеті і до того ж на юридичному факультеті завжди престижно! Разом із тим не будемо гріха таїти, вступити в медінститут було майже неможливо.

Ведуча: *Покійний Богдан Гаврилишин колись казав: «Перші свої філософські і життєві знання діти отримують сидячи під столом, коли збирається в домі товариство і батьки про щось говорять».*

Зорислава Ромовська: У нас так само було, в нашому роду. Зокрема, у мого дядька, який був священиком. Ми були ще малі, і там у домі були свої правила поведінки. Ніхто з дітей першим не смів сісти за стіл. Першими сідали завжди старші. Це була повага до старшого покоління, було дуже серйозне виховання. Ну а потім, у радянські часи, ми переселилися в маленьку квартиру, як то кажуть, «крупнопанельного дома», то тут уже питання інакше. Але все одно той професійний дух і професійна спрямованість — хочеш чи не хочеш — вона є!

І Ви знаєте, коли дитина чує кожен день: «право», «обов'язок», «відповідальність», «договори», то вона вже зростає в цьому середовищі. Немовля сидить собі в куточку на дивані та слухає все те, спостерігає за тим, що відбувається. Тобто те, що мої діти вступили на юрфак Львівського університету, — це, з одного боку, була реальна можливість на той час, а з іншого — це не було рішення проти їх волі — ні! Їм сподобалась ця ідея.

Ведуча: *Вони практикуючі юристи, зокрема судді, так?*

Зорислава Ромовська: Перша донька була помічником судді. Наталія взагалі відпрацювала три роки в Ужгородській облспоживспілці. Це було дуже цікаво, бо мені сказали так: «Діти викладачів університету мають їхати за направленням, нічого їм залишатися у Львові». Кажу: «Добре, моя поїде», її направили в Ужгород і вона в Ужгородській облспоживспілці працювала майже три роки, живучи в гуртожитку, але коли відкрилась можливість повернутись до Львова — вона

повернулася. У суді вона пропрацювала чотири роки, і це дуже велика наука! Після того вона стала суддею, на цій посаді вже багато років, і мені приємно, що про неї ніхто не сказав поганого слова. Один адвокат сказав так: «Я вчора програв справу у Вашої дочки, але я дякую! Все було так гарно, інтелігентно». І ось знову саме про інтелігентність йде мова. Коли ти скажеш людині «ні» — твоя вимога безпідставна, але якщо скажемо: «вибач, ми мусимо з тебе стягнути певну грошову суму, оскільки…», — то з таким підходом людям стає легше? Бо домінує закон та повага до людини, незалежно від того, яку ти мантію сьогодні вдягнув: позивача чи відповідача.

Друга донька так само випадково потрапила в судді, бо треба було йти на практику, ну куди ж іще? До суду! Пішла на практику до суду, 4 роки була помічником голови суду. Це був досить складний шлях, але саме завдяки цій серйозній підготовці можна було не боятися самій сісти за стіл районного суду, де вона і працювала. З часом перейшла в Апеляційний суд, і, відпрацювавши 20 років, сказала — «досить!». А я вважаю, відпрацювати 20 років суддею — це як 20 років позбавлення волі.

Ведуча: *Чому?! Ви ж любите свою професію, свою сферу!*

Зорислава Ромовська: Так, але… Це дуже тяжко! Кожен день повертаєшся з емоціями інших людей, з негативною енергетикою, яку на тебе вихлюпнули, адже в судовому процесі завжди дві сторони, одна буде задоволена, а інша ні. Завжди хтось виграє, а інший програє. А той, хто програє справедливо, — усе одно не хоче миритися! Саме тому це надзвичайно складно.

Ведуча: *Тим не менш, Ви маєте продовження в цій сфері. Ваш онук уже також юрист?*

Зорислава Ромовська: Так! Онук Тарас. Виконавча служба — це така служба, на якій люди стикаються з державними виконавцями і їх усі лають, лають і ще раз лають. Досить складно, але що ж зробиш…

РУБРИКА «ДЕ ЗГОДА В СІМЕЙСТВІ?»

Ведуча: *Чи буває таке, що Ваша сімейна юридична справа — це те, що Вас об'єднує і поза роботою? Коли ви збираєтесь вдома за святковим столом, чи бувають такі часи, що ви все одно говорите про робочі моменти?*

Зорислава Ромовська: Дуже часто! Коли я була в Києві, а я там знаходилась фактично 19 років: 4 роки була народним депутатом, потім Могилянка, потім була академія адвокатури. Під час мого перебування в Києві мої діти постійно телефонували і питали, як бути, інколи в стресових ситуаціях, коли відповідь просили негайно, і я консультувала дуже багато разів, контролювала поведінку своїх дітей.

Якось я попросила молодшу доньку задовольнити позов однієї жінки у сімейному спорі з чоловіком. Однак її рішення було протилежним: «Мамо, ти побачила справу з одного боку, а я — з обох». Це моє втручання у правосуддя було першим і останнім. Хоча моєю думкою щодо різних проблем мої доньки цікавилися постійно, «брали її на озброєння». Навіть приходила до старшої доньки Наталії на роботу, до зали суду, сідала в куточку і просто слухала, після чого давала оцінку: «Наталочка, ось тут я би так не робила», «Наталочка, тут було б краще по-іншому», «Коли ти говориш до Сторони — говорити потрібно стримано, по-доброму і старайся учасника судового процесу називати по імені і по батькові». Тобто якимось чином я намагалася гуманізувати цю сферу відносин «Суд — Сторона», бо людей туди приводить нещастя. Щастя до суду ніколи не приводить!

Ведуча: *Одна з нагальних, головних реформ нашого суспільства — це судова реформа, і ми знаємо, що вона завжди важко просувається, існує багато перекручувань, спротиву. Ви, як людина з досвідом, яка є автором законів, кодексів, як оцінюєте судові реформи в Україні?*

Зорислава Ромовська: Отже, насамперед, Ви знаєте, я протестувала, як тільки могла, на різних рівнях, оскільки не можна охаювати судову систему! Можна вигнати будь-якого суддю з судової системи або засудити, але коли президенти, народні депутати та інші високопосадовці кажуть: «Вся судова система корумпована! Всі судді злодії!.. Чекайте! А Верховна Рада не корумпована? А виконавча влада не корумпована? Тоді ми можемо сказати, що і вся гілка виконавчої влади теж корумпована, вся Верховна Рада корумпована!» Так не можна казати! Це огульне охаювання!

Якби мене хто слухав, то я би хотіла сказати так: «Шановні панове, не втручайтеся! Пане Президенте, не втручайтеся! Голово обласної адміністрації, не втручайтеся! Народні депутати, не приходьте на судове засідання і не тисніть на суди!».

Ведуча: *Як родина відпочиває? Якщо відпочиваєте разом, що ви любите?*

Зорислава Ромовська: Коли мова йде про відпочинок, сказати, що я відпочиваю, взагалі, не можна. Я працюю і працюю! Мої діти відпочивають, вони двічі брали мене за кордон, як кажуть росіяни, «в довесок», але коли були живі мої батьки, я дуже любила приїжджати в Косів (Івано-Франківська область), а сказати, що я відпочиваю так, як відпочивають інші, вочевидь, не можу. Мій відпочинок — це зміна роботи. Щось завжди є на черзі: якась книжка, якась одна чи друга навчальна програма.

Ведуча: *Чи ніколи в житті Ви не пошкодували, що тоді не вступили до медичного інституту, а життя направило Вас до юридичного?*

Зорислава Ромовська: Я постійно кажу: «Боже Ти милий, Станіславівський (*Івано-Франківський — ред.*) професоре, ну чому Ви мене не взяли до медицини?..» Я іноді досі це кажу. А один почув мої слова, та й сказав: «Так, Ви були б гарним лікарем, але бідним». Тому так, ностальгія за білим халатом є, але я вважаю, що можна бути задоволеним і в іншій сфері.

Право — це для мене, як друге життя. Колись я опублікувала книгу, в якій написала главу: «Любов мені являлась двічі». Іван Франко казав: «Тричі мені являлась любов», а мені двічі: перша — це медицина, друга — це цивілістика, але ж про першу любов ніхто ніколи не забуває. Власне, перша любов завжди зі мною.

Ведуча: *Зате друга любов дала нам чудове родове дерево в юриспруденції, а також чудові законопроєкти, кодекси, закони, що працюють в юридичній сфері України, якими ми керуємося і якими ми Вам завдячуємо! Що написали останнім часом і що ще дозріває?*

Зорислава Ромовська: 2020 року вийшов четвертий том «Українського цивільного права», присвячений договірному праву. Хотіла б докінчити написання п'ятого тому, присвяченого особистим немайновим правам людини. Побачило світ третє видання «Мозаїки слова». Зі слів професора М. К. Галянтича, ця книжка дуже важка до читання, бо кожна фраза у ній примушує думати.

Ведуча: *Що Ви спостерігаєте із задоволенням?*

Зорислава Ромовська: Як збільшується кількість українців, котрі повернулися до рідної мови. Як вишиванка замайоріла по всій Україні. Як красивішають наші міста і села. Як піднімається рівень національної свідомості.

Ведуча: *Що Ви спостерігаєте із сумом?*

Зорислава Ромовська: Як катастрофічно зросли ціни на найнеобхідніші речі. Як легко українці дають себе «шити в дурні». Як брязкає зброєю північний сусід. Як багато молоді шукають собі щастя за кордоном.

Ведуча: *Що б Ви побажали адвокатам?*

Зорислава Ромовська: Найперше, жити у злагоді зі своєю совістю. Ця злагода багатогранна: готуватися ретельно до кожного судового процесу, не бути захланним, не продаватися, братися до справ, щодо яких є знання та досвід. Працювати так, щоби у разі потреби ваші клієнти кинулися вам на допомогу або хоча б словом відгукнулися на ваш біль. У цьому — найвищий адвокатський гонорар!

Якось написала статтю «Усе нове — на кінчику адвокатського пера». Мала на увазі роль адвоката в пропаганді і утвердженні нового закону, в модернізації судової практики, відстоюванні верховенства права. Адвокат мусить бути поборником прав людини, громадським діячем. І першим зусиллям у цьому напрямку могло б стати прочитання, хоча б по діагоналі, повісті Івана Франка «Перехресні стежки». Тож бажаю адвокатам, щоб на їхніх життєвих перехрестях було більше успіхів, перемог і якнайменше невдач і розчарувань.

ФЕДІР КРИЖАНІВСЬКИЙ — АДВОКАТ, КООПЕРАТОР, ПРОФЕСОР ПРАВА

Валерій Філімоніхін, вчений секретар Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили», учасник проєкту Центру досліджень адвокатури і права «Історія адвокатури України»

Життєвий шлях адвоката Федора Івановича Крижанівського показовий для жорстокого XX століття і трагічної долі людини у лещатах тоталітарного режиму. Один із відомих київських адвокатів, правознавець, діяч кооперативного руху у період Української революції 1917 — 1921 років Федір Крижанівський доклав чимало зусиль для розбудови демократичної незалежної української державності та її економічного добробуту. Через два десятиліття він заплатив за це своїм життям і став однією з численних жертв сталінської машини державного терору.

Федір Іванович Крижанівський народився у 1878 році у с. Скибинці Сквирського повіту Київської губернії (нині село Тетіївського району Київської області) у родині сільського священика. Навчався на медичному та юридичному факультетах Юр'ївського (нині Тартуський, Естонія) університету. За участь у студентському русі був заарештований і відбув піврічне тюремне ув'язнення. У 1907 році закінчив юридичний факультет Петербурзького університету. Здобувши освіту, повернувся до Києва. Юридичну практику Федір Крижанівський набував, працюючи юрисконсультом у конторі Київського кооперативного банку та інших банківських установах, зокрема Київсоюзбанку (1912 — 1919).

У 1910 — 1914 роках Ф.К рижанівський працював у Києві помічником присяжного повіреного[1,2], а у 1915 — 1917 роках — присяжним повіреним. Належав до Київської громади, Товариства українських поступовців, Українського клубу в Києві. У 1917 році став одним із засновників Української Центральної Ради (УЦР), до якої був делегований кооперативними організаціями України. 20 (7) квітня 1917 року обраний заступником голови, членом Комітету УЦР. Брав активну участь у роботі низки комісій УЦР та її засіданнях з березня по жовтень 1917 року. Зокрема, 10, 12, 13 березня та 15 травня 1917 року головував на засіданнях Центральної Ради[3].

Разом з однодумцями Федір Крижанівський створив Українську трудову партію, установчий з'їзд якої відбувся 18 жовтня 1917 року у Києві.

[1] Памятная книжка Киевской губернии на 1910 год…– С. 272.

[2] Памятная книжка Киевской губернии на 1915 год... – С. 272.

[3] Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2 т. Упор. Верстюк В. Ф. та ін. К.: Наук. думка, 1996. Т. 1, 2.

Був лідером партійної фракції в УЦР та Малій раді[4].

Після створення 8 серпня 1918 року Центрального українського кооперативного комітету — «Коопцентру» діяльність Федора Івановича зосередилась у його головних Відділах і допоміжних постійних Комісіях. До складу Комісій входили члени ради, головою Комісії призначали виключно членів ради. Правничою Комісією керував адвокат Ф. Крижанівський, на той час — голова Ради Українбанку. Цей банк, зокрема, опікувався Народним університетом у Києві, надавав значні суми на стипендії студентам київських вищих шкіл і Кам'янець-Подільському університету. Завдяки допомозі Дніпросоюзу, Українбанку спільно з Київським Союзбанком стало можливим створення Товариства «Українфільм», «Молодого театру», «Вільного театру». Найбільшу увагу Комісія приділяла підготовці проєкту змін до закону про кооперацію та розгляді нових кооперативних статутів. Крім постійних Комісій, у «Коопцентрі» діяли спеціальні Комісії. Одним із таких спеціальних органів була Комісія Земельного банку під головуванням Ф. Крижанівського, яка розробляла проєкт заснування цього банку. При Українбанку у грудні 1918 року утворили Фінансовий комітет, головою якого також став Ф. Крижанівський.

Для підготовки кооперативних інструкторів вищої кваліфікації відділом Міністерства земельних справ восени 1917 року були створені Вищі інструкторські кооперативні курси. Весною 1918 року ці курси випустили близько сотні досвідчених інструкторів з різних галузей кооперації. Тієї ж весни 1918 року Центральний український кооперативний комітет (ЦУКК) організував другий, розширений, чотирьохмісячний подібний курс. У програмі перших двох місяців курсу начитувались загальні лекції. Зокрема, кооперативне право читав Ф. Крижанівський. На базі тих кооперативних інструкторських курсів при ЦУКК створили Кооперативний інститут імені М. Туган-Барановського, який розпочав свою діяльність 1 січня 1920 року. У 1921 році Ф. Крижанівський став професором Кооперативного інституту. Цей навчальний заклад при більшовицькій владі на деякий час приєднали як окремий факультет до Інституту народного господарства в Києві. Згодом, у часи НЕПу, його знову відновили як

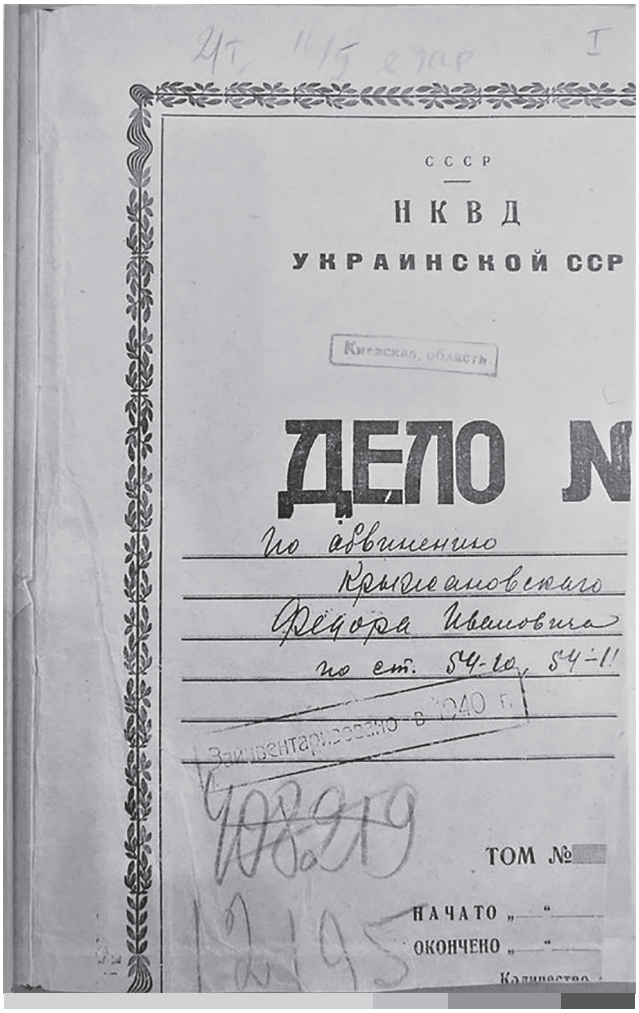
СССР
НКВД
УКРАИНСКОЙ ССР
Киевская область
ДЕЛО №
по обвинению
Крижановского
Федора Ивановича
по ст. 54-10, 54-11
Заинвентаризовано в 1940 г.
ТОМ №
НАЧАТО „ "
ОКОНЧЕНО „ "

Кримінальна справа Федора Івановича Крижанівського

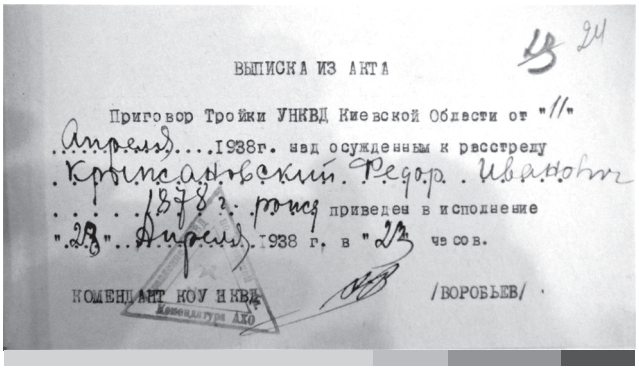
ВЫПИСКА ИЗ АКТА
Приговор Тройки УНКВД Киевской Области от "11" Апреля 1938г. над осужденным к расстрелу Крижановский Федор Иванович 1878 г. рож. приведен в исполнение "23" Апреля 1938 г. в "23" часов.
КОМЕНДАНТ КОУ НКВД /ВОРОБЬЕВ/
Комендатура АХО

Виписка з акта про виконання вироку Ф. І. Крижанівському

[4] Осташко Т. С. Крижанівський Федір Іванович / Енциклопедія історії України: У 10т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К.: Наук. думка, 2008. Т. 5 : Кон – Кю. 2008. С. 331 – 332.

окрему вищу школу — Кооперативний інститут, але вже назву змінили — імені В. Чубаря[5].

Багаторічна активна громадсько-політична діяльність Ф. Крижанівського під час Української революції 1917 — 1921 років стала причиною його арешту 27 квітня 1931 року співробітниками Київського оперативного сектору ДПУ УСРР. Адвоката звинуватили в участі у контрреволюційній організації, яка ставила собі за мету повалення існуючої влади шляхом збройного повстання. Ніяких речових доказів у справі проти нього не було. На підставі директиви ДПУ УСРР від 1 серпня 1931 року № 89714 його справу передали на розгляд «судової» Трійки ДПУ УСРР за статтями 54-2, 54-11 КК УСРР з клопотанням про його вислання за межі України терміном на три роки. Постановою Трійки при Колегії ДПУ УСРР за статтями 54-2 та 54-11 КК УСРР як соціально небезпечний елемент Федір Крижанівський 21 березня 1932 року з-під варти був звільнений, проте йому заборонили проживання у 12 населених пунктах терміном на 3 роки. Після закінчення терміну заборони на проживання Ф. Крижанівський повернувся до Києва і почав працювати на посаді технічного директора Сільгоспбанку, а згодом повернувся до викладацької діяльності у Кооперативному інституті.

Повторно Ф. Крижанівського заарештували 9 лютого 1938 року співробітники 4-го відділу УНКВС УРСР у Київській області. Його звинуватили в участі у контрреволюційній націоналістичній організації, а також проведенні антирадянської діяльності. У пред'явлених слідчим «звинуваченнях» визнав себе винним частково. У протоколі допиту від 10 квітня 1938 року Ф. Крижанівський на звинувачення слідчого у тому, що він, починаючи з моменту революції і до самого арешту, був активним учасником контрреволюційної націоналістичної організації і проводив боротьбу з радянською владою, відповів, що дійсно до 1930 року, тобто до свого першого арешту насправді брав участь у контрреволюційній націоналістичній організації і проводив активну контрреволюційну діяльність. Але після відбуття покарання та повернення до Києва він ніякої контрреволюційної роботи не проводив і в жодних організаціях не перебував. Слідчий продовжував тиснути на Ф. Крижанівського, закидаючи, що слідство, начебто, має дані про те, що до свого останнього арешту він брав участь у контрреволюційній організації. Ф. Крижанівський відкинув ці звинувачення, знову пояснюючи, що після повернення із вислання він не перебував у будь-якій контрреволюційній організації. В обвинувальному висновку Ф. Крижанівського, складеному 10 квітня 1938 року, записано, що слідство встановило наступне: у період революції Ф. Крижанівський був організатором і керівником контрреволюційної націоналістичної «народно-соціалістичної» партії у м. Києві. Після розвалу вказаної партії Ф. Крижанівський долучився до націоналістичної контрреволюційної організації, керованої боротьбистами, і перебував у вказаній організації до моменту свого арешту, проводячи контрреволюційну діяльність. Контрреволюційна діяльність Ф. Крижанівського підтверджувалася показами звинувачених Черешневого, З. Антонишина та А. Здановича. На підставі викладеного Ф. Крижанівського звинуватили у членстві в контрреволюційній націоналістичній організації та контрреволюційній діяльності, тобто за статтями 54-10 та 54-11 КК УРСР. Справу Ф. Крижанівського направили на розгляд Трійки при УНКВС по Київській області. Постановою Трійки від 11 квітня 1938 року його засудили до вищої міри покарання — розстрілу з конфіскацією особистого майна. Федора Івановича Крижанівського розстріляли 28 квітня 1938 року у Києві. Ймовірно, поховали у Биківні. Реабілітований на підставі статті 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 року «Про додаткові заходи по відновленню справедливості по відношенню жертв репресій, що мали місце у період 30 — 40-х та початку 50-х років» у квітні 1989 року[6].

[5] Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Із праць Історико-філософічної секції НТПІІ. ТУК – Товариство української кооперації». Вид-во Поліграфічного відділу ТУКу. Нью-Йорк, 1964. С. 207, 210, 212 – 214, 256.

[6] ЦДАГОУ, ф. 263, оп. 1, спр. 63918; ЦДАГОУ, ф. 263, оп. 1, спр. 66967, арк. 4, 6 — 7, 9 — 10, 15 — 19, 22, 24, 29.

_____ **апеляційний суд**
АДРЕСА

Представник позивача/Апелянта: ***П. І. Б.***
АДРЕСА
РНОКПП
Засоби зв'язку

Позивач/Апелянт: ***ОСОБА 1***
АДРЕСА
РНОКПП
Засоби зв'язку

Відповідач: ***ОСОБА 2***
АДРЕСА
РНОКПП
Засоби зв'язку

Справа № _____

ЗАЯВА
про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції
поза межами приміщення суду

У провадженні Х апеляційного суду знаходиться справа за апеляційною скаргою *ОСОБА 1* на рішення *НАЗВА СУДУ* від 18.03.2021 у справі № Y.

Розгляд у вищевказаній справі призначено на **23.06.2021 на 09:50**.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 р. № 1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» карантин установлено з 19.12.2020 р. до 31.08.2021 р.

Відповідно до ч. 4 ст. 212 ЦПК України під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів.

Прошу надати мені можливість участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів.

Відповідальність за ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку беру на себе і гарантую належну якість зв'язку для проведення відеоконференції поза межами приміщення суду.

З вимогами Порядку роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку та відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах, ознайомлена.

Я прошу використати сервіс відеозв'язку EasyCon (https://vkz.court.gov.ua), електронна адреса, за якою я зареєстрована: _____.

ДАТА *ПІДПИС*

НАЗВА СУДУ
Судді *П. І. Б.*

Представник позивача: ***П. І. Б.***
АДРЕСА
РНОКПП
Засоби зв'язку

Позивач: ***ОСОБА 1***
АДРЕСА
РНОКПП
Засоби зв'язку

Відповідач: ***ОСОБА 2***
АДРЕСА
РНОКПП
Засоби зв'язку

Справа № _____

Клопотання
про скасування заходів забезпечення позову

У провадженні Х районного суду Х області знаходилася справа за позовом *ОСОБА 1* до *ОСОБА 2* про визнання права власності на 1/2 частину житлових будинків з надвірними будівлями в порядку спільної сумісної власності подружжя та про розподіл майна подружжя.

Відповідачкою за первісним позовом подано клопотання про скасування арешту на будинки, які були предметом позову, проти задоволення якого мій клієнт не заперечує. Разом із тим у рамках цього провадження вживались й інші заходи забезпечення провадження.

Так, ухвалою Х районного суду Х області від *ДАТА1* було накладено заборону на відчуження наступного рухомого майна:

ПЕРЕЛІК МАЙНА

ДАТА 2 набрало законної сили рішення суду від *ДАТА 3*, яким за *ОСОБА 1* було визнано право власності на ½ частину житлового будинку з надвірними будівлями, розташованими за адресою: *АДРЕСА 1* та на ½ частину житлового будинку з надвірними будівлями, розташованими за адресою: *АДРЕСА 2*.

На виконанні у Міжрайонному відділі державної виконавчої служби по Х районах Y міжрегіонального управління Міністерства юстиції знаходиться виконавче провадження № *НОМЕР 2* з виконання виконавчого листа від *ДАТА 4* № *НОМЕР 3* про стягнення з *ОСОБА 1* на користь *ОСОБА 2* 627 318 грн.

Оскільки вказані об'єкти не були предметом позову, а рішення суду у цій справі вже набуло законної сили, подальша потреба у застосуванні заходів забезпечення провадження відпала.

Для проведення виконавчих дій у рамках виконавчого провадження необхідно зняти арешт з вищезазначеного майна.

Відповідно до ч. 1 ст. 158 ЦПК України суд може скасувати заходи забезпечення позову з власної ініціативи або за вмотивованим клопотанням учасника справи.

Враховуючи вищевикладене, керуючись ст. 158 ЦПК України, —

ПРОШУ:

Скасувати заходи забезпечення позову, а саме скасувати заборону на відчуження наступного рухомого майна: *ПЕРЕЛІК МАЙНА*

Додатки: копія свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордер.

ДАТА *ПІДПИС*